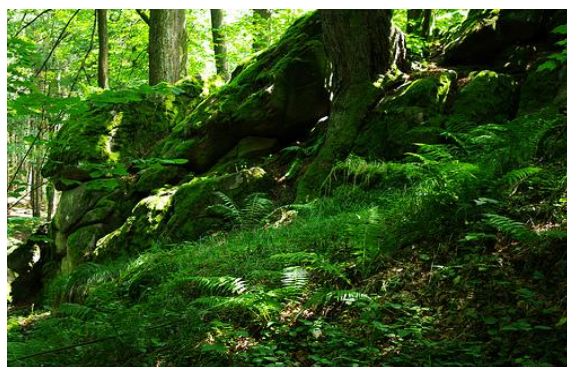
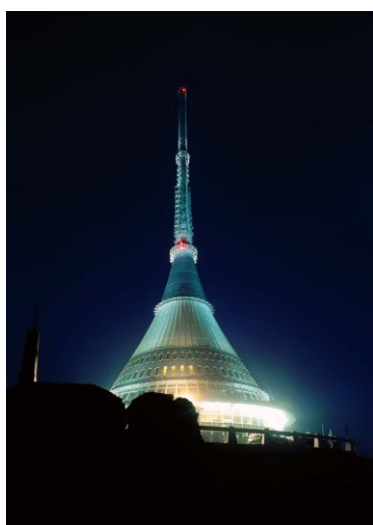

PROSTOROVOST:

MÍSTA, ÚZEMÍ, KRAJINY, REGIONY, GLOBIONY

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ Z KONFERENCE

LIBEŘEC: 26. LEDNA 2011

Editor: RNDr. Hana Svobodová, Ph.D., GaREP, spol. s r.o.
Příspěvky prošly redakční úpravou.

Recenzoval: Ing. Jan Binek, Ph.D., GaREP, spol. s r.o.

Vydavatel: GaREP, spol. s r. o. (www.garep.cz)
Brno 2011

ISBN 978-80-904308-7-7

Obsah

Úvod.....	4
Geografie, geograficita – prostorovosti.....	6
Alois Hynek	
Prostorovost Brna.....	51
Alois Hynek, Vladimír Herber, Břetislav Svozil, Petra Karvánková, Kateřina Maršálková, Pavla Okleštková, Aleš Kouřil, Petr Sudický	
Disciplinarita geografie	66
Alois Hynek	
Místo v humanistickém přístupu.....	73
Jaroslav Vávra	
Prostorová konstrukce (krajinné a) sociální reality	81
Tomáš Vágai	
Globiony – jiné pojetí prostorovosti (nejen) cestovního ruchu.....	86
Jana Hrdá	
Ekonomická krize a její dopady v České republice z geografického pohledu.....	90
Pavlína Vodáková, Marek Šípoš	
Prostorovost veřejné správy a regionální politika.....	96
Jan Binek, Iva Galvasová	
Priestorovosť, skúsenosť a sociálny vývoj.....	102
Karol Kasala	
Tvar: možnost pojetí prostoru	108
Robert Osman	
Možnosti vizualizace (přinejmenším) 4 druhů prostorovosti	116
Jakub Trojan, Jan Trávníček	
Teritoriální a akvatoriální prostor ostrova Čečeň.....	126
Břetislav Svozil	

ÚVOD

Dne 26. 1. 2011 se sešli v Liberci geografové tří měst – Bratislavy, Brna a Liberce z univerzitních pracovišť a soukromých firem na 2. workshopu věnovaném klíčové otázce geografie, za niž považují koncept prostorovosti – WORKSHOP PROSTOROVOST 2011. Šlo o setkání více generací, významně byli zastoupeni mladí z doktorského studia.

Původně ohlášenými příspěvky byly:

1. Úvod do prostorovosti a krajiny (A. Hynek, TU v Liberci),
2. Místa (J. Vávra, TU v Liberci),
3. Území (T. Vágai, TU v Liberci),
4. Regiony (B. Krejčová, PhD studium regionální geografie na GÚ PřF MU),
5. Globiony (J. Hrdá, PhD studium regionální geografie na GÚ PřF MU),
6. Regionální rozvoj (P. Vodáková, TU v Liberci).
7. Prostorovost veřejné správy a regionální politika (I. Galvasová, J. Binek, GaREP, spol. s r. o.)

Následně se se svými příspěvky přidali:

8. Priestorovosť, skúsenosť a sociálny vývoj (K. Kasala, PrF UK Bratislava)
9. Tvar: možnost pojetí prostoru (R. Osman, GÚ PřF MU)
10. Možnosti vizualizace prostorovosti (J. Trávníček, J. Trojan, GÚ PřF MU, VŠOH Brno)
11. Teritoriální a akvatoriální proměny ostrova Ččeň (ZŠ Deblín)

Tak vznikla agenda workshopu, v níž bylo ve 2. cirkuláři explicitně uvedeno vydání souboru příspěvků pod garancí firmy GaREP, což byl rozdíl proti prvnímu workshopu pořádanému o rok dříve. Cílem/smyslem workshopu bylo pokračování diskurzu klíčového geografického konceptu zahájeného s Katedrou filosofie FP TUL, tentokrát bez filosofů, zato s účastí mladých geografů, vesměs zapojených do doktorského studia geografie na MU Brno.

Koncept prostorovosti se liší od konceptu prostoru, byť jsou oba propojeny. Proč prostorovost? Zkuste sledovat v médiích výskyt slova geografie a vždy je nahradte označením prostorovost. Zjistíte, že geografie je používána právě v tomto smyslu, nikoliv ve smyslu čistého prostoru. Přesto se v naší geografii prostorovosti zatím, vyhýbáme. Pokročilé světové geografie se jí již zabývají delší dobu, a nejde jen o angloamerickou geografii. Počátek prostorovosti je ve Francii, u filosofa H. Lefebvra, kterého objevili především angloameričtí geografové – Gregory, Soja aj. Nicméně francouzská geografie má další velmi silný koncept – geograficitu, k níž zatím angloamerická geografie nedospěla. Právě geograficita představuje pro nás další výzvu, vedle prostorovosti, pro otevření diskurzu s dosud stále platnými a nosnými paradigmaty s vročením '70. léta minulého století'.

Náš workshop nebyl zamýšlen jako nějaký převrat v české geografii, chce jen upozornit na koncept prostorovosti, nic víc. 'Žít a nechat žít' je v podtextu nebo jak se říká v recenzích: 'bottom line'. Třetí výzvou je stále vedený souboj příznivců kvantitativních a kvalitativních metody v geografii. Souboj již anachronický, ve většině disciplin uzavřený, u nás v geografii zatím chvílemi 'na život a na smrt' - mluvím ze své praxe redakčního zpravodaje nejmenovaného geografického periodika. Po přečtení Practising Human Geography jsem pochopil, že to hlavní je mělkost, nebo hloubka geografického poznání, nikoliv zmíněný souboj. Pokud se geografové zúčastnění v tomto Sborníku nějak identifikují, tak je to na prvním místě s odpovědnou volností geografického myšlení, neomezováním zaběhanými stereotypy, přehnanou administrativou a velice kladným vztahem k vyspělým světovým geografiím.

Sám workshop byl celý nesen diskurzívně, přitom ve zmíněném 'žít a nechat žít' či jak se dnes píše 'juxtapose principle'. Jistě, zase proudí do české geografie jakési jí neznámé termíny a jsem si vědom toho, že dopadnu jako kdysi v 80. letech, když jsem byl požádán o text zabývající se tropickými půdami. Jak to dopadlo? Údajně u nás žádné tropické půdy nemáme a to, co my o nich víme a učíme (stalo se to v 80. letech) je v příkrém rozporu co nám sem někdo tahá zvenku, ten článek je nejhorší v celém letošním ročníku (dá se to dohledat, název časopisu rád sdělím). Zase sem něco tahám...

Chtěl bych závěrem poděkovat účastníkům WORKSHOPu PROSTOROVOST 2011 jak za účast, tak především za příspěvky do tohoto sborníku. A Tomáši Vágaiovi za velkou pomoc s organizací celého 'podujatia' (byl česko- slovenský). Firmě GaREP, jmenovitě H. Svobodové, J. Binkovi a především spolumajitelce firmy I. Galvasové nejen za ochotu, ale hlavně za výsledek recenzí a finální redakce celého díla, kterého bychom bez nich nedosáhli. Jsem rád, že pro tuto firmu mohu již 18 let pracovat, nemohu se nezmínit právě o I. Galvasové, která ji stále úspěšně vede. Tah na inovace v této firmě mne téměř nutí k nepříjemnému vyjádření o veřejném sektoru, ale napsal jsem výše: žít a nechat žít.

Alois Hynek

GEOGRAFIE, GEOGRAFICITA – PROSTOROVOSTI

Alois Hynek

Katedra geografie FP TU Liberec
Voroněžská 13
Liberec 461 17
alois.hynek@tul.cz

Geografický ústav PřF MU Brno
Kotlářská 2
611 37 Brno
hynek@sci.muni.cz

Rád bych předem poděkoval kolegovi J. Vávrovi za odvahu, s níž se mnou šel před léty do prostorovosti a za vytrvalost, s níž se mnou vydrží debatovat nejen o prostorovosti. Rovněž oceňuji přístup kolegy V. Herbera, který má odvahu tisknout mé texty ve svých Fyzickogeografických sbornících (již celkem 7), jež jsou nedoceneným zdrojem nových poznatků ve fyzické geografii české i slovenské (takové věci zcela pochopitelně v RIV nejsou....). Dále děkuji L. Baďurové za její grafický přínos k tomuto textu. Rovněž děkuji všem účastníkům onoho workshopu na KGE FP TUL v lednu 2011, kde byl tento příspěvek pronesen zcela jinak a zároveň připojuji omluvu za své zpoždění s tímto textem. A konečně děkuji H. Svobodové (GaREP, KG PedF MU) a J. Binkovi (GaREP) za publikování příspěvků ze zmíněného workshopu, což svědčí o kvalitě jejich soukromé firmy. Jsem si pochopitelně vědom toho, že pro veřejný sektor českých geografů jde o nesrozumitelný text. Vzpomínám totiž na vyděšeného českého geografa, který mi po mém vystoupení mezi key-note speakery na sjezdu ČG v Ostravě s nepředstíraným rozčilením sdělil svůj identický úradek (jeho jméno je známo autorovi, nikoliv editorům).

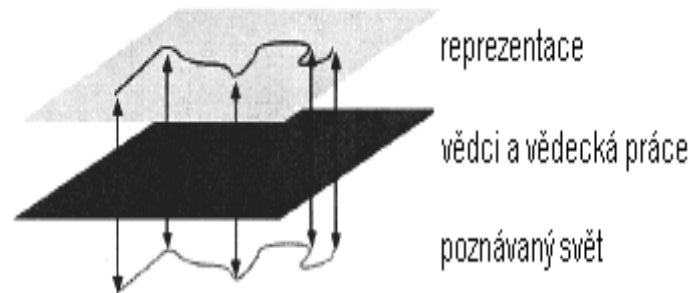
Úvod

Patrně přišla doba, kdy bychom měli dát debaty o objektu/předmětu/metodách do historie geografie a začít promýšlet geografii jinak. Francouzská geografie na svém portálu <http://www.hypergeo.eu/> rozlišuje geograficitu, za níž můžeme hledat promyšlení konceptu celé geografie, který se nevyčerpává objektem/předmětem a metodami, nýbrž jde šířeji a hlouběji zároveň. Není divu, v zemi, která dala světu autory, kteří posunuli lidské myšlení za dominující pozitivismus a strukturalismus, ba i realismus. Máme na mysli M. Foucaulta, G. Deleuze a F. Guattariho, R. Barthes, P. Ricoeura, J. Derridu a další. Na druhé straně je potřeba uznat svrchovanou úroveň anglo-americké humánní geografie. Když filosofii, tak francouzskou, když humánní geografii, tak... Přístup L. Sýkory k R. Hartshornovi na libereckých *Geodnech* (2008) a jeho následující rozvíjení, např. jeho velmi angažované úsilí učinit z ostravského sjezdu ČGS (2010) start do lepší české geografie, signalizuje jeho další inovativní přístupy, stejně jako texty R. Matloviče, a především jeho brilantní vystoupení na geografickém sjezdu v Ostravě (2010). Ptá-li se někdo po autorově přístupu, pak mohu uvést čtyři linie:

- tematizace geografie překonávající, ale nerušící zmíněnou zakořeněnost v objektu/předmětu/metodách, promyšlení prostorovostí, jež lze chápat jako zmíněnou *geograficitu* či jádro geografického myšlení i praxe – její tematizaci
- materialita prostorovostí, jejich multiplicity, asambláže, role moci a touhy
- afektivní fenomenologie prostorovostí (blíže R. Barthes, 2005/1980 a M. Petříček, 2005)
- prostorové terénní participativní expertízy (konference firmy GaREP ve Křtinách, podzim 2010, Breitbart M., 2005, Cloke P., Crang P.; Goodwin M., Painter J., Philo C., 2004)

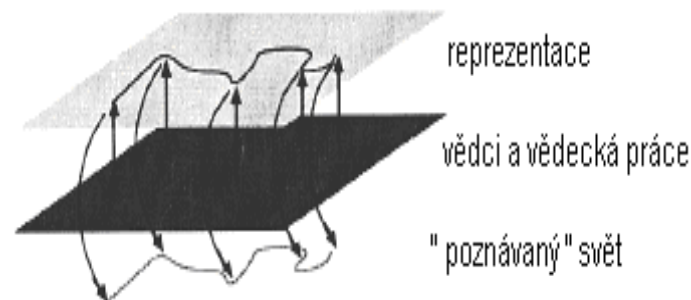
Po textu pro Geodny v Liberci (Hynek A., 2009), který je založen na foucaultovské archeologicko-genealogické strategii, tento text je založen na derridovské dekonstrukci (Derrida J., 1993), k níž napsal excelentní předmluvu M. Petříček (tehdy Jr.) Tento text navazuje na autorův konstruktivisticko-diskurzivní text pro sjezd ČGS v Ostravě, srpen 2010, který je veřejně k dispozici pouze ve verzi ppt. Epistemologická tuhost české geografie je sice nevymýtelná, ale nelze ji ponechat na pokoji, je nezbytné promýšlet geografii jinak.

Jedním z problémů české geografie je epistemologická nevyjasněnost geografického myšlení, řešení není totiž v současné české teoretické geografii, ale má jiné zdroje:

Obr. 1: Konstruktivistický realismus

Pramen: A. Hynek, N. Hynek, 2006, Fig. 2B

Obr. 2: Konstruktivistický interpretivismus

Pramen: A. Hynek, N. Hynek, 2006, Fig. 4A

Bližší v citované práci a v A. Hynek (2009). Níže charakterizovaná mělkost české empirické geografie má zdroj v naivním realismu, výše je konstruktivistický realismus, naší pozicí je právě konstruktivistický interpretivismus (Obr. 2). Ve zmíněném článku se zabýváme *hybriditou* (A. Hynek, N. Hynek, 2007). Připojme ještě další vysvětlení z textu A. Hynek (2009) v následujících bodech ukazujících naši pozici:

- G. Deleuze (2003) varuje před ztotožňováním viděného a výpovědi o tom (běžný naivní realismus).
- Druhým je rozlišení pohledu K. Sauera na kulturní krajinu, v níž chápe lidskou společnost jako přetvářející sílu, zatímco Lindu McDowell spíše zajímá, co mají lidé v hlavách (P. Cloke et al., 2004).
- A konečně třetím je propojení konceptu hybridity a ANT (viz výše) vycházející z našeho textu (A. Hynek, N. Hynek, 2006) a S. Whatmore (2002), jejíž názory komentoval P. Harrison (2006, in Aitken S., Valentine G., eds.) a F. Bosca (2006, tamtéž), který se zaměřil na výklad ANT (*teorii sítí-aktérů*) koncipované B. Latourem (např. 2005).

Koncept prostorů

Základním východiskem řešení tématu tohoto textu je koncept prostorů, resp. prostorovosti, který vychází z monografie Cloke P., Crang P., Goodwin M. (2005, 611). V ní prostorovost či spíše prostorovosti jsou definovány jako „sociálně produkováný prostor“ znamenající výklad a prožívání prostoru. Pokud jde o prostor, tak jeho interpretace, podle D. Harveyho (2006, 270) závisí na různých kontextech, může být ovšem i genericky chápáný, vždy nejen znalostně, nýbrž i prakticky. D. Harvey se odvolává na svou práci *Social Justice and the City* z r. 1973, v níž rozlišil trojí pojetí prostoru:

- absolutní – věc sama o sobě, zcela nezávislá
- relativní – na základě vztahů mezi objekty
- relační – v Leibnizově pojetí, podle něhož je obsažen v objektech, jež existují, obsahují a jsou reprezentovány jen ve vztazích k jiným objektům.

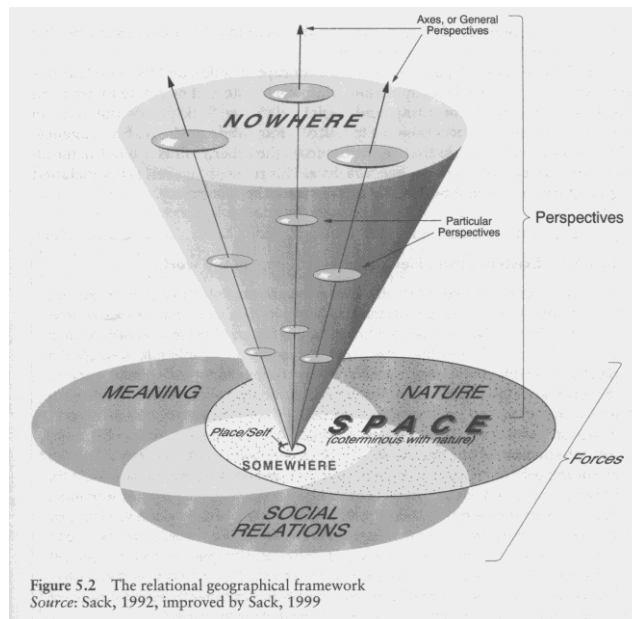
Spojení denotace s konotací je zřejmě pro pochopení prostorů klíčové. Absolutní prostor je spojen se jmény Newtona, Descarta, Eukleida, relativní s Einsteinem a ne-eukleidovskými geometriemi Gausse, Eulera, známý z časoprostorových multiplicit dopravních vztahů (vzdálenost délková a časová, cena, frekvence atd.), relační vycházející z Leibnize našel výrazné uplatnění v kyberprostoru. Kromě Cassirerových *organických, percepčních a symbolických* prostorů (in Harvey, 2006, 278) je důležitý přístup Lefebvru (1991, 1974, in Harvey 2006, 279), který má trojí dělení prostoru: Percepční – prostor zkušenosti, vnímání – otevřený fyzickému dotyku a pocitu; reprezentace prostoru – chápání a zobrazování prostoru; prostory reprezentace – žitý prostor pocitů, představ, citů a významů ustavovaný každodenní zkušeností.

D. Harvey (2006) pak dává obojí trojpojetí prostoru do matice 3x3. Jejich souvztažnost je internalizována v materiálních věcech, událostech a praktikách konstruovaných v absolutním čase a prostoru. Marxovsky orientovaný D. Harvey, nikoliv však nekritický marxista, zdůrazňuje význam veřejného prostoru a hledání smyslu prostoru v jeho časoprostorovostech při vytváření geografické imaginace, jeho složitost však vidí pozitivně jako bohatství pro výzkum. Jeho práce týkající se kapitálu, měst, postmoderní situace atd. není možné ignorovat. A tři poznámky:

- v české geografii urputně zahnížděná představa o tzv. deformaci prostoru je založena právě na neznalosti např. Harveyových prací – jde o prostor relativní, ne deformovaný.
- prostor produkují i přírodní procesy a v závislosti na rozlišení abiotických, biotizovaných a biotických procesů se blíží k lidské prostorovosti i v případě fyzické geografie tak můžeme tuto procesnost chápat jako prostorovost
- proces v geografii není ničím jiným než prolnutím času a prostoru, časovostí a prostorovostí čili časoprostorovostí

Nicméně D. Harvey se geografie nezastavila, a přišli další geografové s novými myšlenkami. D. Massey (1993) přišla s jinou verzí Harveyovy časo-prostorové komprese z pozic feminismu prostorovou geometrií, obdobně i Gregory (1994) ji chápe komplexněji. D. Massey se odvolává na D. Haraway (1991) její ideu 'god-trick' – božího triku. Haraway (1991) prosazuje concept '*situovaného poznání*', nikoliv něčeho daného shůry.

Mám s tím svou zkušenost v české geografii, kdy editor našeho textu pro Kongres IGU v Glasgowě, 2004, tvrději odmítal tento koncept akceptovat a dodnes nejsem přesvědčen, že jej pochopil. Při studiu historických památek města Vídně jsem mj. zevrubně zkoumal Morový sloup na ulici Příkopy (Wiener Pestsauel, Graben). Inspiroval mne k tomu obrázek č. 5.2 v monografii Holta-Jensena (2001), který přebírá od Sacka (1997). Objevil se již v české i slovenské geografii, ale bez náležité citace. Je označen jako Relační geografický rámeček:

Obr. 3: Relační geografický rámec

Pramen: Sack, 1997, in Holt-Jensen, 2001, s. 149

Tento rámec místa a prostoru, ve výkladu Sacka (1997) Holtem-Jensenem (2001) konstituuje a integruje síly přírody, významu a sociálních vztahů plus jednání podle konceptů relačního prostoru, territoriality, významu a jednání. V rozlišení někde a nikde se projevuje pozice, resp. pozicionalita. Massey (1999) je věcnější, odhaluje mocenské vztahy v sítích, jejich politiku. Ale vraťme se ještě k D. Haraway: odhaluje meze a nemožnost objektivitu poznání, v podstatě jde vždy o ideologii. A tím se vracíme k Morovému sloupu na ulici Graben ve Vídni, který zahrnuje i 'boží ruku' určující jak číst, přemýšlet. Nejdříve celý, pak detail:

Obr. 4: Wiener Pestsäule, Graben, celkový pohled

Pramen: foto autora

Obr. 5: Wiener Pestsäule, Graben, detail

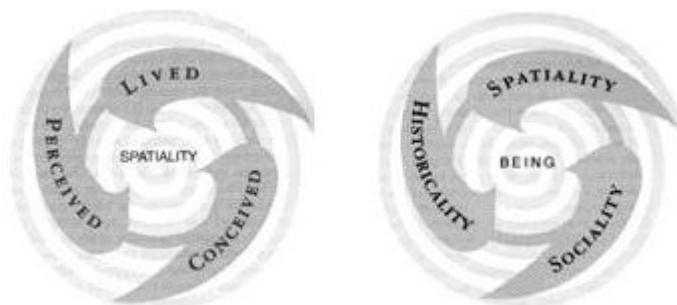
Pramen: foto autora

Symbolické sdělení se netýká jen religiosity, nýbrž i vědeckého poznání.

Pojetí D. Harveyho podrobili revizi i další autoři, výrazně např. Law a Mol (2001) konceptem aktérů-sítí v pojetí B. Latoura, pojednávají o síťovém prostoru, doporučují jeho topologické promýšlení. Ale nezastavují se u aktérů/sítí, formulují fluidní prostor (zabývají se dokonce bakterií *E.Coli*, což je v čase psaní tohoto textu neuvěřitelně aktuální), topologií fluidity, diskontinuitou – bachelardovsky založeným ohnivým prostorem. Harveyho koncepty jsou příliš ekonomizující, čímž není řečeno, že ztratily svůj význam.

Považuji za nezbytné připojit svůj text publikovaný v *Acta Geographica Universitatis Comeniae*, No. 52 (A. Hynek, 2009):

E. Soja (1996) nabídl koncept 'thirdspace', který vychází z prací H. Lefebvra (1974/1991, 1976), u něhož našel souzvuk (nejen však u něho) ve svém radikálním sociálním teoretickém myšlení (Latham A., 2004). Je přesvědčen o nezbytnosti prostorovosti v centru každého prvku sociální teorie, nejen čas je dynamický, ale i prostorovost. Svou společensko-prostorovou dialektiku posunul do *trialektiky bytí/bytosti* zahrnující prostorovost, časovost a společenskost-tak je zkoumal v Los Angeles analýzou každodenních činností – texturu každodenních žitých prostorů – v městských souvislostech. Dnes je jeho 'prvoprostor' velmi intenzivně zkoumán jako materiální svět měst, méně u nás, ale jinde víc – 'druhoprostor' - *představové* reprezentace prostorovosti (Soja 1996, s. 56–57, in A.Latham, 2004, s. 272), a konečně: 'třetiprostor', v němž se vše slévá dohromady – subjektivita a objektivita, abstraktní a konkrétní, reálné a imaginativní, poznatelné a nepředstavitelné, opakované a rozdílné, struktura a jednání, mysl a tělo, vědomé a nevědomé, disciplinární a transdisciplinární, každodenní život a nekončící historie.

Obr. 6: Trialektika prostorovosti (vlevo) a bytí (vpravo)

Pramen: E. Soja, 1996

Koncept prostorovosti – becoming

Jejich současný pokročilý geografický koncept je silně ovlivněn pracemi francouzského filosofa H. Lefebvra, především jeho spisem přeloženým do angličtiny – *The Production of Space* (1991), dále rozvíjeným především E. Sojou. Lefebvre (1991) píše o fyzickém, mentálním a sociálním prostoru a prostorových praktikách, v nichž rozlišuje reprezentaci prostoru jako sociální produkce dávající smysl prostoru – vnímaný nebo reprezentovaný prostor. Nicméně pokračuje prostory reprezentací (viz výše), jak jsou konstruovány v každodenním životě, obecněji teoriemi, jejichž centrum je humánní. Soja E. (1996) rozvíjí Lefebvrový přístup až k tezi, že prostor je sociálně produkován, což je vlastně prostorovost, ne všechny prostory jsou sociální, ale sociální je vždy prostorové.

Hynek a Vávra (2007) uvádějí, že Cloke P. et al. (2005, xi) vymezují prostorovost jako sociálně utvářený a prožívaný prostor, nikoliv jako dané pozadí sociálního života. Tito autoři jej považují za ústřední koncept současné humánní (albertovsky: sociální) geografie. Někdy

(viz výše) je používána v plurále (spatialities), aby bylo zdůrazněno množství různých způsobů, jimiž může být prostor konstruován a prožíván. V uvedené práci jsme poprvé u nás zkusili uplatnit koncept prostorovosti na koncept krajiny, jeho další rozpracování je v práci A. Hynek (2009):

Tab. 1: Prostorovosti krajiny

Prostorovost krajiny		
první	přírodně konstruktivní/hybridní	antropizované přírodní procesy, technologie, složkové interakce živly, pohromy
druhá	socioekonomická	využívání přírody – zdroje, služby, náklady/užitek, prostorová organizace kulturní krajiny, nodalita, urbanizace, venkov, gradient využití
třetí	percepční, imaginativní	reflexivita, prožitky, odezvy, vzpomínky, představy, topofilie, topofobie (Tuan), symboly, ikony, nálepky, sny, naděje
čtvrtá	performativní	aktéři/aktanti, asambláže, rhizomy, podílníci, dotčení, moc a odpor (Foucault), rozhodovatelé, fyzický kontakt a pohyb, materiality

Pramen: A. Hynek, 2009, pokračování konceptu Hynek A., Vávra J., 2007)

Tato tabulka je spíše ukazatelem 'stavu vývoje' konceptu prostorovosti a ukazuje stav před 3 léty...

V současnosti se projevuje silná korelace mezi sociologií a britskou humánní geografii, která má své kořeny u Giddensova docenění geografie. I v humánní geografii začíná prostorovost lidským tělem, pokračuje rodinou/domácností k ulici, městu/*place*, a vstupuje do regionů. Stejný absolutní prostor může být relativisticky nejen regionem s akcentem na integritu procesů, ale i krajinou s akcentem na procesní interakci lidí a přírody. Stojí za zmínku důležitá poznámka Cranga a Thrifta (eds., 2000): prostor je všude v moderním myšlení. Dodejme, že geografie nemá monopol na prostor tak, jako nemá monopol na společnost sociologie.

Po 'kulturním obratu' chápeme kulturu jako proces, který dává materiálním objektům smysl. Vyznačuje se rolí jazyka a textu, médií, reprezentace v senzitivní analýze zahrnující i význam intersubjektivitu překonávající zavádějící debatu o subjektivitě a objektivitě, aniž deklaruje význam subjektu/ů a objektů. Nicméně významnými impulsy pro geografii se staly práce M. Foucaulta a J. Derridy (in Hynek, A., 2007). Pro studium krajin i regionů je důležitý výzkum politiky regulující sociální život použitím teoretických konceptů suverenity a biomoci, jež rozvinul M. Foucault tak, že jsou použitelné i v geografii (Crampton J., Elden S., eds. 2007). Foucaultova analýza moci - suverénní moci - přinesla vysvětlení územní integrity státu a v případě produktivně konstituované biomoci regulaci populace různými postupy vlády nad lidskými životy tak, že prolíná do postojů a chování lidí, aniž lidé ji cítí jako porobu. Struktury suverenity se projevují rozmanitými režimy ekonomickými, trávením volného času atd. a biomoc zajišťuje reprodukci každodenních činností ve struktuře suverenity. Sociopolitický řád daný vládními racionalitami hraje sjednocující nebo rozdělovací roli hlavně v periferních územích, jejichž stadium přináší řadu nových dosud opomíjených skutečností, např. po pádu železné opony. (Hynek A., Hynek N., Svozil B., 2008)

Neméně tak inspirující jako M. Foucault je J. Derrida svým výrokiem, že není budoucnost bez uznání radikální jinakosti, nikoliv však v identitě, ale ve vzdoru predeterminaci. Geograficky

jej vyjadřuje např. S. Whatmore konceptem hybridů (in Aitken S., Vallentine G., 2006.). J. Derrida je především inspirující konceptem dekonstrukce, kterou lze chápat jako metodu tematického studia, způsob čtení, psaní, rozumění textům, ale také jako vlastnost věcí jako takových, toho, co se děje. Význam není inheritní, ale je dán existencí, přítomností, platností, konstituováním toho, co je z toho vyloučeno. Teorie středisek (central place theory) jasně vykazuje možnost derridovské interpretace od von Thüнена, přes Kohla, Christallera, Lösche, Alonsa, Isarda až po J. Friedmanna, McCanna po Bona: vyvíjely se nejen názory, ale i realita. Není bez zajímavosti (osobní sdělení N. Hynka, květen 2011), že na Harvardově univerzitě je ve studiu sociálních věd povinná 1. kapitola Deleuzovy práce *Difference and Repetition* (1994/1968).

Možná bychom se měli inspirovat Hubbardovým (2006) zdůrazněním významu teoretické imaginace a vibrace v rozvíjení studia měst, v odpovědích na otázky týkající se smyslu měst, pohledů rozdílných disciplin, potřeby nových konceptů a idejí. Jsou zaměřeny na porozumění měnícím se vztahům mezi městem a společností, v hledání zvláštností urbánního procesu, např. v pojetí M. Castellsa (in Hubbard, P., 2006, 4). Podle Maye a Pearsona (2005, in Hubbard, P., 2006, 4) je urbánní sociologie fragmentární svými dílčími studii, módními tématy na rozdíl od nosnějších témat jako je např. gender, sex. Obdobně můžeme uvést autenticitu a spontánnost povahy života ve městě, otázku městskosti ve smyslu “urbanity“ a “rurality“. Stojí za úvahu zamyslet se nad idejemi, jež popisují a vysvětlují město? Nejde totiž jen o explanaci a formulaci zákonů, vysvětlujících, jak se města utvářejí, jak fungují a jak se mění.

Význam geografické teorie podtrhuje zmíněný Hubbard (2006, 10) i s odvoláním T. Barnese, oba ji vymezují velmi přirozeným způsobem:

- idea o dění ve světě
- myslet svět novým způsobem
- vyjadřuje jev novým slovníkem a syntaxem, jež mění způsob interakcí s nimi
- nové způsoby myšlení o subjektech a objektech studia.

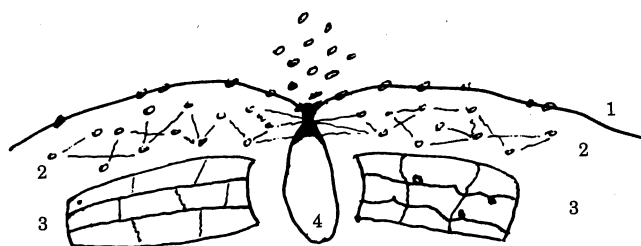
Prostorovosti jsou základním konceptem geografie, její geograficita, výchozí bod i cíl geografického myšlení. Jeho český počátek je v článkách Hynek A., Hynek N. (2004, 2007), praktická aplikace v článku Hynek A., Hynek N., Svozil B. (2008, In. Svatoňová H. et al.) a další rozvinutí (Hynek A., 2009, 2010), k nimž je potřeba ještě přidat společný text s J. Vávrou (Hynek A., Vávra J., 2007). Prostorovosti vycházející z hlubinného empirismu jsou základní pozitivitou, multiplicitou. Bonta a Protevi (2004) inspirováni G. Deleuzem se pokoušejí o ‘geografii komplexity’ či ‘komplexitu prostorů’ s praktickou ukázkou v provincii Olancho v Hondurasu, kterou lze označit za geografický hlubinný empirismus. Přes důsledné dodržování deleuzovské terminologie, možná právě kvůli ní, je propojení prostorové empirie a této deleuzovské terminologie problematické. Nabízí se řešení v rozlišení prostorovostí, jejich pluralit, multiplicitách průniků daných materiálními i duchovními procesy v utváření míst, území, krajin, regionů i globionů. Nejde o nic velkého, nýbrž o *geographia minor*.

Vzhledem k archaickému imperiálnímu uspořádání české geografie, jež odpovídá většinovému *arborescentnímu* modelu s jasnou hierarchií a centrem (*geographia major*, *královská věda*), můžeme *geografii minor* označit jako *rhizom* v pojetí Deleuze a Guattariho (1987, 2009). Arborescentní i rhizomatické pojetí geografie se nevylučují, naopak, jsou komplementární. Absence *rhizomatické geografie* v české geografii vede např. k tomu, že koncept centra a periferie je považován jen za prostorový, což např. vyvrací B. Braun (2002).

G. Deleuze (1986 a následně C. Colebrook (2008) spojují percepci prostoru se záhybem (okolního světa) v jednajícím těle a myšlení vytváří život, který může nejen myslet vlastní

svět – lidský prostor – ale i význam prostoru jako takového. Vnitřek, podle Foucaulta (in Deleuze, 1986) je 'vždy záhybem předpokládaného vnějšku' (s. 140):

Foucaultův diagram:

1. Linie vnějšku 2. Strategická zóna 3. Strata 4. Záhyb (zóna subjektivace)

Obr. 7: Záhyb

Pramen: M. Foucaulta, in: Deleuze, 2003, s. 172

Život je silou, hrou sil (Deleuze a Guattari, 1987, Colebrook 2008, 192–3) a vzájemná hra těchto sil vytváří zóny nebo dějiště kvalit, intenzit. Právě síly vytvářejí kvality a ty produkují prostory – 'prostorují', touhy těl vytvářejí objekty nebo připojení. Absolutní teritorializace je pak potenciálem smyslu, potenciálem mozku myslet genezi prostorovosti z místního prostoru, z imaginace, jež nám umožňuje myslet její potenciál. Vnějšek není prostorově oddělen od světa, v němž žijeme, je silově propojen a ani ne-prostorový vnějšek není ničím jiným než hrou sil (G. Deleuze, 1986, 86, in Colebrook, 2008, 193). Deleuze velice ocenil Foucaultovo myšlení (2003/1986), dokázal najít alternativu k Foucaultově roli moci ve zdůraznění touhy ve společné monografii s Guattarim (Deleuze a Guattari, 2010/1980).

O co zde jde, je nový teoretický rámec pro geografii, resp. o soubor pojmových nástrojů, jež jsou náležitě vědecké a lze je zařadit to teorie komplexity. Nově myslící geografové považují Deleuze za filosofa, který se zabývá světem fragmentovaného prostoru, zkrouceného času s prahy, nelineárních účinků termodynamik vzdálených od rovnováh. Deleuze klade důraz na sebeuspořádání a emergentní vlastnosti materiálních systémů, jimiž se zabývá teorie komplexity. V této souvislosti geografové zmiňují společnou práci G. Deleuze a F. Guattariho (orig. 1980: *Mille Plateaux*, anglický překlad 1987, 2009, česky 2010) přinášející nový materialismus *filosofie difference* přehodnocující descartovsko-kantovský rámec západní geografie. Právě teorie komplexity promýšlí jinak smysl a referenci postmoderních rovnic znaků a označovaného - významu a jejich vztahů: kritické prahy některých přírodních systémů, jež 'cítí' difference ve svém prostředí spouští sebeorganizační procesy; znaky – prahy jsou chápány jako spouštěče materiálních procesů, nejsou jen lingvistickými entitami (Bonta M., Protevi J., 2004, s. 4, podle Deleuze G., Guattari F., 1980). Subjekt jako funkční struktura se vynořuje z multiplicity složek užší úrovně označované v *Anti-Oidipovi* (Deleuze a Guattari, 1984/1972 – jako stroje touhy, v *Tisíci plošinách* jako sociální stroje. Pokouší se tak překonat koncepty homeostáze vázané na strukturu nebo patové situace v jednání.

Je nezbytné rozlišovat teorii chaosu a teorii komplexity: první pojednává o růstu nepředvídatelného chování z jednoduchých pravidel, druhá klade otázku emergence relativně jednoduchých funkčních struktur z komplexních vzájemných výměn složek systému. Nelineární dynamika je často používána spíše k popisu teorie chaosu než teorie komplexity, resp. v generickém smyslu pro modelování komplexních systémů vykazujících deterministický chaos - např. fraktální atraktory či komplexní emergenci – jednoduché uspořádání traktorů a bifurkací. ...Petříčkovy singularity (Petříček, 2009)

Dále je potřeba uvést, že zájem o dílo G. Deleuze a F. Guattariho mezi geografy má již delší trvání, nicméně je značně problematický, např. M. Doel (1999), který je však Bontou a Protevím (2004, 196) odmítnut pro omezené propojování Deleuze a Derridy. Oba však oceňují N. Thrifta (1996, 2007) za jeho ne-reprezentační teorii vycházející z Deleuze. Thrift si v kontextu kulturního obratu položil dvě otázky (Thrift in: Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S., eds. (2009, 503–505):

1. Jak odhalit a zúčastnit se života jako diferencovaného a expresivního procesu stávání se, kde se hodně děje před a po vědomém reflexivním myšlení?
2. Jak pěstovat typy popisu nebo prezentace, které se pokoušejí koprodukovat nové události zapojením a zasahováním do praktik, jež tvoří život?

Nejde o nové paradigma, nýbrž o multiplicitu (mnohost).

Západní filosofie/metafyzika upřednostňuje uniformní prostor bodů (*striated*), měřitelný, lidmi přetvářený do hierarchie center, parcel – nemovitostí, souřadnic nemobilních bodů, pevných linií. Deleuze a Guattari (1987) rozlišují ještě 'hladký' prostor s volným pohybem, reálný svět je směsí obou. Striační je produktem stratifikace, zatímco hladký souvisí s intenzifikací, striační je vykonáván státními aparáty. Nicméně může být jak materiální, tak afektivní. Způsob jak např. český koncept krajinného rázu zcela ignoruje *afektivní fenomenologii*, jen dokazuje omezenost 'realistického' přístupu či spíše pozitivistického, který se hodí na jiná témata, ale nikoliv na toto téma.

Extempore české geografie

Neuvěřitelných 1290 stran sborníku sjezdu ČGS v Českých Budějovicích v r. 2006: Česká geografie v Evropském prostoru (Kraft, S. et al., eds. (2007) se 310 854 kB (je tam ovšem i kartografie a geoinformatika, což je pozitivem) prošlo českou geografickou obcí bez jakékoliv analýzy, prostě to hlavní bylo být tam, mít publikaci, sice ne v RIV (někdo ano, někdo ne...), ale než sborník vyšel, celý sjezd zapadl do jámy zapomnění. Existuje další pozoruhodná monografie: *Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21st Century* (H. Svatoňová et al. /zřejmě editorka/, 2008). Na 500 stranách v angličtině, v 7 kapitolách recenzovaných J. Demkem a J. Kolečkou se prezentují nejen geografové, nýbrž i řada negeografů (což není na škodu) s 11 řádkovým úvodem, který si nepochybně neví rady s velmi pestrým obsahem míjejícím se s názvem. Ale vraťme se k těm 310 854 kB z Českých Budějovic: proč jej nikdo kriticky nerecenzuje? Ty rozpaky byly znát již na úvodu sjezdu, který namísto pracovního rázu měl ráz 'slavnosti' české geografie. Ostravští geografové nicméně vyvodili poučení a šli správně v úvodu po pracovních tématech (srpen 2010). Nikdo nedokáže přečíst oněch skoro 311 MB a tady začíná jeden z problémů české geografie: stala se nepřehlednou. Důkaz? Jasný, nemá reflexi.

Proto je potřeba ocenit úsilí T. Siwka (2010), který se o to snaží, byť je sebekritický a uvědomuje si 'malý vzorek' svého dotazníku českým geografům ve srovnání s přístupem J. Lobody (2004, in Siwek, 2010). Nejde však jen o malý vzorek, ale i o 'malou/omezenou geografickou literaturu', s níž lze sotva určit stěžejní problémy našeho oboru (s. 373), nehledě ke geografii neuniverzitní, jejíž ignorování není české geografii ke cti. Přesto oněch 311 MB jasně říká to, co najdeme u A. N. Whiteheada již v r. 1927-1928 a čím se po 80 letech zabývá P. Stenner (2008). Tím tématem je subjektivita, slovo v české geografii donedávna takřka zakázané a ani dnes zcela přijaté. Oba nabízejí vysvětlení, které převedeno na českou geografii zní: je empiricky mělká. A ptá-li se T. Siwek po 'stěžejních problémech našeho oboru', pak odpovídám: je empiricky mělký. To samozřejmě neplatí jen o české geografii, ale i o jiných českých vědních disciplínách. Právě v monografii H. Svatoňové et al. (2008) jsou zastoupeny, navíc i slovenské příspěvky. Nelze však jednoznačně říct, že vše

v české geografii je empiricky mělké, jsou i výjimky (např. J. Blažek, D. Uhlíř 2002, B. Svozil, 2009, aj.).

Otázku empirické arborescentní mělkosti české geografie lze bez problémů spojit s její silnou vazbou na zakázky od veřejné správy, ať přímé, tak ve formě grantů přes národní agentury, např. GAČR. Jde o aplikovanou geografii, která odpovídá na otázku: jak má být eukleidovský prostor spravovaný veřejnou správou uspořádán? Nepochybně administrativní verze české empirické geografie musí být srozumitelná hlavně státní správě. Málo je zatím v české geografii rozvinuta *prostorová expertíza* nepodléhající provozované (performativní) správní geografii. Česká geografie se opravdu stala převážně správně administrativní geografii, přiznávám, že nejsem výjimkou, nicméně mne stále inspiruje odkaz frankfurtské školy, která byla explicitně proti výchově nových mandarinů. Zmíněných téměř 311 MB z budějovického sjezdu ČGS je tak převážně správní geografie, což je jistě v současném systému správy (řízení?) české vědy žádoucí výkon, ale pokud nesdílíme velmi kritické, a oprávněné výhrady např. K. Liessmanna (2010). Je to zcela evidentní důsledek české vědní politiky, která neumožňuje české geografii vlastní základní výzkum, využívání výsledků vyspělých světových geografii a vede k tuhé nadvládě státní správy nad vědní disciplinou. Zcela protichůdně tak brzdí rozvoj české geografie státní vědní politika, která navíc neuznává její samostatnost a neustále ji přiřazuje zcela absurdně např. k astronomii, geofyzice... obdobně i ve školství je jí přiznáván statut přírodní vědy (sic!) a teprve po tuhých pútkách jí bylo umožněno být do jisté míry i společenskou vědou.... Samozřejmě je zcela odůvodněná otázka na kvalitu akreditační komise, která vydává úradky k výuce univerzitní geografie. Mlčet znamená souhlasit.

Dalším důkazem nejen (evidentně vnucené) empirické mělkosti české geografie, nýbrž i teoretické, je ignorování takových geografických prací jako je Cloke P., Cook I., Crang P., Goodwin M., Painter J., Philo C. (2004) nebo Cloke P., Crang P., Goodwin, eds. (2005). K nim si dovoluji připojit i knihu Castree N., Gregory D. (2006) věnovanou D. Harveymu, který v ní má zcela zásadní text věnovaný prostoru. Snaha o empirickou hloubku může být založena na rovněž hlubším studiu M. Foucaulta, G. Deleuze a F. Guattariho, nicméně i u nás najdeme inspiraci např. u Z. Konopásk (2010), v esejích V. Bělohradského, rozhovoru S. Žižka s M. Hauserem (2008) aj. Jsou nepochybně dál než česká geografie. Pro české geografů má filosofie pejorativní nádech, většina tvrdí, že filosofie do geografie vůbec nepatří. Proto je velkým rizikem napsat, že podle Deleuzovy logiky 'záhybu' není obecná logika prostoru, protože jde o multiplicitu (Buchanan a Lambert, 2008,7), a to jak virtuální, tak reálnou. Pro úplnost je potřeba ještě dodat, že je v češtině k dispozici práce G. Deleuze a F. Guattariho (2001/1991) Co je filosofie? No a naštěstí i zmíněných Tisíc plošin (Deleuze, Guattari, 2010/1980).

Česká geografie je dominantně arborescentní ve smyslu Deleuze a Guattariho, dokonce lze tvrdit, že jen arborescentní se všemi personálními, politickými a metodologickými atributy. Pro lepší přiblížení tohoto tvrzení použijeme metaforu, kterou lze vyjádřit obrazně opět na vídeňské realitě historických památek. Zamíříme-li do části zvané Freyung, pak najdeme kašnu Austriabrunen znázorňující moc Rakouska ve střední Evropě:

Obr. 8: Austriabrunen, Vídeň, Freyung

Pramen: foto autora

Dokonce i ten strom tam je... tato metafora je silně geografická, čtyři větve kašny totiž symbolizují čtyři hlavní vodní toky Rakouska: Labe, Vislu, Dunaj a Pád:

Obr. 9: Austriabrunen

Pramen: <http://www.viennatouristguide.at/Altstadt/Brunnen/austriabrunnen.htm>

Připojíme ještě detail, navýsost důležitý, v němž slovo 'regierung' můžeme metonymicky přenést do vnitřní politiky české geografie. Tento poststrukturalistický psychoanalytický výklad je silně *lacanovský* s rozlišením tří řádů: imaginárního, symbolického a reálného. Přiznávám silnou inspiraci *Tisíci plošinami* (Deleuze, Guattari, 2010/1980). Neméně inspirativní je článek N. Hynka a J. Bátory (2009), který mne dovedl ke zjištění, že česká geografie je *barbaricum*.

Obr. 10: Austriabrunnen, Wien, Freyung, detail

Pramen: foto autora

Ještě jedno extempore, tentokrát spíše vzdělávací (úryvek z připravované učebnice k výchově k trvalé udržitelnosti Deblínska, editoři B. Svozil, A. Hynek)

Většina z nás nerozlišuje prostor a prostorovost, jež sice spolu souvisejí, ale nejsou totéž. Podívejme se na prostor prakticky: zdálo by se, že je všude stejný, ale není tomu tak. Samozřejmě parcela o 600m² je všude stejně velká, ale záleží na tom kde je, protože její cena není všude stejná. V městském prostoru je dražší, na vesnici levnější, ale ani to není jediný rozdíl, záleží na její detailnější poloze – u silnice, blízko vodního toku s povodněmi, u lesa atd. Důležití jsou rovněž sousedé – stejná velikost, u silnice, ale rozdílní sousedé. Můžeme ji obývat po celý rok, může jít jen o víkendový pobyt na chalupě (říká se tomu rovněž: druhé bydlení). Významná je dostupnost parcely: řekněme, že bydlíme v Deblíně a chceme se dostat do Tišnova nebo do Brna. Deblín – Tišnov = 5,5 km, to je vzdálenost, kterou lze prostorově zpřesnit podle toho, zda ji půjdeme pěšky, pojedeme na kole, autobusem, autem, taxíkem atd.. Je jasné, že se při tom projeví další okolnosti:

- Čas – pěšky přes hodinu, ale zpět to bude delší, stejně jako na kole, kde je časový rozdíl výrazně větší, zkuste si prakticky a počítejte minuty. Deblín je tedy od Tišnova časově rozdílně daleko.
- Kolikrát za den to můžeme zvládnout? Pěšky asi jedenkrát, snad dvakrát, na kole i třikrát, autem i vícekrát, autobusem podle četnosti spojů. Dostupnost Deblína závisí i na nabídce dopravního prostředku, našich fyzických možnostech, samozřejmě hlavně na důvodu cesty do Tišnova.
- Rozdílná cena: pěšky – opotřebování obuvi, na kole – opotřebování kola. Zato rozdíl autobus-auto-taxík bude v ceně značný.

- V průběhu týdne musíme vzít v úvahu i rozdílné možnosti v dopravě do Tišnova v pracovních dnech a o víkend, svátcích, prázdninách, v létě, problematicky v zimě, kdy přijdou vánice, ledovka....

Jak vidíme, prostor může být absolutní, vyjádřený v délkových, plošných jednotkách, tak jak nám jej nabízejí realitní kanceláře, říkáme mu také proctor eukleidovský, podle slávěho antického matematika Eukleida s jeho proslulou větou o součtech čtverců odvěsen v trojúhelníku rovných čtverci přepony....

Ale prostor vyjádřený v časových jednotkách je prostorem relativním, relace je vztah, v našem případě jde o vztah k dopravnímu prostředku, který chceme na překonání prostoru použít, jde tak o rozdílný – relativní čas, který zvolíme pro překonání vzdálenosti. Relativní je i cena – rozdílná pro zvolený dopravní prostředek od korun k desítkám korun (předpokládáme, že taxikáři na Deblínsku jsou levnější než v centru – Praze). Je to podobné Einsteinovu pojetí času, který je také nejen absolutní, ale i relativní v závislosti na rychlosti, kterou se pohybuje.

Je ještě jeden prostor, který ukazuje vztahy mezi objekty v prostoru, na Deblínsku třeba mezi Deblínem, zmíněným Tišnovem, jeskyněmi pod Lažánkami, kopcem Pasníkem atd. Dejme tomu, že si je umístíme na monitor našeho počítače/notebook a můžeme si začít hrát – turistické hry, určování polohy pomocí GPS, hledání pokladu - geocaching. S prostorem můžeme hrát kybernetické hry, čímž se z něj stává kyberprostor. Slavný německý filosof Leibniz (1646–1716) jej označil jako relační, protože se týká vztahu vlastností objektů, jejich relací. A ty můžeme modelovat, hrát si s nimi podle scénářů a dokonce je i ve skutečném terénu prožívat.

Prostor tedy není jeden, ale hned tři a Eukleides, Einstein a Leibniz prokázali pozoruhodnou sílu svého myšlení, která dodnes budí náš obdiv. Ale pojďme ještě hlouběji k prostoru.

Z deblínské Základní školy je nádherný výhled po okraji Vysočiny, která je též nazývána Českomoravská vrchovina. Za jasného počasí můžeme obhlédnout poměrně velký absolutní proctor, který ale nevidíme jako absolutní. Naše vnímání prostoru není totiž absolutní: věci, které jsou blíže, vidíme větší a věci vzdálenější postupně menší a menší. Námi vnímaný prostor se liší od výše tří uvedených prostorů, je vztažený k našemu tělu, rozumu, zkušenostem. Ukazuje naši podobu (image) vnímaného fyzického, materiálního prostoru (lesy, pole, cesty, domy, řeky atd.) jak si jej pomocí našich smyslů a rozumové úrovně vnímáme. Takový prostor označujeme jako mentální proctor a řada žáků jej dokázala nakreslit na svých osobních mentálních mapách. Mentální mapa není kopi reálného vnějšího světa, ale naší konstrukcí tohoto vnějšího světa uvnitř naší hlavy, velmi rozmanitou podle našich smyslů i rozumové úrovně. Takže již máme čtyři prostory a pojďme ještě k jednomu – pátému.

Díváme se od deblínské Základní školy přemýšlíme, co by se v tom prostoru, který obhlížíme, mělo, mohlo, muselo, nesmělo změnit. Jsme blízko k výše uvedenému kyberprostoru, relačnímu Leibnizovu prostoru, ale naše představa jiného Deblínska, jak si je představujeme, že by mělo být je prostorem imaginativním (imaginace = představivost). V zeměpise bychom se neměli učit jen jak proctor Deblínska vypadá, ale i jak by měl vypadat. Proto existují program regionálního rozvoje včetně rozvoje mikroregionu Deblínska, proto je územní plánování, jež navrhuje co kde postavit či nepostavit, proto je ochrana přírody a krajiny (Zákon 114/1991 Sb.) zahrnující i interakcí prvky krajiny v územním systému ekologické stability, kterými se zabývá i náš projekt. Prostor našich představ je velmi důležitý, protože ukazuje náš vztah k našim předkům, kteří nám zanechali prostor Deblínska, který je pro nás dědictvím, jež bychom neměli předávat našim potomkům v horším stavu, než jsme je obdrželi – to je hlavní zásada trvalé užitelnosti krajiny, území, region, naší vlasti. Takový nový prostor musí nejdříve vzniknout v našich hlavách, musí dostat legislativně odpovídající formu a stát se předmětem společenské debaty, diskuse a teprve potom přicházejí na řadu peníze.

Říká se, že peníze jsou vždy na prvním místě, jenže prostor není ovlivňován jen financemi, vše není převoditelné na peníze, byť jsou vždy potřebné a nikdy jich není dostatek – proto existuje ekonomie zabývající se tím jak řešit nedostatek zdrojů.

A co prostorovost? Prostor není neměnný, neční, nýbrž se děje, funguje či nefunguje, vždy je za ním process, který jej produkuje, tvoří, proměňuje. Prostorovost znamená, že prostor se odehrává, pracuje, vlastně můžeme říci, že proctor je sice podstatné jméno (substantivum), ale lepší by bylo sloveso – prostor je děje, prostě se prostoruje. Je proměnlivý ne sám od sebe, ale od sil přírody, lidí, našich představ, přání, ale bohužel i chyb. Takže prostor není jen místopis – co kde je, ale především: proč to tam je? Jak se to tam dostalo? Co se tam odehrává? Co se s tím dá/má, nemá/musí atd. dělat? A kdo to udělá? Navrhne? Zaplatí? Využije? Za každým prostorem je prostorovost – procesy, jež jej udržují, mění.

Prostorovosti jako asambláže

Následující typy prostorovostí jsou asamblážemi. Jen pro úplnost se sluší dodat, že tento přístup je součástí studia komplexity označované též jako 'druhá kybernetika' zabývající se sebeorganizujícími systémy, prahy, bifurkacemi, atraktory atd. česky: Heylingen a Joslin, překlad D. Průdek, 2003, klasická práce: Luhmann N. (1986): The Autopoiesis of Social Systems. Na rozdíl od Buchanana a Lamberta není tento příspěvek omezen na Deleuzo-Guattariho chápání prostoru, výše uvedený D. Harvey či H. Lefebvre není opomenut. Jasně se projevuje takřka propastný rozdíl mezi možnostmi emergenčního vývoje geografie ve vyspělých zemích a u nás. Přitom systém hodnocení geografie je nastaven u nás v relaci na vyspělé geografie... Můžeme zcela přesně říci, že stačí získat pár zahraničních geografů ke spolupráci.

Proměnlivost prostorovostí je spojena s proměnlivostí času, ale nelze obojí banalizovat tím, že zůstaneme jen u kódování a dešifrování kódu. Měli bychom hledat zmíněný *point*, singularitu, jedinečnost, kdy se nám na noční obloze bleskem na kratičkou chvíli osvítlí krajina, v níž se nacházíme, a nejen krajina, ale i místa, území... včetně glocalizace. Jiný příklad mají Deleuze a Guattari (2010/1980): v indickém myšlení je synekdocha o kapce vody, v níž se zračí celá krajina. Vstoupili jsme již do myšlení post-deleuzovského období, v němž nás láká např. nový evropský materialismus, ale o tom až příště...

Zde se vracíme k úvodu, kde jsou rozlišeny některé verze prostorovosti. V textu publikovaném UK v Bratislavě (Hynek, 2009b) je podáno rozlišení prostorovosti míst, krajín a regionů, další verze je ve FG sborníku (Hynek, 2010).

V tomto textu posuneme rozlišení základních typů/asambláží prostorovostí, jimiž se geografie zabývá:

- **místa**
- **území**
- **chory**
- **krajiny**
- **regiony**
- **globiony**

Nejde o vymezení hierarchické, byť se může projevovat, nýbrž o různost, nikoliv rozdílnost prostorově působících procesů, jež produkují vztahy mezi věcmi. Jde o nezbytnost vyjasnění diferencí, protože neustálé zaměňování krajín a region, míst a krajín, místních krajín, území a region atd. nesvědčí o promyšleném chápání zcela zásadního geografického konceptu a je ukázkou naprostého chaosu v českém geografickém myšlení. Doufám, že existuje, ale zcela určitě jí není současná česká teoretická geografie, byť je ověřená svým téměř 40 letým stářím.

Možná nám pomůže umělecký pohled zachycující prolínání zmíněných 6 prostorovostí (L. Baďurová, 2005):

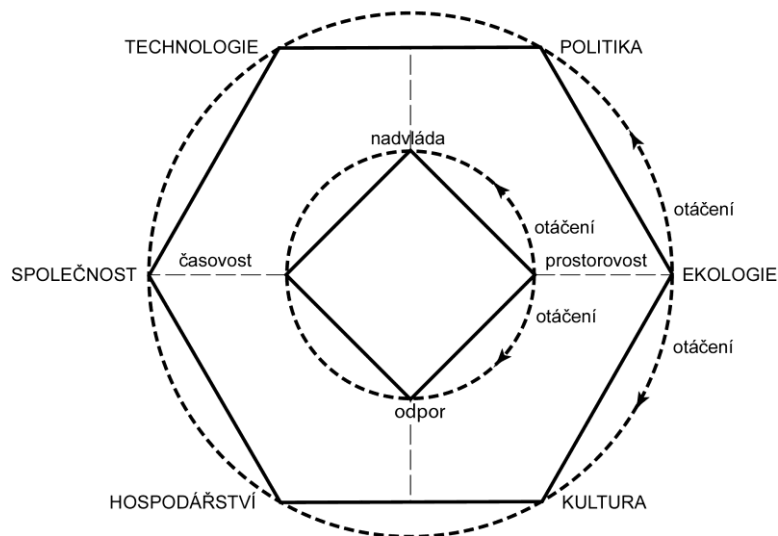

Obr. 11: Různost prostorovostí

Pramen: L. Baďurová, 2005

Obdobě lze koncipovat vztahy ekonomie, společnosti, politiky, ekologie, kultury, technologií:

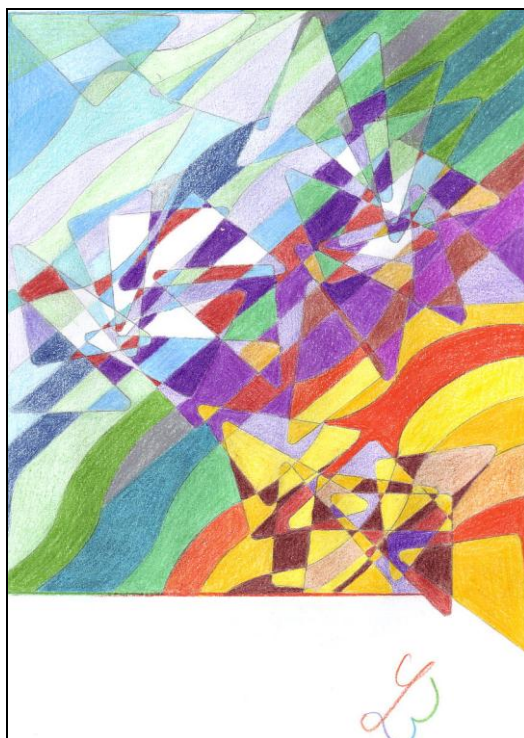
ESPECT & TODS

Obr. 12: ESPECT

Pramen: Hynek A., Hynek N., orig. 2005

V konceptu ESPECT lze proměňovat vnitřní kvadraturu kruhu tandemem moc-touha.

Obr. 13: Heterotopie míst

Pramen: L. Baďurová, 2005, blíže: Hynek A., 2009

Samozřejmě se naskýtá obligátní otázka na subjekt. Aníž bychom rezignovali na jeho nepolapitelnost (S. Žižek, 2007) přikloníme se ke konceptu záhybu – subjektivaci – jak ji analyzuje u M. Foucaulta G. Deleuze (2003, 1986, viz výše). Podívejme se nyní výstižně na tyto prostorovosti, jež se spíše prolínají, než hierarchizují.

Místa

jsou, podle Knoxe a Marstonové (2004, 5) nastaveními pro sociální interakce, jež mezi jinými věcmi:

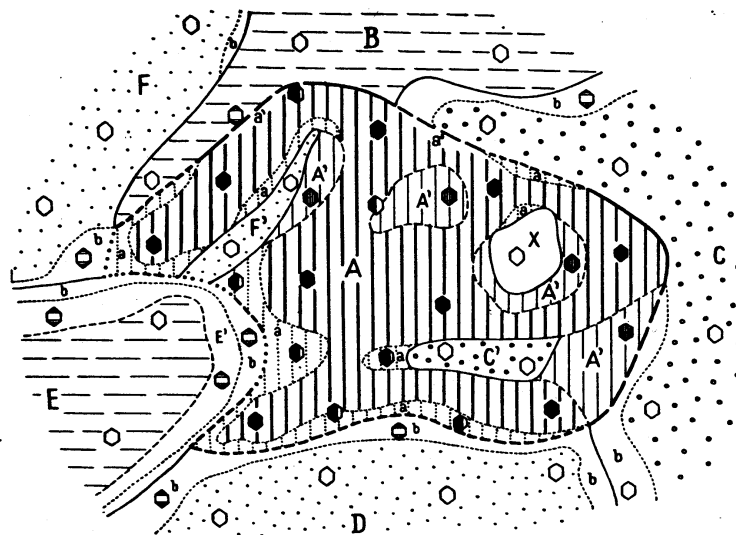
- Strukturují každodenní rutinu lidského ekonomického a sociálního života
- Poskytují jak příležitosti, tak omezení v termínech lidské dlouhodobé pohody
- Podávají kontext, v němž jsou propojeny každodenní znalosti zdravého rozumu a zkušenosti
- Poskytují nastavení pro procesy socializace
- Nabízejí arénu pro souboj sociálních norem.

Podle Béguina (1979) jde o elementární prostorové jednotky v prostorové analýze, souřadnicově identifikovatelné a se vztahy s jinými místy v rámci prostorových interakcí. Mají materiální objekty nebo funkce, jsou základními stavebními kameny sítí. Důležitá je jejich vzájemná vzdálenost a její překonávání, samozřejmě relativní. Nicméně je potřeba zdůraznit, že mezi místy může existovat i odpor, takže kontakty jsou obtížné (P. Clerc, 2004). Tuan (1977) svým humanistickým konceptem geografie přinesl zjištění, že místo má smysl v lidské zkušenosti, jde o vztahy lidí k místu, jejich identitu a personalitu, samo místo má podle V. de Blache svou osobitost. Nicméně v r. 1992 vydal M. Augé monografii o ne-místech, ve smyslu dopravně přetížených, monofunkčních, bez lidských vztahů, ale je to relativní. Místa mají svůj puls, vývoj, situační proměny, jsou potenciálně základnou lidské existence i naplnění lidských vztahů, resp. jejich produktem.

Místa chápeme jako personální prostorovost, jejich nejužitečnějším obrazem jsou mentální mapy (Hynek, 1984, Hynek, Hynková 1979, Hynek, Svozil, 2009). Zatímco lokality jsou chorami, pak jejich akční personální prostor je místem, v němž jsou lidé zakořeněni a tělesně je prožívají, mají tak, v souladu s Deleuzem a Guattarim (2010), svou intenzitu. Blíže k místům u J. Vávry (2010) v humanisticko-geografickém pojetí.

V místech jsou elementární nejmenší prostorové jednotky, s nimiž geografie operuje: topy a lokusy/lokály (viz dále *chory*). Záměrně nevycházíme z nejmenších prostorových jednotek, protože tento postup by vedl ke 'geografickému atomismu' a otázka nejmenší geografické prostorovosti musí zůstat otevřená, dá se např. začít vlastním tělem, bytem atd., v této *imerzi* se může dít právě to, co ve výše zmíněné kapce vody... Místa jsou lidskou subjektivací, přesněji intersubjektivitou podle Davidsona (2004).

Otázka nejmenších prostorových jednotek poskytuje neobyčejně pestré odpovědi i ve studiu přírody. Ukázkou je přístup G. Haaseho (1984, 92) k rozlišení/mapování takových jednotek, který dodnes nebyl překonán:

Physiotope A, darin:

A	Areal einer Typqualität A in typischer Ausbildung:	Ökomer A
C', F'	kleinsträumige Einschlüsse benachbart auftretender Typqualitäten:	Ökomere C', F'
X	kleinsträumiger Einschluß einer weiteren, nicht unmittelbar benachbart auftretenden Typqualität:	Ökomer X
A'	Areale mit geringfügig veränderten Merkmalen der für A kennzeichnenden Typqualität:	Topovarianten A'
a	Übergangssäume von der typischen Ausbildung von A zu den Arealen benachbarter Typqualitäten oder zu kleinsträumigen Einschlüssen in A	
a'	unscharfe Randbereiche in A	

Physiotope B, C, D, E, F:

Ökomere B, C, D, E, F

darin unter anderen

E'	Areal mit geringfügig veränderten Merkmalen der für E kennzeichnenden Typqualität:	Topovariante E'
b	Übergangssäume von den reinen Ausbildungen der Typqualitäten B, C, D, E, F zum Areal der Typqualität A	

Charakter der Tesserae:

- Tessera mit reiner Ausbildung der Typqualität A (entspricht etwa dem zentralen Konzept der betreffenden Klassifikationseinheit)
- Tessera mit noch deutlicher Ausbildung der Typqualität A, jedoch mit Merkmalen des Grenzbereichs der Inhaltsbreite dieser Typqualität
- Tessera mit geringfügig veränderten Merkmalen, aber noch zur Typqualität A zu stellen (diagnostisch sekundäre Merkmale)
- Tesserae mit reiner oder vom zentralen Konzept geringfügig abweichender (b) Ausbildung der Typqualitäten B, C, D, E, F und X

Charakter der Grenzen von A:

———	scharf	-----	unscharf	———	Grenzen verschiedener
-----	deutlich		verlaufend	-----	Schärfe innerhalb des
					Physiotops A und zwischen
					den anderen Physiotopten

Fig. 3. Areal structure of a (geo-, eco-, physis-) tope in relation to the tesserae character (Ökomer \cong geomere)

Obr. 14: Geo-, eko-, fyziotopy, ekoméry a tessery

Pramen: G. Haase, 1984, 1968

Ale vraťme se ještě k místům textem z r. 2009 (A. Hynek):

Humanisticko-geografické přístupy k *místům* vycházely hlavně z fenomenologie Tuana i Relpha, 1976, in: Johnston R. J. et al., 2000, s. 583). V 80. letech byly vystřídány ekonomickými geografi, např. D. Massey a J. Allenem (1984, in Johnston R. J., 2000), použitím strukturační teorie A. Giddense (A. Pred) a následně i politickými geography (J. Agnew, R. J. Johnston). Používají označení místo ve smyslu *sídlště, dějiště sociálních vztahů*

(*locale*), *území sociálních interakcí v širších socioekonomických procesech*, následně pak v kontextu globalizace, která vede k růstu *nerovnosti restrukturačí, zosťování konfliktů*, ale také k růstu *heterogenity, propustnosti hranic míst, zasíťování (internet)*. Každé místo je konstruováno jak materiálně, tak imaginativně různými typy lidí. T. Cresswell (1996, in: Johnston R. J. et al., 2000, s. 584) použil kritický humánně geografický pohled na místo zaměřením na *odpor a přestupky*. Nemůžeme však vynechat přístupy R. Matloviče (2007), jehož analýza konceptu *místa* zahrnuje i takové autory jako D. Harvey, D. Massey, E. Soja aj., nepomíná ani slovenské geografie.

Nelze však odolat vábení konceptu geografie jako prostorové vědy, kterou lze interpretovat tak, že každé pro každé místo je charakteristická jeho poloha zahrnující:

- Umístění
- Postavení (nevyčerpává se hierarchií, navíc hierarchie je zrádná – viz dál)
- Propojení (konektivita, dostupnost či exponovanost albertovské školy)

(Poznámky z Deleuze a Guattariho, 2010/1980):

V Liberci lze psát tuto geografii, stejně jako v Brně, v hladkém prostoru, procházet mezi body, figurami a obrysy (Deleuze a Guattari /dále D+G/, 2010, 568) a cílem tohoto textu není zavádění nějakého rýhování, jde o abstraktní linii – afekt hladkých prostorů zahánějící úzkost. Praha je příliš geograficky arborescentní se zřetelně rýhovaným prostorem, a plná úzkosti... velmi obtížně dešifrovatelná, plná matoucích kódů, jejichž alokace je mocenská s tendencí jednotného tzv. celostátního strata, jinak údajně vznikne brutální chaos.

Není totiž jen Praha a jsou i jiná uspořádání než strata – teritoriální, byť k nim patří. Nemusí být molární, arborescentní, nýbrž molekulární, rhizomová s hladkým prostorem, multiplicitami stávání se, transformacemi, schizofrenií (vím, co píši, snadno doložím). Přesto se prolínají. Teritorium lze opustit operací linie úniku, např. z Brna do Liberce či Vídně, ale do Prahy sotva, je příliš arborescentní, to by byla negativní reteritorializace namísto deteritorializace. Ta má obsah (látku, intenzitu) a výraz (neformální funkce a tenzory) – jsou-li nezformované, tak jde o stroje, jež utvářejí stávání se. Jedním ze strojů je státní aparát: než česká segmentarita, tak raději vídeňská... Ale naštěstí je tu molekularita, jiná multiplicita, nikoliv jen molární makropolitika, nýbrž mikropolitika. Je to jiné nastavení, jiná touha (nikoliv ve významu puzení).

Místo je haptické, nejen taktilní, protože nevytváří opozici mezi smysly, i oko 'ohmatává', místo je blízké – 'hladké', zatímco 'rýhované' je vzdálené. Místo ve smyslu 'domov' - stálé bydliště. Tuto zkušenost lze přenést a zkoumat jiná místa s přibližně stejným prostorovým rozsahem a obsahem (D+G, 565–7).

Stávání se není nikdy napodobování (D+G, 344), molekulární má schopnost umožnit komunikaci elementárního a kosmického (D+G, 348)

Domov je ritornel (D+G, 350–1), je to výběr, má práh, svůj chod. D+G,352: Ritornel je teritoriální. Molekulární neopouští molární formaci, provází je molární složky.

Vnitřní a vnější prostředí – mají různé kódování, chaos se mění na rytmy (D+G,353).

Teritorium je akt, který určuje prostředí a rytmy= produkt teritorializace prostředí a rytmů

Složky přestávají být směrové a stávají se rozměrovými (D+G,355) mají teritorializované funkce (D+G,365). Teritoriální uspořádání se mění v jiná uspořádání (D+G,367).

Vyvstává otázka konzistence – jak drží pohromadě složky teritoriálního uspořádání? – inter? intra? (D+G,370). Teritoriálním chováním se zabývá etologie, a zatímco etnologové jsou strukturální, etologové udrželi celistvost. Teritoria mají nikoliv stromovité, ale rhizomatické nastavení – nejde jen o lokalizaci centra (D+G,370).

Artikulace pochází zevnitř (D+G,371), jde o konsolidaci E.Dupréel (D+G,371) – od vnějšku k vnitřku...vrstvení disparátních rytmů, konzistence je konsolidací, je to architektura – heterogenita (D+G,372)

Stroj deteritorializuje = pohyb vytvářející variace a mutace, linie deteritorializace (D+G,377)

Stroje otevírají nebo uzavírají uspořádání, teritorium, síly jsou kosmické, materiál je molekulární (D+G,392)

Jak může být na 'vině' periferie, když je to centrum, které nastavuje rentu (vlastník), zisk (podnikatel) i daň (bankéř)? Jak je možné, že Rakousko má o 50 % vyšší HDP na hlavu než má ČR, ale životní úroveň jeho obyvatel je vyšší podstatně více než o 50 %? Tady nejde ani tak o 'pravdu', jako spíše o relevanci.

Zrádnost hierarchie:

Považuji to za klišé být neustále v české geografii zásobován statisticky doloženými tvrzeními, že to nejlepší, co může nejen geograf v životě udělat, je žít, pracovat a odpočívat v Praze, prostě v centru. Jako člověk údajné periferie bych rád uvedl věci na pravou míru a potvrdil, že centrum a periferie nejsou striktně prostorovými koncepty, dokonce nejsou polární. Překvapuje mne ta dialektika centra a periferie, její absolutnost ve všem – prostě nebe a peklo. Jsem přesvědčen o souměřitelnosti obou konceptů, o jejich komplementaritě, myslím si naivně že i přátelské, ačkoliv v jednom z textů z našeho 'geografického centra' jsem se dozvěděl, že jakési bezrozměrné číslo vyjadřující rozdíl mezi centrem a periferií by mělo být vypočteno i na Moravě, v případě Karlových Var, Českých Budějovic a Ústí n. L. je jejich zaostávání za Prahou na pováženou, a proto co teprve ta Morava....tam to musí být s tím bezrozměrným číslem zřejmě otřesné či jak se dnes módně říká: šokující (to tam takhle sděleno nebylo, ale domyslel jsem to). Centrem politické moci v USA je Washington, zatímco finanční je New York. U nás má obojí Praha, ale co je tedy centrem USA? Žiji na údajné periferii s minimálními investicemi, nízkým HDP na hlavu, zanedbatelnými vědeckotechnickými inovacemi, nulovými vynálezy a dalšími 'ukazateli' globální vyspělosti. Pod okny se mi nevalí 125 000 aut denně, nejamuji se, přicházím však o porci imisí i hluku a nemohu říci, že by mi chyběly, na ulici zatím nikoho nezastřelili, není zde vykřičený dům/domy, v parcích se netoulají bezdomovci, ulice jsou bohužel čisté, bez výkalů, stejně se tak tady bohužel neprodávají hamburgery, ale mohu si pořídit láhev Coca Coly v jednom ze tří (zakrátko budou čtyři) hypermarketů, které jsou 450 m daleko od mého bytu (ano nebydlím v suburbii centra, je to smutné přiznání), těžce narušuji představy našich tržních ekonomů, neb si sám pěstuji ovoce, které neprochází trhem – přiznávám se k tomu poklesku: jsem samozásobitel! Dokonce nejen 'sustainable', ale zároveň 'sustained' - je to hrozné, co se na té periferii děje... nevidám tady celebrity, tedy ty místní ano, ale hvězdy českého divadla a filmu sem občas pohostinsky zajedou, aspoň tak. Jsou zde tři banky, tedy filiálky, které nemohou nic zlepšit ani pokazit – vše se rozhoduje v centru/Praze, kde je údajně blaze. Pronikl sem zahraniční průmyslový kapitál, pánbůh zaplať za to, jinak by zde byly vytunelované brownfields, no, jeden zde je, ale můj dobrý známý jej inteligentně revitalizuje – sám, bez pomoci centra! Že by byl chudák, se mi nezdá, ví, jak na to, bez centra. Nemusím v pátek odpoledne v kolonách opouštět své maloměsto a jet na venkov, prostě na něm jsem a spíše si občas zajedu do centra, samozřejmě jen když musím a i to se stává, nicméně léčba z návštěvy centra je zde samovolná, účinná. Musím sebekriticky přiznat svou omezenost – nechybí mi podzemní metro, přicházím tak o požitek, který u mne nenastává kvůli vrozené klaustrofobii a vypěstovanému odporu k troglodytismu. Mám dobrého kamaráda, se kterým občas létám malým letadlem nad naší venkovskou krajinou, on dokáže za větru téměř stát vysoko nad propastí Macochou a oba do ní zíráme, jindy zase kontrolujeme vodárenskou nádrž shora, a když letím do světa, tak z Ruzyně jen z donucení, protože vídeňský Schwechat

je daleko vlídnější, občerstvení kvalitnější a levnější, vše přátelštější v této pro Slovana cizácké metropoli než v mé matičce Praze s podivnou ekonomikou plnou korupce. Tou se však naši metropolitní geografové nezabývají, nechávají to na Fakultě sociálních studií UK... Student Agency mne zaveze 60m od brány do haly ve Schwechatu atd. A vůbec: Vídeň... Jsem v ní častěji než v metropoli Praze, je nejen blíže, ale je lépe spravovaná, byť i tam jsou korupční aféry, je dost rozdíl mezi firmami Freytag-Berndt a Kartografii. Stále se nemohu srovnat se skvělou současnou českou realitou, když ji srovnám s rakouskou: začíná to službami, jde to přes spotřební zboží až k důchodům, jsem zvědav, zda půjdou naší cestou nalinkovanou z našeho centra. Je to fakt velký rozdíl srovnat nabídku notebooků SONY ve Vídni a u nás, že by u nás byla oslnivá, dokonce i v centru, tak to ani náhodou. Vídeň jako centrum беру, v případě Prahy se raději nevyjadřuji, ne nejsem moravský nacionalista, jsem Čech žijící na Moravě oceňující Vídeň. Být tam v zimě týden a vidět takového Blaue Reitera je zážitek, ty obrazy nemusejí schovávat před exekutory. Zdá se mi však, že duch vídeňské a pražské geografie jsou téměř identické. Ted' musím být opatrný, ale odhodím úctu k B. Smetanovi – Vltava není Dunaj. Je fakt, že ve Vídni nemají tolik heren jako v Praze a není ani náznak toho, že by Prahu doháněli či to měli v úmyslu. Stejně tak se tam chodci roztahují víc než auta a to metro je tam ne jenom pod povrchem. Historické stavby jsou udržované, lidé si jich váží, v Praze – kdoví co to bylo za lidi, kterým patřily, kdo je stavěl, prostě jen dnešek je radostný, potřebujeme mrakodrapy! Jo, a ještě, nejsou tady v mém malém městě na Středozápadu Moravy tzv. ruskojazyčné mafie, prostě nejsme světoví, nejsme centrem. Nedivím se, když mám 3 minuty do lesa. Na kraji našeho maloměsta je westernové městečko – cíl lidí z jiných měst, prostě když venkov, tak westernový. No, měl se tam těžit kaolinit a vozit přes město, každých 10 minut nákladní auto, uznejte, že westernové městečko je zřejmě lepší, navíc jsme globální nebo přesněji: globální. Je to v sektoru města kam nechodím. Není zde problém dostat se k místním potravinám, např. mléku a objevil se již i místní česnek. Je to pochopitelně nedostatek neb nejsme dost globální a globalizace 'über alles' jak razí naši kolegové z centra, byť jde o česnek čínský, který zde začíná prohrávat souboj s místním – kam ten svět spěje? Stali se z nás kontraglobalizátoři? Na druhé straně nemám problém přebírat angloamerickou humánní geografii, a to bez zprostředkování pražského centra, chápu, je to drzost, ale mám rád originály a ne mizerné české překlady, např. Charty geografického vzdělávání. Sebekriticky přiznávám, že se léta dokáži obejít bez centrální verze českého geografického vzdělávání a o geografickém kurikulu jsem psal v dobách, kdy to v centru nikdo neznal, dnes je samozřejmě vše jinak: co jiného než kurikulum... jen v těch US geografických standardech jsem zatím před centrem, samozřejmě s periferijním pohledem.

Shrnu to: netoužím po identitě, dávám přednost diferencí. Centrum a periferie jsou stejnocenné, tak jako různé kultury, byť jsou rozdílné. Holedbat se, že jsem z centra je stejně směšné jako holedbat se, že jsem z periferie, i když v tom bezrozměrném číslu je údajně velký rozdíl – silně o tom pochybuji, protože není jen ekonomie, podnikání, racionalita, ale je i lidské tělo a řeč mého těla mne táhne spíše k periferii, nicméně centrum rovněž, byť občas, беру. Jsem však dalek toho, abych koncepty centra a periferie dialekticky hrotil, mimochodem: existuje nejen materialistická, ale i idealistická dialektika. Jsem spíše přívržencem konceptů molární a molekulární v pojetí Deleuze a Guattariho (česky 2010), vydaného přitom v našem centru... o bezrozměrných číslech jsem tam nic nenašel.

Území

(přesněji teritoria, ale i akvatoria) podle J. Agnewa (2009, in Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S., eds., s. 746-7, upraveno) je:

- je jednotka spojitého prostoru, který je užíván, organizován a spravován sociální skupinou, jednotlivcem nebo institucí omezující nebo řídící přístup k lidem a místům

- dominantní užití je politické, ve smyslu potřebného užití moci omezující přístup k určitým místům nebo regionům nebo etologické, ve smyslu prostorové dominance daných druhů či individuálních organismů
- většinou je spojováno s konceptem sítě, což pomáhá k pochopení komplexních procesů, jimiž je prostor spravován, ovládán mocnými organizacemi
- teritorialita je strategické užití území k dosažení organizačních cílů
- je spojeno s prostorovostí moderního státu, vyžadujícího absolutní kontrolu obyvatelstva uvnitř opatrně definovaných externích hranic = prostorová organizace států, spojitost se státní suverenitou
- jako svět jsou spíše toky než teritoria/akvatoria, sítě prostorových interakcí jsou významnými mechanismy geografického třídění/prosívání a diferenciací
- na územích stále záleží, podržují si svůj význam (i např. v euroregionech), státy zůstávají nejučinnějšími vládci populací... daně, politická práva, mezinárodní význam.

A nyní k operacionalizaci prostorovosti území: základní operační prostorovou jednotkou je parcela nebo pozemek. Užitelně, podle REMAX AlfaReality, se pozemkem podle katastrálního zákona rozumí část zemského povrchu oddělená od sousedních částí hranicí územní správní jednotky nebo hranicí katastrálního území, hranicí vlastnickou, hranicí držby, hranicí druhů pozemků, popř. rozhraním způsobu využití pozemků. Celistvý pozemek se může skládat i z několika parcel. Parcela je pak pozemkem, který je geometricky a polohově určen, zobrazen v katastrální mapě a označen parcelním číslem. Důležité je, jakým způsobem se určuje plocha parcely. Co když je pozemek svažité s různými nerovnostmi? Jaká je pak skutečná plocha parcely vyjádřená v m²? Výměrou parcely je vyjádření plošného obsahu průmětu pozemku do zobrazovací roviny, zaokrouhlo na celé m². (<http://www.remaxalfa.cz/online-realitni-poradna/jaky-je-rozdil-mezi-pojmy-parcela-a-pozemek.html>).

Katastrální území (k. ú.) je v České republice podle § 27 písm. h) katastrálního zákona č. 344/1992 Sb. „technická jednotka, kterou tvoří místopisně uzavřený a v katastru nemovitostí společně evidovaný soubor nemovitostí“. Zastavěná část se označuje intravilán, nezastavěná extravilán. Obec je, podle Zákona č. 128/2000 Sb. základním územním samosprávným společenstvím občanů; tvoří územní celek, který je vymezen hranicí území obce. Je veřejnoprávní korporací, má vlastní majetek. Obec vystupuje v právních vztazích svým jménem a nese odpovědnost z těchto vztahů vyplývající. V tomto zákoně jsou uvedeny další prostorové jednotky jako města, městské části, městské obvody atd. V zahraničí jsou pochopitelně stanoveny jiné prostorové jednotky, takže je nutná obezřetnost při srovnávání.

Důležitá jsou statistická data o územních jednotkách, v praxi ČSÚ jsou to statistické obvody, z nichž se skládají katastrální území a základní sídelní jednotky, představující části území obce s jednoznačnými územně technickými a urbanistickými podmínkami nebo spádová území seskupení objektů obytného nebo rekreačního charakteru a územně technickou jednotky, která jsou vymezeny jako katastrální území nebo jeho část, oddělená hranicí základní územní jednotky, tj. hranicí obce, městského obvodu či městské části (nejnověji Zákon č. 230/2006 Sb.)

Chory

jsou patrně těmi nejdříve vymezovanými prostorovými jednotkami v dějinách geografie, jejich kořeny jsou v antické/řecké geografii, která rozlišovala *topos* a *chóru* (*chóra*, *χώρα*). Americká geografie věnovala těmto konceptům pozornost již ve 30. letech a postupně je převedla na modernější vyjádření *site* a *situation*. Takto je můžeme najít v 1. vydání Human

Geography (Fellmann J., Getis A., Getis J., 1985/1992), ale v dalších vydáních jsou již nahrazeny dnes dominujícími bázovými prostorovými koncepty v US geografii: *place* a *space*. Takto pronikly i do veřejnosti uplatněním v geografickém vzdělávání (*Geography for life. National geography standards, 1994*, i v jejich revidované verzi *Geography for life, 2nd edition National geography standards, Draft Version for Review Only June 12, 2009*). K chorám existuje i rozsáhlá filosofická literatura, zabývali se jimi Aristoteles, Platón a následně i geograf Ptolemaios, který mj. chápal *grafein* v geografii nikoliv jako popisování, nýbrž jako kreslení, mapování, což bylo založeno na jeho preferenci geodézie a kartografie. Nicméně to byl zřejmě Strabo, jehož 17 knih popisujících části země – chorografie – je základem i současné chorologie, územní/prostorové diference, prostorové vědy, byť se zatím proti sobě vymezují. Ani Cloke et. al. (2005) se nepřiklání k unás běžnému překladu *geografie* jako popisu země, nýbrž *psaní* o zemi. Tím ovšem nabývá debata o tzv. popisné geografii, svého času až brutálně odsuzované, zcela jiné rysy nepochybně hodně odlišné od tehdejší 'kritiky' chápání geografie. D. Gregory (2009, 82–83) uvádí, že Strabónova chorografie je dnes regionální geografii, která je jádrem geografické reflexe. Rovněž prozíravě upozorňuje na souměřitelnost výše uvedených konceptů, varuje tím před terminologickým vyhrocováním, byť má pochopení pro různá řešení. Strabo viděl geografii především jako disciplínu o lidských aktivitách, politice, vládě.

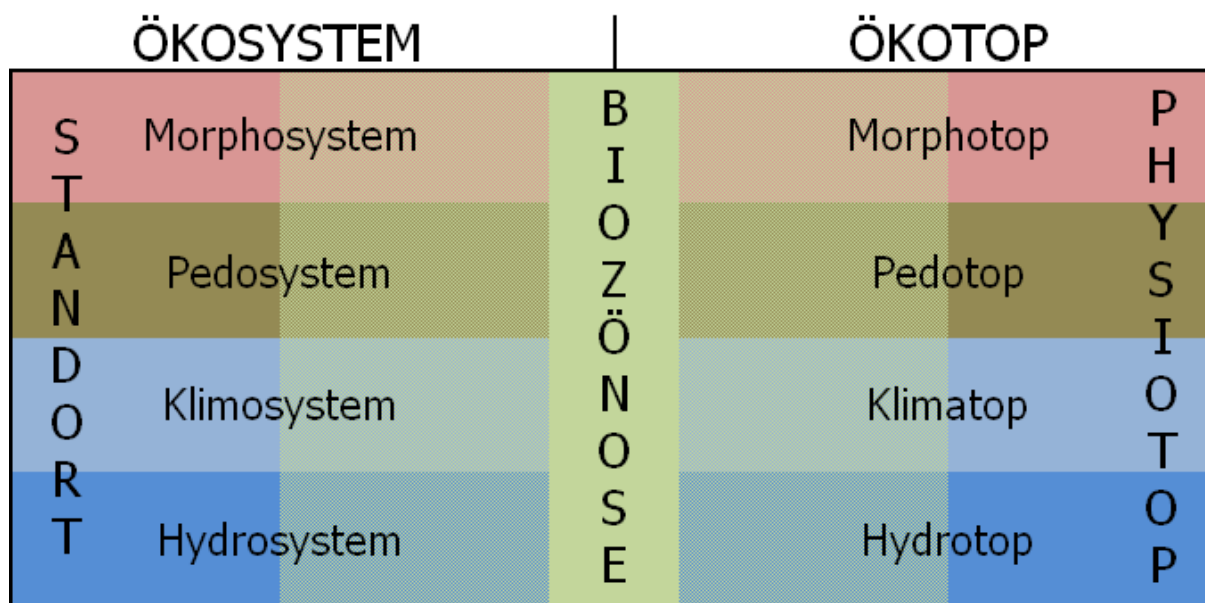
Chory nejsou jen humánně geografickou prostorovostí, v české fyzické geografii je rozvinuto studium chor v rámci její aplikace v krajinném výzkumu. Elementární prostorovou jednotkou chor je top (stejně jako u humánně geografických chor), prostorové agregáty topů, asambláže, kombinace mají svou hierarchii začínající polytopy (synonyma: nanochory, tophochory, synchory) vyšší jednotkou jsou mikrochory rozlišitelné jemněji jako monomikrochory a polymikrochory (základní spis: Hynek A., Trnka P., 1981). V tomto textu zpřesníme rozdíl mezi fyzickogeografickou a krajinnou prostorovostí. Strabónova interpretace geografie jako chorografie a jeho docenění kartografie v geografii jsou velmi nosné pro tyto úvahy, především pak pro praktické využití. Debata o prostorovosti bez jejího mapování je scholastikou, není problém si vymyslet, vykonstruovat perfektní hierarchii prostorových jednotek bez jejich mapového vyjádření... Je potřeba zdůraznit, že nám jde o tématické mapování, u něhož obsah je základním východiskem prostorové identifikace jednotek. Stejně jako Giddens rozlišuje dvojí hermeneutiku, tak zde nezbytně musíme mít při mapování chor (a nejen jich) dvojí interpretaci: souřadnicemi objektu a charakteristikou jeho obsahu. Není dnes problém mít precizní orthofotomapy, družicové snímky atd., ale problém je v jejich obsahové interpretaci, k níž kartograf potřebuje geografa. Nicméně znám z GÚ PŘF MU kartografy, kteří jsou i výborní geografové, pak zvládnou obě interpretace.

Fyzickogeografická chora je souborem (chora = sbor) složkových topů:

- morfotopy - jejich první českou verzí byly prostorové jednotky J. Demka na jeho obecné geomorfologické mapě 1:25 000, list Dolní Kounice (1969). Přestože jeho pohled na reliéf je zde genetický, vymezené jednotky se pak velmi osvědčily jako vzor mapování reliéfu, např. v případě novomlýnských nádrží (Demek J., Macka M. et al., 1970), dodnes nepřekonané přes řadu zdánlivě sofistikovaných pokusů přijít s lepším řešením. Důvod: tehdejší výborná terénní znalost tvarů reliéfu a kartografická dovednost mapové identifikace. Není problém kartograficky interpretovat reliéf, ale problém je s jeho obsahovou interpretací.
- klimatopy – klíčovou mapou je stále Topoklimatická mapa ČSR 1:50 000, list 24–32, Brno, 1987, autor: E. Quitt, který vydal i vysvětlivky k sousední mapě 24–31.
- hydrotopy – zatím rozlišované v rámci edatopů, což jsou vlastně pedotopy (viz níže)
- pedotopy – v mapovací praxi jim odpovídají polypedony, které byly základními mapovacími jednotkami Průzkumu půd ČSSR (Němeček J. a kol., 1967), jehož

výsledkem byly typologické mapy komplexního průzkumu půd 1:10 000 (nověji mapy bonitovaných půdně ekologických jednotek v měř. 1:5 000). V případě lesních půd lze využít lesnické typologické mapy v měř. 1:10 000

- biotopy – existuje jejich český seznam (Chytrý M., Kučera T., Kočí M., eds. , 2001), přes 16% zmapovaného území ČR, což představuje jen dílčí podklad. Navíc termín biotop v tomto případě znamená spíše fytoocenózu, zatímco biotop je jejím prostředím. Proto je výstižný následující obrázek rozlišující ekosystémy a ekotopy.

Obr. 15: Ekosystémy a ekotopy

Pramen:

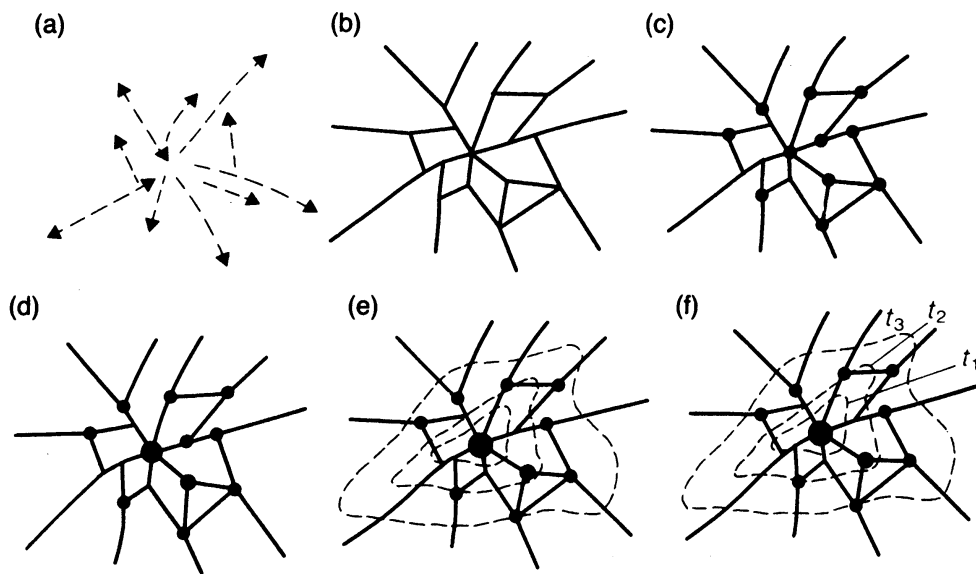
http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:C396kosystem_Subsysteme_C3%96koto.png&filetimestamp=20100614203528

Vzhledem k tomu, že dáváme přednost podrobným/velkoměřítkovým tematickým mapám, které zahrnují výše zmíněné topy, tak v případě bioty nás zajímají mapy biocenóz – souborů organismů ve společném prostoru se vzájemnými vnitřními vztahy (Randuška, Vorel, Plíva, 1986, 13). K dispozici máme mapy fytoocenóz, tj. souboru rostlinných organismů žijících ve společném prostoru se vzájemnými ekologickými vztahy, ovšem jen potenciální, rekonstruované lesní. Jejich abiotické prostředí označujeme jako ekotop skládající se z klimatopu a edatopu/pedotopu. Termín ekosystém je širší, zahrnuje např. i lidská sídliště (Randuška, Vorel, Plíva, 1986, 17). V lesnické praxi ČR se rozlišují soubory lesních typů ČR s edafickými/hydrickými řadami ve vegetačních stupních. Základní mapovací jednotkou je varianta lesního typu – fytoocenóza - v měř. 1:10 000 (Randuška, Vorel, Plíva, 1986, 221).

Tyto varianty lesního typu a polypedony/pedotopy jsou spolu s morfotopy, klimatopy a hydrotopy základními prostorovými stavebními kameny/topy polytopů a mikrochor jakožto fyzick-geografických prostorových jednotek.

Jako chory můžeme také označit lokality ve smyslu prostorovosti našeho každodenního života: práce, bydlení, odpočinku, čili 'širší' místo. Místo je více subjektivé, zatímco chora je intersubjektivá. Příkladem studia lokalit je závěrečná debata o jejich výzkumu ve Velké Británii (A. Sayer, 1991). Chory jsou v grafickém vyjádření kombinacemi základních prostorových prvků, jimiž jsou body, linie a plochy. V případě humánní geografie jsou nejlepším příkladem chor/ jakožto elementárních prostorových jednotek – stavebních kamenů

regionů, vedle teritorií a akvatorií, rozlišené nejdříve P.Haggettem (1965) a následně v druhém vydání (Haggett P., Cliff A., Frey A., 1977):

Obr. 16: Lokalizační analýza – stádia vývoje uzlových regionálních systémů

Pramen: P. Haggett et al., 1977: a) interakce b) síť c) uzly d) hierarchie e) povrchy f) difuze

Prvky mohou být i přírodní, krajinné (viz dále). Chorou je např. sídliště, průmyslová zóna, městský park, městská část, vesnice, lesní celek, chatová osada atd., jejich elementárními jednotkami jsou lokusy a lokály (*locuses, locales*) známé z Giddensovy strukturační teorie (in Gregory et al., 2009, 424, autor: J. Painter).

V poslední době slovenskou i českou geografii propagované *chorémy* (např. Ira, Lehotský, 2008) přebírané od Bruneta (1980) zatím nepřinesly žádoucí inovace stejně jako dříve *choriony* v Retějumově pojetí.

Raději se podívejme na praktické řešení v mapování fyzickogeografických chor na Deblínsku:

Krajiny

Nebudeme se zde zabývat rozlišováním přírodních a kulturních krajin, explicitně pracujeme s kulturní krajinou, která zahrnuje i přírodu krajiny. Krajina je utvářena různými lidmi s rozdílnými zvyky a názory na různých místech – materiální kultura je dána procesem transformace prostředí (Berkeley school, Annales) :

- s rolemi rozdílných skupin lidí v utváření krajiny s charakteristickými vlastnostmi
- krajina je produktem kolektivního úsilí, odráží se v ní názory, postupy a technologie
- krajina je tvarována sociální organizací
- krajina má chor(e)ografii – procesy produkují rozmanité formy (tvary)
- kulturní krajinou rozumíme prostor interakce přírody a lidí,

Krajina je především souborem krajinných ekosystémů, jež chápeme jako kapitál. To znamená, že krajina poskytuje zboží/služby a je pro lidstvo jediným zdrojem látek a energií.

Podle K. Sauera (1963):

- krajina je koncovým produktem lokální kultury, materiálním vyjádřením, ztělesněním sociálních procesů a vědění – znalostí, dovedností, praktik

- kultura spočívá v explicitních/implicitních uspořádáních chování lidí osvojených a přenášených symboly, což svědčí o dosažené úrovni skupin lidí ztělesněné v jejich artefaktech
- jádro kultury zahrnuje v tradiční ideje, a zvláště pak dosažené hodnoty
- kulturní systémy můžeme chápat jako:
 - produkty jednání
 - návyky pro další jednání
 - můžeme rozlišit kulturní region a krajinu, jež jsou souvztažné

Reprezentace krajin má řadu forem – vyprávění, kresby, malby, mapy, plánovací dokumenty, rytiny, fotografie, filmy aj. Krajiny jsou sociálními produkty, důsledky toho, jak lidé, a především vládnoucí skupiny lidí, tvoří, reprezentují a interpretují krajiny podle svého pohledu a ve vztazích s ostatními. Vždy je přítomna politická složka, poněvadž v krajině se projevují sociální a kulturní konflikty i vztahy, nerovný poměr mocenských sil založený na etnicitě, rase, třídě, pohlaví a sexualitě. Analýza krajiny by měla zahrnovat tuto triádu jevů (inspirováno S. Danielsem a D. Cosgrovem, 1993):

- sociální strukturu a ideologie (moc, ideje a hodnoty),
- utváření určitých typů krajin odrážejících tyto ideologie,
- diskurzy nebo systém jazyka a psaných prací, jež jsou zahrnuty v produkci, reprezentaci a interpretaci těchto krajin.

Každá položka triády může být nahlížena jako text – kultura/společnost a viditelná krajina jako označující systémy, a tak metaforické texty a psané nebo mluvené slovo o krajině jako vlastní text. Významy konkrétních objektů či přírodní svět nejsou inherentní, ale mají více čtení, více aktérů, protože krajina je místem soubojů, výzev sociálnímu řádu, a záleží přitom na účinných interpretacích. Krajiny obsahují více vrstev významů a ne všechny interpretace mají stejnou váhu. 'Dobré' interpretace spojují kontextualizované porozumění sociálním vztahům a praktikám jak pozorovatele, tak pozorovaného, s přírodní morfologií v základech, ukazujících jak produkují a reprodukují (*koprodukují*) jedna druhou.

Krajiny mají jak materialistické, tak ideologické aspekty, přírodní, materiální formu reprezentovanou médií a samy jsou reprezentacemi žitých vztahů. Nesou symbolické či ideologické významy, jež zpětně odrážejí a pomáhají produkovat sociální praktiky, žité vztahy a sociální identity, jsou také místy soubojů s autoritami nad územím. Svrchovanou roli v krajině má pozice pozorovatele krajiny spojená s porozuměním moci krajiny vyzývající nebo podvracející sociální řád. Zřejmě pohled materialistický a duchovní by mohl být pohledem komplementárním.

Krajina je polem soupeření, prostorem zápasu politiky, ekonomie, vědění, kultury atd. a měla by být předmětem veřejné debaty mezi aktéry, dotčenými, podílíky, rozhodovateli, odborníky, politiky, umělci, vlastníky, bydlícími, uživateli, nájemci. Nicméně nyní vše nasvědčuje tomu, že hnacími silami utvářejícími naši krajinu jsou především maximalizace zisku a osobního užitku v jejím využívání. Naplňuje se tak známý výrok: *driving forces shaping the space/landscape is economy*.

V krajinách je potřeba rozlišovat jejich fyzickogeografický obsah odlišný od konceptu krajinného ekosystému. Příkladem je fyzickogeografická prostorovost polytopů krajiny. Při topicko-chorické prostorové analýze můžeme v naší přírodní krajině identifikovat tyto základní tendence geometrického uspořádání neboli topologickou prostorovost s významnou rolí reliéfu jako retranslátoru pohybu látek a energií:

- skalární/izotropní

- gradientové/katenové rovnoběžné
- koncentrické/gradientové rozbíhavé
- koncentrické/gradientové sbíhavé
- liniové/ síťové/vektorové
- paletové/ostrůvkovité
- hranové
- tranzitní
- neostré
- rytmické/cyklické/repetitivní
- mozaikové
- prstencovité

Českým geografickým problémem ve studiu krajiny je absence celostního přístupu, výjimkou je např. J. Kolečka, který je rovněž velmi kritický, nicméně v anglosaském stylu současně konstruktivní. Velmi málo současných fyzických geografů zná např. modely V. Preobraženského (např. 1984):

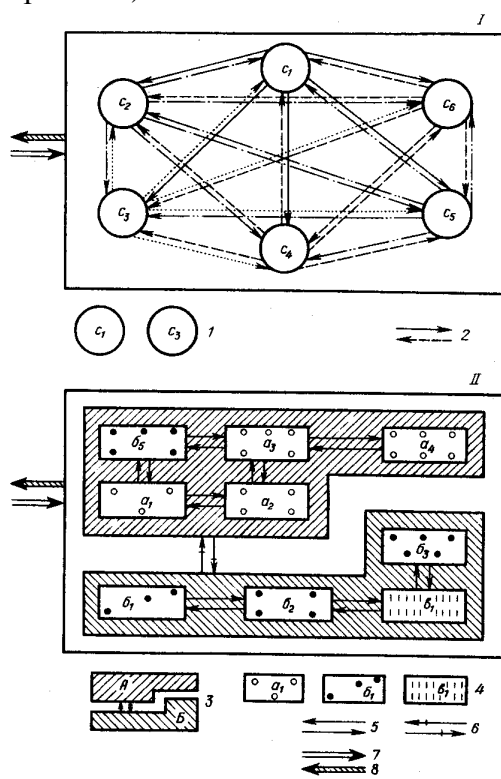

Fig.1. MODELS - CONCEPTIONS OF A LANDSCAPE (After Preobraženskij, 1967)
 I - monosystems model, II - polysystems model.
 1 - components; 2 - relation of components; 3 - geosystems of "n" rank; 4 - geosystems of "n-1" rank; 5 - relation of geosystems of "n-1" rank; 6 - relation of geosystems of "n" rank; 7, 8 - relations with environment.

Obr. 17: Monosystémový a polystémový model krajiny

Pramen: Preobraženskij, 1984, 18

Tyto modely se spíše vztahují k fyzické geografii, resp. k přírodní krajině.

Regiony

jsou dosud pro řadu geografů (např. Grigg, 1965, in Chorley, Haggett, eds., 1977, Haggett, Cliff, Frey, 1977, Hart, 1982) základními stavebními objekty geografického zkoumání. Jejich vymezení – regionalizace – může být směřována na určení dílčích prostorových jednotek nebo na jejich agregaci, hledání způsobu jejich propojení. Každá lokace má své umístění, postavení a propojení, tak již řecká antická geografie koncipovala své 'topy' a 'chóry', dnes se píše o 'site' a 'situation', použijeme-li lingvistický přístup, pak jde o denotáty a konotáty. V geografii koncipované jako *prostorové vědě* je vymezení regionů logickou formalizovatelnou operací spojenou s organizací geografické informace.

Kritice pozitivistických přístupů v geografii neušla ani '*regionální věda*' u nás některými geografy doporučovaná jako alternativa k tradiční složkové výčtové regionální geografii. Radikální a humanističtí geografové napadli víru v rovnovážný stav regionu v pojetí neoliberální ekonomie a možnost jeho optimalizace odmítající sociální konflikt a nespravedlnost, jež byly/ jsou v kapitalismu považovány za endemické.

Problém modelů v regionální vědě spočívá v jejich relaci k realitě: nemá prostě vlastnosti, které jí modely přisuzují, ty vztahy jsou nejasné, mlhavé. Obdobně použití rigorózních modelů (např. Sheppard, Barnes, 1990) vede v jejich řešení k absurditám. Přesto není osud regionální vědy ztracený, pokračuje řada skupin, především v USA. V geografii koncipované jako *prostorové vědě*, což znamená pozitivisticky a kvantitativně orientované, kde není na přírodní krajinu území vůbec brán na zřetel.

Při studiu Dačicka jsme porovnávali hranice katastrů a hranice krajinných ekosystémů. Ukazuje se, že tyto hranice nejsou v kulturní krajině identické. Katastry zahrnují rozdílné krajinné ekosystémy v souladu s minulými subsistenčními ekonomii sídelních struktur. Současná tržní ekonomie, ale i nedávná '*command economy*' neberou ohledy na katastry jako soubory nemovitostí určitých komunit a již vůbec nelze mechanicky spojovat využití přírodních zdrojů těchto katastrů s potravními řetězci, do nichž je zapojeno jejich obyvatelstvo. Zemědělská produkce opouští katastry a lidské potravní řetězce jsou spojeny se zcela jinými katastry, např. přes hypermarkety. Proto nelze ztotožnit životní prostředí katastrů a krajinné ekosystémy, na něž jsou obyvatelé napojeni.

Hlavní pozornost poutají *funkční regiony* nebo regionální systémy s centrálním organizačním principem v rámci společnosti. A. Philbrick (1957) píše o nezávislosti na přírodním prostředí a odtud je krůček k prostorové analýze regionů jako 'otevřených systémů' v pojetí P. Haggetta (1965). V české geografii dosud nebyla doceněna i jiná verze regionální geografie, resp. je rozvíjena bez návaznosti na principiální studie publikované pod názvem regionální politika (Friedmann, Alonso, 1978).

Regiony mohou být fyzickogeografické a humánněgeografické, často se spojují do označení region bez přívlastků. Nicméně můžeme rozlišit region nodální/uzlové/spádové, stejnosměrné (u nás překládané jako homogenní), málo se pracuje s regiony domovskými. Podívejme se nyní hlouběji na koncept regionu. Region: prostorově uspořádaný celek, který vznikl a je udržován/měněn přírodními, společenskými, hospodářskými, technologickými procesy určité politické, kulturní a environmentální úrovně. Regiony zaujímají prostorovou úroveň nad lokální a pod planetární, dělí se podrobněji na mikroregiony, mezoregiony a makroregiony v rámci jejich rozdílných velikostí podle světadílů a zemí/států. Tato řádovost může být detailněji zpřesňována. Procesně je region založen na součinnosti jeho složek a dílčích prostorových jednotek – chor.

Rozlišujeme fyzickogeografické regiony a přírodní krajiny, regiony socioekonomické, kulturní, politické/správní, účelové (asistenční, rozvojové, environmentální/krajinné aj.). Socioekonomické regiony se dělí na ohniskové - nodální/střediskové/spádové a neohniskové, plošně stejnorodé (lesní a zemědělské oblasti, chráněná území, vojenské újezdy apod.)

Regiony reálně fungují, vznikají, proměňují se i zanikají. Jejich vymezení je založeno na analýze/syntéze textů, map, statistických údajů a terénním šetření, jež potvrzuje či vyvrací nebo zpřesňuje literární podklady. Rozlišují se i regiony stejnosměrné a funkční.

Obsahem fyzickogeografické regionalizace, tj. vymežování FG regionů se zabývala mj. A. J. Fedina (1981), která charakterizuje fyzickogeografické regiony (rajóny) jako mapovatelné jednotky fyzickogeografických komplexů (FGK) a uvádí postup jejího zkoumání:

- vymezení individuálních FGK
- jejich mapování
- zjištění látkového složení FGK
- sledování procesů a faktorů jejich utváření a různorodosti
- klasifikace FGK
- odhalení systémotvorných vazeb mezi složkami a komplexy
- zkoumání struktur, vymezení systémů a vytvoření modelů FGK
- vyjasnění stupně změny FGK vlivem přírodních procesů a činnosti člověka
- rozpracování systému metod fyzickogeografické regionalizace

Úplný seznam fyzicko-geografických regionů Země je v textu Fyzickogeografické regionalizace (A. Hynek in Úvod do politické a regionální geografie I, kolektiv, 1988, s.160–213).

Podle A. Hynka (2009) Jakýkoliv region má znaky/rysy jedinečné, zvláštní a běžné (unique, specific, general) a lze je snadno rozlišovat jako 'individual' i 'generic'. Relevantní otázkou je pochopitelně poměr jednotlivých znaků a stejně tak český překlad slova 'generic', nejvíce mu odpovídá 'typologie'.

(Humánně)geografické regiony

U nás byly a někdy stále jsou označovány jako socioekonomické regiony, za jejich hlavního protagonistu můžeme u nás považovat K. Ivaničku. Zde máme na mysli 'totální' regiony s dominancí lidských aktivit. Důvody, proč studujeme regiony, uvádí P. Haggett (1990):

1. slouží jako *příklady* – poskytují látku ke generalizacím, vedou k logické struktuře, argumentům nejen ilustrace principů, ale i k osvětlení širšího území
2. představují je i jako *anomálie* či *rezidua* s odlišnostmi od obecných tvrzení nebo vztahů
3. jsou i analogy ukazující přenos prostorových charakteristik s rozlišením *benchmark* – měřeny podle jednoho, *analogue* – přenositelnost
4. jde také o *modulátory* – jedinečné struktury modifikují způsoby chování regionů v čase, cykly, aktivity i zranitelnost v různých činnostech, regionální modifikace národní ekonomiky, svým způsobem '*korelační procesy*' (pozn. A. H.)
5. jsou skládačkami – sada, soubor regionů vyskládá světadíl, zemi... vyplývají z potřeby *redukovat* (?) komplexitu, lépe porozumět členění na srozumitelné a přitom vyčerpávající prostorové jednotky

Nejde nicméně jen o mapování regionů, nýbrž i o to, jak psát regionální geografii, čímž se zabýval J. H. Paterson (1974), který tvrdí:

1. nelze provést úplný popis složek regionů

2. problémem je samotná regionalizace
3. je potřebné rozlišovat měřítka prostorových variací
4. žádoucí jsou podklady nižší prostorové úrovně zkoumání zachycující např. prostorové trendy, ale hrozbou může být záplava dat
5. žádoucí rozlišení regionů s ohledem na klesající závislost ve vztahu k přírodním zdrojům, trh práce, vztah člověka a životního prostředí
6. hrozí omezená inovativnost

Vějíř regionálních geografii (Hynek A., Hynek N., 2006, korigovaný a rozšířený text)

Příkladem plurality v geografii jsou různé verze regionální geografie, jež nejen různě definují regiony, ale především rozdílně chápou jejich smysl, takže můžeme mluvit nikoliv o jedné regionální geografii, nýbrž o regionálních geografích. Můžeme rozprostřít jejich vějíř, který sice reflektuje vývoj regionální geografie, ale jeho produkty – regionální geografie (*plurál*) – koexistují dodnes vedle sebe (*juxtaposition*) bez nároku na vzájemné vylučování, spíše jako volba některé verze (neúplný výčet pro další diskurz):

1. Tradiční výčet, soupis a popis územních složek podle osnovy – poloha, povrch, podnebí, vodstvo...nerostné suroviny, obyvatelstvo, sídla, průmysl... obchod... Běžná verze českého geografického vzdělávání, kterou může provozovat i negeograf – mechanický encyklopedický sklad složek blížící se telefonnímu seznamu firem, v TV soutěžích provozovaná jako kvízová. I mimo vzdělávání běžné soupisy památek, provozoven, sídel, přírodních zajímavostí atd. Blíže k této sociální konstrukci geografie – Hynek A., Hynek N., Sedláček P., Svozil B. (2007).
2. Chorologické s důrazem na územní diferenciaci, převážně idiografické; příklady: O.Spate, 1967 – Indie (in Haggett , 1990, 86–7) Vidal de la Blache – region jako *pays*, regiony zahrnují krajiny, kulturní krajiny, využití země
3. Fyzickogeografické regionalizace, přírodní krajiny (Isačenko, A. G, 1965, Armand D. L., 1975, Fedina, 1981)
4. Regionální věda založená na neoklasické ekonomické teorii a tvrdých statistických postupech zkoumání prostorových témat v ekonomii, geografii a plánování. Hlavním protagonistou byl W.Isard – Regional Science Association a její *Journal*
5. Prostorová věda – nomotetická s důrazem na roli prostoru jako základní proměnné ovlivňující jak prostorovou organizaci s jejím fungováním, tak chování jejich individuálních členů (Johnstone R. J., in Johnstone R. J., Gregory D., Smith D. M., 1994), P. Haggett – regionální analýza ; gravitační modely, prostorové interakce, teorie středisek
6. Analýzy světových systémů – I. Wallerstein aj.
 - a) studium závislosti
 - b) škola *Annales*
 - c) historicko materialistický přístup
7. Regionální akumulace kapitálu, prostorová dělba práce, úrovně investic, nerovný vývoj – D. Massey, E. Soja, regulační škola – A. Lipietz
8. Kontextuální/strukturační/procesní
 - a) T. Hägerstrand - časová geografie
 - b) N. Thrift – region jako místo se sociální strukturou a lidským jednáním
 - c) A. Pred – časová geografie+strukturační teorie
 - d) K. Simonsen – *situované lidské příběhy*

- e) E. Soja - prostorovost
 - f) T. Schatzki – objektivní a sociální prostor (prostor jako struktura tvořená společnostmi)
9. Regiony – vícerozměrné prostory
 - a) F. Jameson – postmoderní prostorovost, kognitivní mapování
 - b) M. Castells – prostorová proměnlivost, prostor jako síť toků
 - c) H. Lefebvre – produkce prostoru, D. Gregory – kolonizace prostoru
 - d) E. Soja – prostor v kritické sociální teorii
 - e) D. Harvey – pozdní (postmoderní) kapitalismus
 10. Koncept reprodukce regionálních forem (J. Agnew)
 11. Realistický směr zkoumající empirické pravidelnosti (extenzionální) a strukturálně funkcionální – M. Hampl, nově (2003) vývoj se zvraty: Karlovarsko
 12. Podle modelu jádro-periferie (J. Friedmann), R. Bone: centrum-semiperiferie vzestupná/sestupná-periferie-mezní hranice
 13. Póly růstu, osy (F. Perroux, J. R. Boudeville, K. Ivanička)
 14. Městské regiony – Dickinson R. E. (1947), živelný růst měst – příměstské lemy, stuhovitý vývoj, satelity - venkovské regiony
 15. Regionální vývoj (souhrn: J. Blažek a D. Uhlíř, 2002), regionální rozvoj – asistenční regiony, strategie rozvoje, regionální politika EU, česká metodika pro strategie regionálního rozvoje českých krajů podle společnosti DHV
 16. Regionální mezi lokálním (místa, lokály, lokality) a globálním; unikátní (jedinečné), specifické (zvláštní), běžné-obecné-typické (general)
 17. Širší koncept regionální geografie – P. Claval, 1998
 18. Renesance cestopisu – dvoj a vícelomné vnímání a rozumění území, moří... Výzva k atraktivnímu popisu území – geografická poetika, opět Vidal de la Blache – Tableau de la géographie de la France – malířský portrét předrevoluční Francie. Náš kanadský cestopis (Hynek A., Kovaříková L., 2004) se spíše blíží k eseji J. Baudrillarda: Amerika, ne však tak kriticky.
 19. Regionalismus – politizace regionálního vědomí a konstrukce regionálních zájmů
 20. Inteligentní regionální analýza a institucionální reflexivita (Cooke P. a Morgan K., 1991), Lagendijk A., Cornford J. R. (2000).
 21. Regionální politická ekologie – T. Forsyth, 2003, B. Braun, 2002
 22. Regionální trvalá udržitelnost – nový rámec – ESPECT – založený na šesti rovnocenných pilířích: ekonomie, společnost, politika, ekologie a kultura, (A. Hynek, N. Hynek, 2005) Regiony a krajiny se týkají stejných území, ale představují různé úhly pohledu na realitu:
 - a) u regionů zdůrazňujeme součinnost procesů (synergii), jejich vazeb, prolínání plošin v pojetí Deleuze a Guattariho (2010)
 - b) u krajín zdůrazňujeme ekosystémovou interakci přírody a společnosti (A. Hynek, 1987), krajiny jsou prostorovostí svých ekosystémů, zahrnují i města, která jsou i ekosystémy, nejen místy/územími/lokalitami/chorami. Heynen N, Kaika M., Swyngedow E., eds. (2006) se zabývají jejich politickou ekologií a ekosystémovým metabolismem.
 23. Politický koncept regionu ve vztahu k národu, územím/hranicím (Paasi, 2004)

24. Ponižování, marginalita, imperialismus, (post)koloniální vývoj, feminismus, sociální reprodukce (G. Spivak, 1988, C. Katz 1995) – nevyužitá šance české geografie interpretovat prostorový vývoj ve XX. stol., jediný M. Hampl, 2003, pokročil nejdále, ale paradoxně jeho koncept sociální geografie je vlastně humánní geografii. Inspirace Spivakovou zůstává u nás nevyužita, stejně jako dalších, kteří se zabývají postkoloniálním vývojem. Politické zásahy do toho, která naše historie platí, jsou u nás příznačné a geografie je nekriticky přebírá. Postavení českých zemí v rakouské říši/Rakousku-Uhersku, za nacistické okupace i v sovětském bloku v letech 1948–89 mají evidentní, byť odlišné, znaky kolonialismu a současný vývoj je postkoloniální. Toto je základní mocenský rámec a nikoliv současné ideologické floskule v politické verzi naší historie i současnosti, jež neberou v úvahu právě postkoloniální situaci. Blíže např. <http://www.postcolonial-europe.eu/index.php/en/essays/60--central-and-eastern-europe-from-a-postcolonial-perspective>. Historie je geografii minulosti a její pojetí silně působí i na geografii, poplatnost české geografie konceptům současné české historie, ba i české sociologie je na pováženou, zcela *subaltern*.
25. Praktická verze aplikované regionální geografie ve strategiích rozvoje krajů, programech rozvoje krajů, mikroregionů i v praxi místních akčních skupin. Česká geografie je v ní jen částečně úspěšná, autorova zkušenost ze soukromé firmy GaREP je však vysoce pozitivní.

Dodejme ještě, že metodologický pohled na současnou regionální geografii poskytují K. Kasala a V. Lauko (2009).

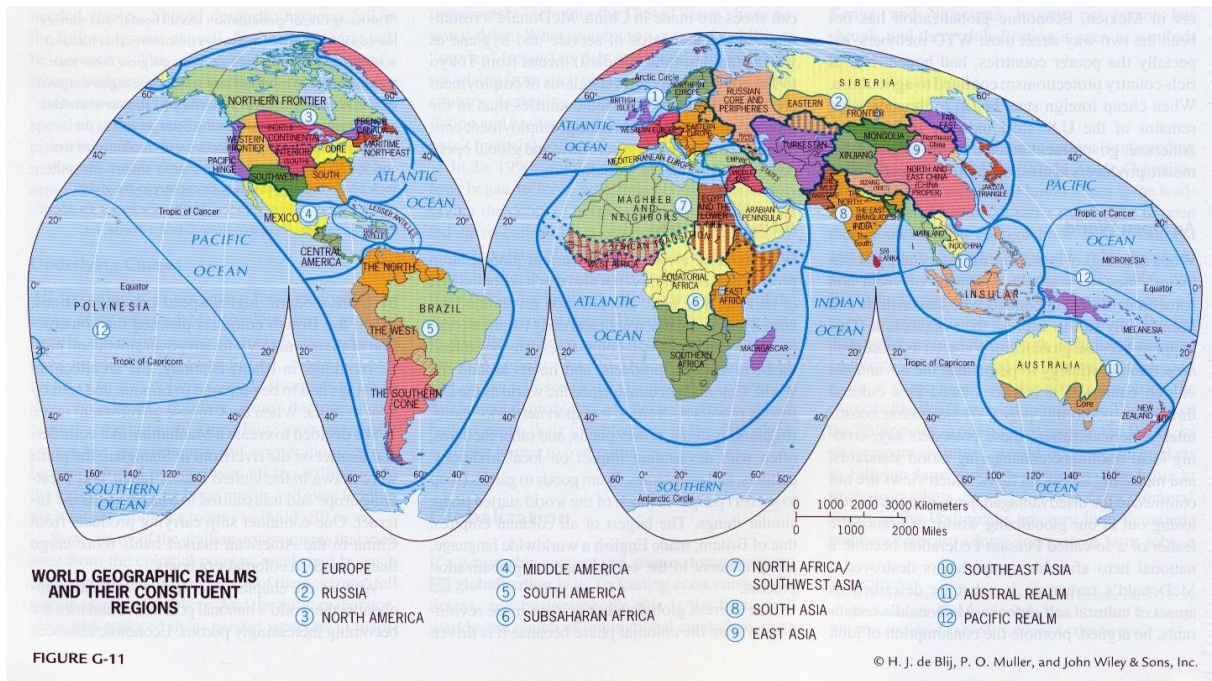
Globiony

A nyní globiony, o nichž se zmiňujeme v textu (Hynek, 2009). Připojíme jejich další charakteristiky. Dosud nejzdařilejší pojetí celistvosti krajinné sféry Země, její přírodní části předložil F. N. Milkov (1972), který rozlišuje podle vazeb litosféry, hydrosféry a atmosféry 5 základních variant krajinné sféry: suchozemskou, pevninskou vodní, vodní povrchovou, ledovou a dnovou. Vývoj fyzicko-geografického poznání od r. 1972 přinesl další poznatky, jež umožňují rozšířit Milkovovy varianty na celkem (zatím) 8 generických globionů – v českém geografickém pojetí - typologických variant: pevninská suchozemská, pevninská vnitrozemská vodní, pevninská ledovcová, mořská mělkovodní šelfová, mořská/oceánská pelagická/fotická, mořská/oceánská ledová, mořská/oceánská vodní hlubinná, mořská/oceánská dnová hlubinná.

Přes nesporně promyšlené Milkovovo pojetí je možné předložit další pojetí, jež s ním není v rozporu, nýbrž je komplementární. Pokud budeme považovat kryosféru za fázovou modifikaci hydrosféry a spojíme vnitrozemské vodstvo se souší, poněvadž se obtížně oddělují vodní toky od území, jimiž protékají, a přijmeme pojetí prostorového členění vod moří a oceánů podle V. N. Stěpanova (1983), pak vznikne jiný obraz planetární/globální prostorové diferenciaci fyzickogeografické/krajinné sféry Země (Hynek A., 2005). Její největší prostorové segmenty označíme individuální globiony, jež jsou terestrickými a hydrickými prostorovými jednotkami: Arktický oceánský, Antarktický pevninský, Antarktický oceánský, Pacifický oceánský, Indický oceánský, Atlantský oceánský, Americký pevninský, Euroasijský pevninský, Africký pevninský, Australský pevninský.

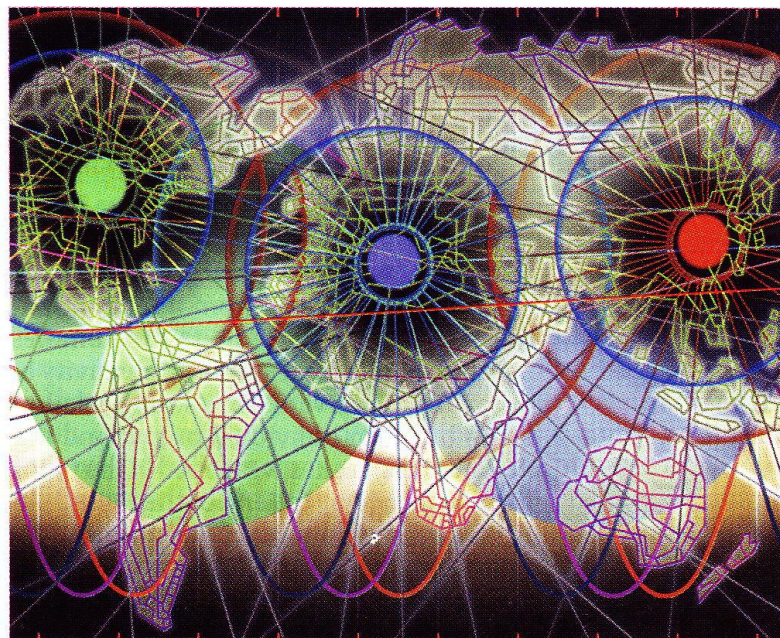
Globiony však nejsou jen imaginativní přírodní prostorovostí, týkají se i věcně lidské společnosti. K základním globionům patří prostorově dominující lidské kultury – severoamerická, latinsko americká, islámská, subsaharská, evropská, pravoslavná, indická, čínsko-japonská, australsko-evropská, ostrovní Oceánie (Fellmann et al., 2007, 127). Současná globalizace je však hlavně dílem finančního kapitálu. The Economist z 5. 8. 2006 přináší rozlišení 3 hlavních 'hubs and spokes', jež můžeme podle v nich dominujících burz

(New York, Londýn, Tokio s meridionální působností) označit za 3 hlavní ekonomické globiony světa. Za globiony můžeme považovat I 'realms' amerického geografa de Blije, u nás bývají označovány jako makroregiony – ty jsou ale podle něho jejich součástmi, ale u nás je velkým problémem prostorový pohled na svět, či lépe na jeho prostorovost.

Obr. 18: Světové geografické domény

Pramen: De Blij H. J., Muller P. O., Fig. G-12. V naší interpretaci: 12 domén = globiony, nižší prostorové jednotky = subglobiony. V české geografické praxi jsou globiony označovány jako makroregiony.

Obr. 19: Hubs and Spokes

Pramen: The Economist, 5. 4. 2006, 64

Závěr

Místa, teritoria/akvatoria a chory jsou konstitutivními prostorovostmi, jež jsou základem prostorovosti krajin, regionů a globionů, které jsou jejich agregáty, multiplicitami, asamblážemi (ve smyslu Deleuze a Guattariho, 2010), jejich heterogenními anizotropními kompozicemi. Průnik prostorovostí ukazuje přesvědčivě naše studie z česko-rakouského příhraničí, výsek z bachtinovského chronotopu (Hynek A., Hynek N., Svozil B., 2008). Příklad glokalizace ukazuje koprodukcí jak globálního, tak lokálního, jejich hybridizaci (Hynek A., Hynek N., 2007).

Hybridními geografiemi se zabývá mj. S. Whatmore (2002), F. J. Bosco (2006). Problém je podle A. Hynka (2011) nejen ontologický, ale i epistemologický, potažmo metodologický. Mluvíme-li o hybridních geografích, pak v návaznosti na T. Forsytha (2003) je vhodné vzít v úvahu práce B. Latoura, jeho *teorii sítí-aktérů* (*actor-network theory, ANT*, překlad podle Z. Konopáská).

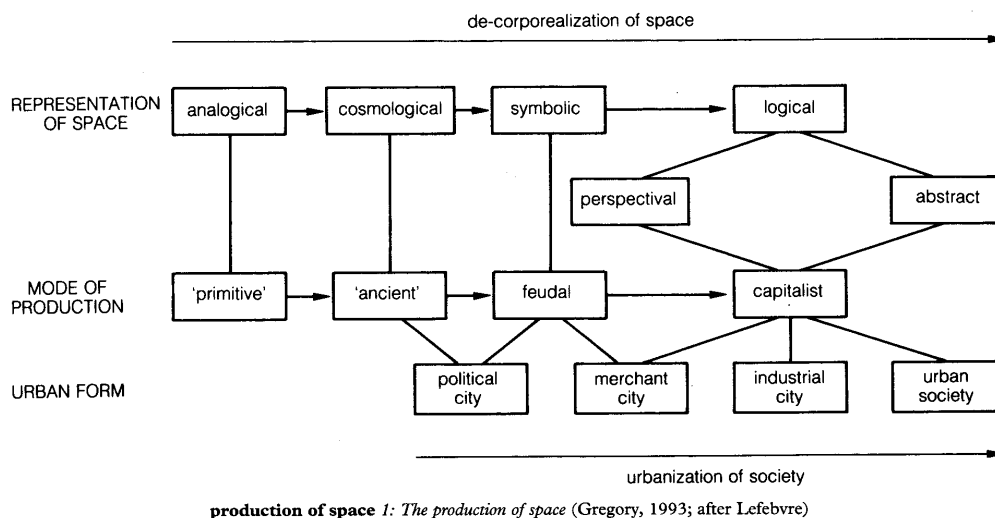
Tato teorie se nezabývá primárně sítěmi, jak je často interpretována, nýbrž proměnou prvků různorodých a složitých sítí, přičemž aktér ani síť nejsou strukturami či společnostmi, ale sociálním se rozumí určitý typ oběhu v síti a spíše než o hierarchii jde o stálé oběhy a toky. ANT je rámcem, který předpokládá, že znalosti, jednající, instituce, organizace jako celek jsou účinky, výsledkem vztahů, rolí v různorodých sítích lidí a ne-lidí (aktantů). Obojí mají kapacitu jednat, jsou intencionální v decentrovaných sítích a jednají podle možností, podle toho, co je jim dovoleno, co vyhovuje, jsou zdrojem akcí. Zajímají nás mocenské/silové vztahy v sítích, jež jsou nelineární a nereprezentativní – nezprostředkovatelnými sociálními praktikami.

Jejich verzí jsou *rhizomy* – fluidní a vyhýbavé topologie významů. Jednou z pozoruhodných aplikací *rhizosféry* je text V. Bělohradského (Salon, 8. 1. 2009). Rhizom je v neustálém pohybu a můžeme jej chápat jen tehdy, když jej opustíme (the line of flight), což nápadně připomíná Gödelův teorém, který jeden ze spoluautorů otevřel v r. 1988. Rhizom není unifikovaný celek a nemá definici, což je zřejmě značný problém pro řadu arborescentně orientovaných odborníků. Deleuze a Guattari (2010) otevřeli řadu dalších konceptů – zmíněnou linii letu, hladkého a rýhovaného prostoru, ale také roli touhy atd. Existuje geografický slovník k dílu Deleuze a Guattariho, jakož i geografické interpretace (Bonta, Protevi, 2004, Parr, 2005).

Sítě poskytují velmi rozdílný pohled na prostorovost síťových vztahů, nejsou omezeny eukleidovskou geometrií. Právě relační přístupy k prostorovosti umožňují pochopit mocenské vztahy jak dominující, tak rezistentní, místa totiž nelze konstruovat bez moci. Je to právě konfigurace moci, která překonává dualismus mezi přírodou a společností rozdílnými konfiguracemi vztahů a síťovými účinky. Velmi podobnými koncepty jsou *'embodied'* a *'embedded'* (blíže Cloke, Crang, Goodwin, 2005). Nicméně ANT znamená rozdílné věci pro rozdílné lidi, ale tradiční hledání symbiózy mezi fyzickou a humánní geografii potřebuje derridovskou dekonstrukci, která se zde přímo nabízí. Určitou verzí ANT je náš koncept ESPECT/TODS (Hynek A., Hynek N., 2005). Podle J. Murdocha (2006) prostor je produktem činnosti sítí. Síť s jejích toky vytváří prostory, mnohočetné síť vytvářejí mnohočetné prostory. Tato kniha je zásadním spisem pro pochopení post-strukturalismu a relačních prostorů, zahrnuje i ekologii, nicméně vynikajícím úvodem do politické ekologie je T. Forsyth (2003) a radikálněji B. Braun (2002), spoluautor Castreeho (např. 2003) a monografie Heynen N, Kaika M., Swyngedow E., eds. (2006). Murdoch (2006) geograficky interpretuje B. Latoura, jehož práce jsou zdrojem nových post-strukturalistických epistemologií, nejnověji Je zde samozřejmě politická část asambláže snadno využitelná v politických konfliktech. Proto oceňujeme jejich heterogenitu a multiplicitu interpretovatelnou právě rhizomy. Klíčová debata se posunuje od aktérů a aktantů (Seresův koncept ANT) k proměnlivosti subjektu, např. řešením vztahu morality a moci, jež může být i *schizoidní*. Samozřejmě je zde

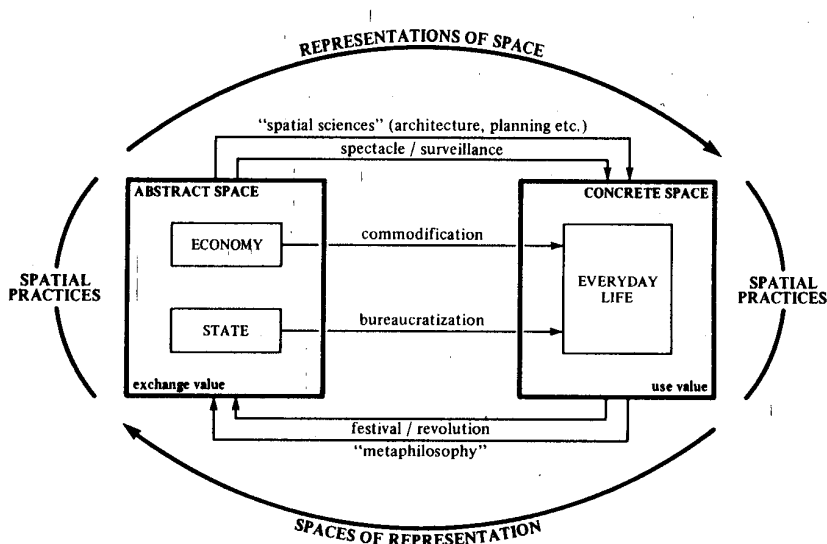
Foucaultova otázka – jaké vědění je již vědecké? (Foucault, 2005), jaký diskurs je vědecký? Prostě lze rozlišit vědecký diskurs, realitou se lze zabývat interpretativně, nikoliv definitivním způsobem, nemusíme se jí bát pro to, co nám způsobí s obrazem světa. I tato témata jsou již geografové otevřena (např. Crampton, Elden, eds., 2007, Phillips, ed., 2005, Mudroch, 2006, Doel, 1999).

Bohatost tématu prostorovosti podtrhují v textu téměř neřešené otázky reprezentací prostoru a prostorů reprezentací vycházející z monografie H. Lefebvra (1991), jež upravil D. Gregory (1994, in Gregory et al. 2009). Gregoryho Geografické imaginace jsou knihou, kterou čeští geografové vytrvale ignorují, a nepodařilo se mi za posledních 15 let najít někoho, kdo by jí porozuměl nebo byl alespoň ochoten o ní vest debatu. Proto připojuji dva obrázky, jež vystihují možné pokračování tohoto textu.

Obr. 20: Produkce prostoru

Pramen: Gregory, 1994, 383, zde: Gregory et al., 2009, 591

Obr. 21: Oko moci

Pramen: Gregory, 1994, 401, prezentovaný Gregorym (2009, 592) jako kolonizace konkrétního prostoru.

Společnost si organizuje prostor, vytváří si své prostorovosti, a to v závislosti na hodnotách, normách a na výběru svých činností a technologií. Prostor se stává (*becoming*), prostor je tak spíše slovesem než podstatným jménem... prostorujeme.

Literatura

- [1] Aitken S., Vallentine, G. (2006): *Approaches to Human Geography*. London: SAGE Publications, 349 s.
- [2] Armand D. L. (1975): *Nauka o landšaftě*. Mysl, Moskva, 286 s.
- [3] Augé M. (1992): *Non-lieux*. Seuil, Paris, 155 s.
- [4] *Austriabrunen*: <http://www.viennatouristguide.at/Altstadt/Brunnen/austriabrunnen.htm>
- [5] Barthes R. (2005/1980): *Světlá komora. Poznámky k fotografii*. Agite/Fra, Praha, 111 s.
- [6] Baudrillard J. (2000/1986) : *Amerika*. Dauphin, Praha, 159 s.
- [7] Béguin H. (1979) *Méthodes d'analyse géographique quantitative*, Litec, Paris, 252 p. (In: <http://www.hypergeo.eu/spip.php?article440>, Pascal Clerc
- [8] Blažek J., Uhlíř D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje*. Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha, 211 s.,
- [9] Bone R. (2005): *The Regional Geography of Canada*. 3rd.ed. Oxford University Press, Don Mills, 572 s.
- [10] Bonta, M., Protevi, J. (2004): *Deleuze and Geophilosophy. A Guide and Glossary*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 214 s.,
- [11] Bosco F. J. (2006): Actor-network theory, networks, and relational approaches in human geography. In: *Approaches to human geography*, ed. S. Aitken and G. Valentine,
- [12] 136–46. Sage, London.
- [13] Brandt J., Agger P., eds. (1984): *Methodology in Landscape Ecological Research and Planning*. Vol. V. Proceedings of the first international seminar of The International Association of Landscape Ecology (IALE) organized at Roskilde University Centre. Roskilde, October 15-19, 235 s.
- [14] Braun B. (2002): *The Intemperate Rainforest. Nature, Culture and Power on Canada's west Coast*. University of Minnesota Press, Minneapolis and London, 347 s.
- [15] Braun B., Castree N., eds. (1998): *Remaking reality. Nature at the Millenium*. Routledge, London and New York, 295 s.
- [16] Breitbart M. M. (2005): Participatory research Methods. In: Clifford N. J., Vallentine G., s. 161–178.
- [17] Brunet, R. (1980): La composition des modeles dans l'analyse spatiale. *L'Espace géographique*, 4, 1980, s. 253–265. (In: Ira V., Lehotský M., 2008, *Rozvojové možnosti a obmedzenia regionálnych systémov (s dôrazom na environmentálne aspekty)*, *Život. Prostr.*, Vol. 42, No. 2, p. 34 – 38.
- [18] Buchanan I. and Lambert G., eds. (2008): *Deleuze and Space*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 245 s.
- [19] Castree N. (2003): Environmental issues: relations ontologies and hybrid politics. *Progress in Human Geography*, 27, s. 203-211.
- [20] Castree N., Gregory D. (2006): *David Harvey: A Critical Reader (Antipode Book Series)*. Wiley-Blackwell, New York, London, 336 s
- [21] Claval P. (1998): *An Introduction to Regional Geography*. Blackwell publ., Oxford, 299 s.
- [22] Clerc P. (2004): Place. <http://www.hypergeo.eu/spip.php?article440>, 6. 6. 2011, 21:54h.
- [23] Cloke P.; Crang P.; Goodwin M. (2005): *Introducing human geographies*. Hodder Arnold, London, 653 s.

- [24] Clifford N. J., Vallentine G. (2005): *Key Methods in Geography*. SAGE Publications, London, 572 s.
- [25] Cloke P., Crang P.; Goodwin M., Painter J., Philo C. (2004): *Practising Human Geography*. SAGE Publications, London, 416 s.
- [26] Colebrook C. (2008): *The Space of Man: On the Specificity of Affect in Deleuze and Guattari*. In: Buchanan I., Lambert G., eds., s. 189-206.
- [27] Cooke P. a Morgan K. (1991): *The Intelligent Region: The Industrial and Institutional Innovation in Emilia-Romagna*. Regional Industrial Report, No. 7, UWWC, Cardiff
- [28] Crampton J. V. and Elden S., eds. (2007): *Space, Knowledge and Power. Foucault and Geography*. ASHGATE Aldershot, 377 s.
- [29] Daniels, S. & Cosgrove, D.(1993): *Spectacle and Text: Landscape Metaphors in Cultural Geography*. In: J. Duncan & D. Ley (eds.), *Place/ Culture/ Representation* (s. 57-77). Routledge, London.
- [30] Davidson D.(2004): *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*. Filosofia, Praha, 260 s.
- [31] De Blij H. J., Muller P. O. (2005): *Geography: Realms, Regions, and Concepts*. Wiley, New York, 680 s.
- [32] Deleuze G. (1994, 1968): *Difference and Repetition*. Continuum, London, 400 s.
- [33] Deleuze G. (2003, 1986): *Foucault*. Herrmann & synové, Praha, 191 s.
- [34] Deleuze G., Guattari F. (1972, 1984): *Anti-Oedipus*. Continuum, London, 712 s.
- [35] Deleuze G. & Guattari F. (2001, 1991): *Co je filosofie? Oikumené*, Praha, 191 s.
- [36] Deleuze G. & Guattari F. (2010, 1980): *Tisíc plošin*. Herrmann & synové, Praha, 585 s.
- [37] Demek J. (1969): *Podrobná obecná geomorfologická mapa 1:25 000 (list Dolní Kounice)*. *Studia Geographica* 1, Brno, s. 139-148
- [38] Demek J., Macka M. et al. (1970): *Pavlovské vrchy a jejich okolí. Regionálně geografická studie*. *Studia Geographica* 11, Geografický ústav ČSAV, Brno, 198 s.
- [39] Derrida J. (1993): *Texty k dekonstrukci. Práce z let 1967-72*. Archa, Bratislava, 336 s.
- [40] Dickinson R. E. (1947): *City region and regionalism – a geographical contribution to human ecology*. Kegan Paul, Trench Trübner, London (In: Haggett P., 1990)
- [41] Doel, M. (1999): *Poststructuralist Geographies: The Diabolical Art of Spatial Science*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 229 s.
- [42] Fedina A. J., ed. Gvozděckij N. A. (1981): *Fizikogeografičeskoje rajonirovanije*. Izd. vtoroje. Izdatel'stvo Moskovskogo univerzitet'a, Moskva, 128 s.
- [43] Fellmann J., Getis J., Shrubsole D., Hopkins J. (2007): *Human geography. Landscapes of Human Activities*. Canadian edition, McGraw-Hill Ryerson, Toronto, 486 s.
- [44] Forsyth, T. (2003): *Critical Political Ecology. The Politics of environmental science*. Routledge, London and New York, 320 s.
- [45] Foucault, M. (1979, 2004, česky 2009): *Zrození biopolitiky*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 351 s.
- [46] Foucault M. (1963, česky 2010): *Zrození kliniky*. Pavel Mervart, Červený Kostelec, 244 s.
- [47] Foucault M. (1963, česky 2006): *Raymond Roussel*. Herrmann & synové, Praha, 203 s.
- [48] Foucault M. (1976, česky 1999): *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I*. Herrmann & synové, Praha, 189 s.
- [49] Foucault M. (1984, česky 2003): *Užívání slastí. Dějiny sexuality II*. Herrmann & synové, Praha, 338 s.

- [50] Foucault M. (1984, česky 2003): Péče o sebe. Dějiny sexuality III. Herrmann & synové, Praha, 326 s.
- [51] Foucault M. (2005): Je třeba bránit společnost. Kurs na Collège de France (překlad originálu *Il faut défendre la société*, 1997. Cours au Collège de France, 1975-1976, přeložil Petr Horák). Filosofie, Praha, 281s.
- [52] Giddens A. (1984): *The Constitution of Society*. Polity, Cambridge, 402 s.
- [53] Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S., eds. (2009): *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed. Wiley-Blackwell, Oxford, 1052 s.
- [54] Gregory D. (1994): *Geographical Imaginations*. Blackwell, Oxford, 442 s.
- [55] Gregory D. (2009) in: Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M., Whatmore S., eds. (2009): *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed. Wiley-Blackwell, Oxford, 1052 s.
- [56] Haase G. (1984): The development of a common methodology of inventory and survey in landscape ecology. In: J. Brandt, P. Agger, eds., s. 68-108.
- [57] Haase J. (1968): Pedon und Pedotop. Bemerkungen zu grundfragen der regionales Bodengeographie. *Landschaftforschung*, s. 57-76, GKA Gotha/Leipzig.
- [58] Haggett P. (1990): *The Geographer's Art*. Basil Blackwell, Oxford, 219 s.
- [59] Haggett P. (1965): *Locational analysis*. Edward Arnold, London, 339 s.
- [60] Haggett P., Cliff A., Frey A. (1965/1977): *Locational analysis in human geography*. 2nd.ed. Edward Arnold, London, 605 s.
- [61] Hampl M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska - unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie-Sborník České geografické společnosti*, roč. 108, č. 3, ČGS, Praha, s. 173-190
- [62] Hampl M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. UK, PřF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 201 s.
- [63] Harrison P. (2006): *Poststructuralist Theories*. In: Aitken S., Valentine G., eds. 2006. *Approaches to Human Geography*. London: SAGE, 349 s.
- [64] Hartl P. (1993): Sedmihoří – přírodní struktura krajiny. *Miscellanea Geographica*, "Využití regionálních výzkumů v učitelské praxi a výuka geografie na vysokých školách". KGE FP Plzeň, s. 72-80.
- [65] Harvey D. (2006): *Space as a Keyword*. In: Castree N., Gregory D., eds., s. 270-293
- [66] Heylingen F., Joslin, C. (2003): *Kybernetika a kybernetika druhého řádu*. *Institut systemického koučování* [online]. 2003 [cit. 2010-11-01]. Dostupný z URL: <http://www.systemic.cz/document/cybernetics.pdf>
- [67] Heynen N, Kaika M., Swyngedow E., eds. (2006): *In the Nature of Cities*. Urban political ecology and the politics of urban metabolism. Routledge: London and New York, 271 pp.
- [68] Holt-Jensen, A. (2001): *Geography – History and Concepts. A Student's Guide*. 3rd ed. SAGE Publications, London, 228 s.
- [69] Hubbard P. (2006): *City*. Routledge, London and New York, 298 s.
- [70] Hubbard P., Kitchin R., Bartley B., Fuller D. (2002): *Thinking Geographically*. Space, Theory, and Contemporary Human Geography. Continuum, London, 275 s.
- [71] Hynek A., Hynková J. (1979): *Prostorová percepce životního prostředí města Boskovic a okolí ve výchově k péči o životní prostředí*. Akademia, Sborník ČSGS, sv. 84, č.4, s.287-299, Praha.

- [72] Hynek A., Trnka P. (1981): Topochory dyjské části Znojemska. *Folia Fac. Sci. Nat. Univ.Purk.Brun.*, Geographia 15, opus 4, PřF UJEP Brno, 99 s.
- [73] Hynek A., Trnka P., Herber V. (1984): Přírodní krajinné mezochory Československa. *Folia Fac.Sci.Nat.Univ.Purk.Brun.*, XXV, 12, PřF UJEP Brno, 96 s.
- [74] Hynek A. (1984): Geografický výzkum krajiny a percepce životního prostředí. Univerzita J.E. Purkyně, Brno, 73 s.
- [75] Hynek A. (1987): Geografická konceptualizace krajiny. Sborník prací 14, Geografický ústav ČSAV, Brno, s. 245-252
- [76] Hynek A., Wokoun R. (1987): Georegiony Brněnska. Sborník prací 14, Geografický ústav ČSAV, Brno, s. 253-260.
- [77] Hynek A., 1988: Physico-geographical Regionalization of Czechoslovakia. *Skripta fac.Sci.Nat.Univ.Purk.Brun.*, vol. 18, No. 5 (Geographia), Brno, s.169-188
- [78] Hynek A., Hartl P., Wokoun R., Herber V., Tarabová Z., Kubiček P., Věžník A. (1989): Geographical Knowledge synthesis of the Uherské Hradiště- district. *Skripta Fac.Sci.Nat.Univ.Purk. Brun.*, vol. 19, No. 8 (Geographia), Brno, s. 357-388
- [79] Hynek A. (2000): Regionální geografie – sociální konstrukce. In: Peckert D., Novotná M., red., s.46-53
- [80] Hynek A., Kovaříková L. (2003): Geografie Kanady. Masarykova univerzita, Brno, 214 s.
- [81] Hynek A., Hynek N. (2004): Geografické myšlení – jádro současných geografii. Geografie a proměny poznání geografické reality. Sborník příspěvků z mezinárodní geografické konference konané v Ostravě ve dnech 30. – 31. 8. 2004, ed. A.Wahla, s. 64–72, 657 s.
- [82] Hynek A. (2005): Fyzickogeografické prostorové jednotky In: Fyzickogeografický sborník 3, Fyzická geografie-krajinná ekologie-trvalá udržitelnost, ed. V. Herber, s. 15–22. MU v Brně, PřF, ČGS, Brno, 229 s.
- [83] Hynek A., Hynek N. (2005): The Scientific and Political Framings of Spatial Sustainability – The Strategy of Regional Sustainability for the NUTS III The Highland, Czech Republic, p. 363-370. In: *Studia i materiały Wydziału architektury Politechniki Wrocławskiej 1 Oblicza Równowagi Aspects of Equilibrium, International Conference on Architecture, Urban design, Planning at Treshold of UN Decade of Education for Sustainable Develepment, Wrocław, 23-25. 06. 2005.* Alina Drapella-Hermansdorfer, Krzysztof Cebrat, eds. Oficína Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, 2005, 637 s.
- [84] Hynek A., Hynek N. (2006): Interdisciplinární výzvy pro studium regionů aneb 21 podob regionální geografie. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, No. 47, pp. 67-76. Univerzita Komenského v Bratislave.
- [85] Hynek A., Hynek N., Sedláček P., Svozil B. (2007): Empirický průzkum sociální konstrukce geografie. In Kraft, S. et al (eds.): *Česká geografie v evropském prostoru. XXI. sjezd České geografické společnosti. 1. vyd.* České Budějovice: Jihočeská univerzita: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2007. p. 87-96.
- [86] Hynek N., Hynek, A. (2007) :Investigating Hybrids and Coproductions: Epistemologies, (Disciplinary) Politics and Landscapes. *Acta Universitatis Carolinae*, 2007, *Geographica*, No. 1-2, pp. 3-19. Univerzita Karlova v Praze.

- [87] Hynek A., Hynek N., Schrefel Ch., Herber V. (2007): Environmental Security in Borderland Areas: Exploring the Znojmo/Retz Transborder Region. 17&4 Organisationsberatung GmbH, Wien, 81 s.
- [88] Hynek, A., Vávra J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Fyzickogeografický sborník 5 z 24. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 13. a 14. února 2007 v Brně. Fyzická geografie-výzkum, vzdělávání, aplikace, ed.V.Herber, MU Brno, 2007, s.7–14.
- [89] Hynek, A. (2007): Humánní geografie ve studiu krajiny. In: Fyzickogeografický sborník z 23. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 14.–15. 2. 2006 v Brně. Fyzická geografie: Teorie a aplikace, MU Brno, 2007, s. 7–13
- [90] Hynek A., Hynek N., Svozil B. (2008): Geo- and bio-political administration of the human life in borderline landscapes: insights from the Klentnice/Drasenhofen transborder region. Geography in Czechia and Slovakia: Theory and Practice at the Onset of 21st Century, ed. H.Svatonova et al., Masaryk University, Brno, p. 308-315
- [91] Hynek A., Svozil B. (2009): Mentální mapy lokalit. Geodny Liberec 2008. Sborník příspěvků. Výroční mezinárodní konference ČGS, eds. Lipský Z., Popková K., Poštolka V., Šmída J., FP TUL Liberec, s. 71-77.
- [92] Hynek A. (2009): Prostorovosti: místa, krajiny, regiony. Acta Geographica Universitatis Comenianae No. 53, 2009, s. 123-132. Univerzita Komenského v Bratislave.
- [93] Hynek A. (2009): Politika české geografie. *Geodny Liberec 2008. Sborník příspěvků.* Výroční mezinárodní konference ČGS, eds. Lipský Z., Popková K., Poštolka V., Šmída J., s. 108-113. FP TUL Liberec.
- [94] Hynek A. (2010): Krajina: objekt, nebo konstrukt? Fyzickogeografický sborník 8, Fyzická geografie a kulturní krajina, ed. V.Herber. MU Brno, s. 138-142.
- [95] Hynek A. (2011): Názorová diverzita v chápání krajiny – souvztažnost prostorovosti krajiny. In: J. Kolečka a kol.: Krajina Česka a Slovenska v současném výzkumu. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Brno, s. 12-46
- [96] Hynek N., Bátora J. (2009): On the IR-Barbaricum in Slovakia. Journal of International Relations and Development, 12, 2, 9 s.
- [97] Chytrý M., Kučera T., Kočí M., eds. (2001): Katalog biotopů České republiky. AOPK ČR, Praha, 304 s.
- [98] Isačenko A. G. (1965): Osnovy landšaftovědníja i fiziko-geografičeskoje rajonirovanije. Vysšaja škola, Moskva, 327 s.
- [99] Ivanička K. (1983): Základy teórie a metodológie socioekonomickej geografie. Bratislava, SPN, 448 s.
- [100] Johnston R. J., Gregory D., Pratt G., Watts M., eds. (2000): The Dictionary of Human Geography, 4th ed., Blackwell Publ. Inc., Oxford, 958 s.
- [101] Kasala K. (2000): Regionálna geografia – kríza alebo oživenie? In: Peckert D., Novotná M., red., s. 53–67
- [102] Kasala K., Lauko V. (2009): K teórii a metodológii regionálnej geografie. Acta Geographica Universitatis Comenianae, Bratislava, No. 52, s. 87-99.
- [103] Katz C. (1996): Towards minor theory. Environment and Planning D: Society and Space, 14, 487-499.
- [104] Knox P., Marston S. (2004): Places and Regions in Global Context. Human Geography. Pearson Education/Prentice Hall, Upper Saddle River, 530 s.

- [105] Kolečka J. a kol. (2011): Krajina Česka a Slovenska v současném krajinném výzkumu. Masarykova univerzita Brno, 342 s.
- [106] Kolečka J. (2011): K některým závadám současného českého studia krajiny a způsoby jejich nápravy. In: J. Kolečka a kol., s. 78-96.
- [107] Kolektiv (1988): Úvod do politické a regionální geografie. Přír.fak. UJEP Brno, 235 s.
- [108] Konopásek Z. (2010): Věda, každodenní skutečnost a „přirozený svět“. In: Velický B., Trlifajová K., Kouba P. & al.: Spor o přirozený svět. Filosofie, Praha, 331 s., s. 173–196.
- [109] Kraft, S. et al. eds. (2007): Česká geografie v evropském prostoru. XXI. sjezd České geografické společnosti. Jihočeská univerzita. Pedagogická fakulta, katedra geografie, České Budějovice, 1290 s.
- [110] Legendijk A., Cornford J. R. (2000): Regional institutions and knowledge – tracking new
- [111] forms of regional development policy. *Geoforum*, 31, 209-218
- [112] Latham A. (2004): Edward Soja. In: Hubbard P., Kitchin R. And Valentine G., eds.: *Key Thinkers on Space and Place*. SAGE, London, s. 269-274.
- [113] Law J., Moll A. (2001): Situating technoscience. An inquiry into spatialities. *Society and Space*, vol. 19, s. 609-621
- [114] Latour B. (2005): *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* (Clarendon Lectures in Management Studies). Oxford University Press, Oxford, 312 s.
- [115] Lefebvre H. (1991): *The Production of Space*. Blackwell, Oxford, 464 s.
- [116] Liessmann K. (2010): *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti věděni*. Academia, Praha, 125 s.
- [117] Luhmann N. (1986): *The Autopoiesis of Social Systems* In: *Sociocybernetic Paradoxes* (eds. Felix Geyer and Johannes van der Zou-wen), Sage Publications, London, 1986, s. 172-92, reprint: *Journal of Sociocybernetics*, 6 (2008) s. 84-95.
- [118] Lynch K. (1960): *The Image of the City*. The MIT Press, Cambridge, 194 s.
- [119] Massey D. (1993): Power-geometry and a progressive sense of place. In: Bird J., Curtis B., Putnam T., Robertson G.: *Mapping the futures: Local cultures, global change*. Routledge, London and New York, 288 s., s. 59-69.
- [120] Massey D. (1999) : Spaces of politics. In: D. Massey, J. Allen and P. Sarre, eds, *Human geography today*. Cambridge: Polity Press, 279-94.
- [121] Matlovič, R. (2007): Hybridná idiograficko-nomotetická povaha geografie a koncept miesta s dôrazom na humánnu geografiiu. *Geografický časopis, SAV, Bratislava*, 59, 2007, 1, s.3–23.
- [122] Mičian Ľ. (2000): Vhodným systémom geografických vied k pokroku v regionálnej geografii. In: Peckert D., Novotná M., red., s.35–4
- [123] Milkov F. N. (1972): *Landšaftnaja sfera Zemli*. Vysšaja škola, Moskva, 207 s.
- [124] Murdoch J. (2006): *Post-structuralist geography, a guide to relational space*. SAGE, London, 220 s.
- [125] Němeček J. a kol. (1967): *Průzkum zemědělských půd ČSSR*. Souborná metodika, 1. díl. Ministerstvo zemědělství a výživy, Praha, 246 s.
- [126] Paasi A. (2009): The resurgence of the 'Region' and 'Regional Identity': theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies*, vol. 35, Special Issue, February 2009, s. 121-146, British International Studies Association, Cambridge University Press, Cambridge.

- [127] Painter J. (2000): Critical human geography. In R. J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt and D. Watts (eds) *The Dictionary of Human geography*. Blackwell, Oxford.
- [128] Parr, A. (2005): *The Deleuze dictionary*. Columbia University Press, New York, 317 s.
- [129] Paterson J. H. (1974): Writing regional geography. *Progress in Geography*, vol. 6, s.1–26.
- [130] Peckert D., Novotná M., red. (2000): Jak dál v regionální geografii. Sborník katedry geografie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Západočeská univerzita, Plzeň, *Miscelanea Geographica*, 7, 185 s.
- [131] Peet R. & Thrift N. (1989): *New models in geography. The political-economy perspective*. Unwin Hyman, London, 365 s.
- [132] Petříček M. (2005): Cítím, tedy vidím. Doslov k R. Barthesovi (2005), s. 113-120.
- [133] Petříček M. (2009): *Myšlení obrazem. Průvodce současným filosofickým myšlením pro středně (ne)pokročilé*. Herrmann & synové, Praha, 201 s.
- [134] Philbrick A. K. (1957): Principles of areal functional organization in regional human geography. *Economic Geography*, 33:299-336
- [135] Philips, M., ed. (2005): *Contested Worlds. An Introduction to Human Geography*. Ashgate, Aldershot, 464 s.
- [136] <http://www.postcolonial-europe.eu/index.php/en/essays/60--central-and-eastern-europe-from-a-postcolonial-perspective>
- [137] Preobraženskij V. (1984): trends of development of landscape ecology in the U.S.S.R. In: J. Brandt, P. Agger, eds., s. 17-28.
- [138] Proctor J. D. (1998): Ethics in geography: giving moral form to the geographical imagination. *Area*, 30/1, s.8–18
- [139] Randuška D., Vorel J., Plíva K. (1986): *Fytocenológia a lesnícka typológia*. Príroda, Bratislava, 344 s.
- [140] REMAX AlfaReality (<http://www.remaxalfa.cz/online-realitni-poradna/jaky-je-rozdil-mezi-pojmy-parcela-a-pozemek.html>)
- [141] Roseland M. (1998): *Toward Sustainable Communities. Resources for Citizens and their Governments*. New Society Publishers, Gabriola Island, 241 s.
- [142] Sack R. (1997): *Homo Geographicus: a framework for action, awareness and moral concern*. The John Hopkins University Press, Baltimore, 292 s. In:
- [143] Sauer, C. (1963): The morphology of landscape. In: Leighly, J. (ed.) *Land and life: a selection from the writings of Carl Ortwin Sauer*. Berkeley: University of California Press, ch. 16.
- [144] Savoie D. (1995): *Regional Development Theories & Their Application*. Transaction Publishers, New Brunswick, 422 s.
- [145] Sayer A. (1991): Behind the locality debate: deconstructing geography 's dualisms. *Environment and Planning A*, 23: 283–308.
- [146] Sayer A. (1992): *Method in Social Science: A Realist Approach*. Routledge, London and New York, 313 s.
- [147] Sheppard A. E. and Barnes, T. (1990): *The capitalist space-economy: geographical analysis after Ricardo, Marx and Sraffa*. Unwin Hyman, London, 234 s.
- [148] Siwek T. (2010): Současná geografie očima českých geografů. *Geografie*, č.4. r. 115, ČGS, Praha, s. 361-376

- [149] Soja E. (1996): *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell, Oxford, 352 s.
- [150] Soja E. (1989): *Post-modern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso, 266 s.
- [151] Soja E. (2000): *Postmetropolis: critical studies of cities and regions*. Oxford, Blackwell, 464 s.
- [152] Spivak G. (1988): Can the subaltern speak? Speculations on window sacrifice. In: C. Nelson, L. Grossberg, eds., *Marxism and the Interpretation of Culture*. London, Macmillan, s.271–313.
- [153] Stenner P. (2008): A. N. Whitehead and subjectivity. *Subjectivity: International Journal of Critical Psychology*, 22 (1). pp. 90–10
- [154] Stěpanov V. N. (1983): *Okeanosfera*. Mysl, Moskva, 270 s.
- [155] Svatoňová H. et al. (2008): *Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21st Century*. Masaryk University, Brno, 500 s.
- [156] Svozil B. (2009): *Komunita ostrova Čečen v Kaspickém moři*. Disertační práce, Geografický ústav PřF MU, Brno, 229 s., is.muni.cz
- [157] Thrift N. (2007) : *Non-representational Theory: Space, Politics, Affect*. Routledge, London, 336 s.
- [158] Toušek V., Kunc J., Vystoupil J. a kol. (2008): *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.
- [159] Trlifajová K., Kouba P. & al. (2010): *Spor o přirozený svět*. Filosofía, Praha, s. 173–211.
- [160] Tuan Y. F. (1977) : *Space and Place. The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 235 s.
- [161] Vávra J. (2010): *Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa*. *Geografie*, r. 115, č. 4, s.461–477.
- [162] Vidal de la Blache P. (1903): *Le Tableau de géographie de la France*. Paris: Hachette (in: Clerc P. (2004): *Place*).
- [163] Wendt A. (1987): *The Agent-Structure Problem in IR Theory*. *International Organization*, 41, s. 335–370.
- [164] Whatmore, S. (2002): *Hybrid geographies: natures, cultures, spaces*. SAGE, London, 226 s.
- [165] Whitehead, A. N. (1927–1928/1985). *Process and Reality*. Corrected edition. The Free Press, New York, 413 s.
- [166] Wright R. T. (2005): *Environmental Science*. Pearson/Prentice Hall, Upper Saddle River, 712 s.
- [167] Žižek S., Hauser M. (2008): *Humanismus nestačí*. Filosofía, Praha, 56 s.
- [168] Wiley J. (2007): *Landscape*. Routledge, London, 246 s.
- [169] Zákon č. 128/2000 Sb. O obcích. <http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000-sb-zakon-o-obcich-%28obecni-zrizeni%29.html>

Geography, Geographicity – Spatiality

Czech geography can be considered as *barbaricum* in the sense of N. Hynek and J. Bátora for the case of international studies in Slovakia (2009), practically without epistemological changes since the 1970s. That is the reason for searching new modes of thinking with

preference of French philosophy and Anglo-American human geography. Harvey's concepts of space modified by D. Massey, J. Law and A. Moll and others are basic starting-point for spatialities in the sense of Cloke P.; Crang P.; Goodwin M. (2005). Another source of inspiration must be added: G. Deleuze, F. Guattari (2010/1980), their multiplicities/assamblages. In geography their forms are recognized as generic spatialities of *places, territories/aquatories, chores, landscapes, regions, and globions*. There is no hierarchy between them, just the intertwining producing processes. The role of H. Lefebvre (1991) in developing spatiality concept is absolutely unique and the effort of D. Gregory, E. Soja, N. Thrift etc. has been paving the road to contemporary poststructuralist phase in geographical thinking.

Appendix:

Stává se, že jsou odmítnuty články, příspěvky redakcemi vědeckých časopisů, v nichž jsou recenze se zaměřením a na úrovni požadované zaměřením časopisu. Méně se stává, že jsou odmítnuty příspěvky pronesené na konferencích, dokonce nekritizované veřejně auditoriem. Přesto k tomu dochází. Abychom si udělali určitou představu takového počínání, tak připojuji dva odmítnuté příspěvky: Prostorovost Brna a Disciplinarita geografie. Nezáleží na tom, kdo ji odmítnul, jde o to, co bylo nepřijato, byť třeba s omluvou ex post u druhého příspěvku, nicméně chápu rozpaky či něco jiného v případě prvním.....

Druhý případ je závažnější, než by se na první pohled zdálo. Patří do tématu, jemuž se již několik let věnuji – politika geografie:

1. Česká geografie zatím nenaznala, že jde o důležité téma
2. Neřešení je založeno na preferenci silného centra a silných subjektů
3. Energie potřebná k prosazení geografie mezi ostatními disciplinami je investována do vnitřní disciplinace geografie
4. Preferují se tzv. tradiční paradigmata, jiná nejsou tolerována a navíc se ani neví, že nejsou jen paradigmata
5. Každý subjekt je přesvědčen o dvou věcech:
 - a) Jedině on/a má tzv. pravdu
 - b) Jiní tzv. pravdu nemají
1. Neví se, že důležitější je relevance, a když, tak: O nějaké relevanci geografie může mluvit snad jen 'nějaký filosof'
2. Jinakost se nepřestuje, jinni nám nejsou rovni
3. Inovace jsou jen krotké
4. Objektivita geografie je založena na velkém počtu geografů, kteří sdílejí 'určité pravdy'
5. Geografické vzdělávání je vyhrazeno pro slabé geography, je to disciplína méněcenná
6. Její jiná verze než česká tradiční je vadná
7. O geografech v sokukromém sektoru se nemluví, tato aplikovaná geografie nemá ani svůj časopis
8. Není znám vnějšek geografie (Gödelův teorém – Hynek A., již 1988)
9. Stále je řešena 'věc sama' – předmět a metody geografie, tzv. realita, bez role media, bez reprezentace
10. S něčím novým v české geografii přijdete, setkáte se s odmítnutím, následně to, s čím jste přišel/a a bylo vám vytknuto jako 'špatné' se již zabývají vaši kritici, aniž by se vás slovem zmínili. Dva příklady: kurikulum v geografickém vzdělávání, humánní geografie ve studiu krajiny (obzvlášť 'ridiculous')

11. A na závěr, co jsem zažil: jako klíčový řečník jsem měl nejdříve k dispozici 30', obstaral jsem si k příspěvku hudbu, pak byla délka omezena na 20', zrušil jsem hudební doprovod, abych se dozvěděl, že délka příspěvku je 15'... jen z vlastní slušnosti jsem příspěvek přednesl.
12. Proto jsem pochopil J. Derridu, když nereagoval na naléhání J. Habermase pustit se na světovém filosofickém sjezdu do slovní polemiky, Ostrava mne rovněž z toho vyléčila. Pochopil jsem rovněž G.Deleuze, který rovněž polemiky nevede. To ale neznamená, že když mne komentují jinni, nemohu já komentovat je.

PROSTOROVOST BRNA

Alois Hynek, Vladimír Herber, Břetislav Svozil, Petra Karváňková, Kateřina Maršálková, Pavla Oklešťková, Aleš Kouřil, Petr Sudický

Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Brno
Kotlářská 2
611 37 Brno

Úvod

Současná první dekáda 21. století zaznamenává nový vývoj geografie především v britském prostředí, kde se rozvíjí velmi podnětná fáze geografického myšlení. Projevuje se přechodem od teoretické geografie k hlouběji promyšlenému konceptu prostorovosti (*spatiality*), který je komplementární s konceptem prostoru (*space*). Základní otázku kladou Hubbard, Kitchin, Bartley, Fuller (2002): Jak myšlení ovlivňuje kvalitu produkce geografického vědění? S tím souvisí další otázka: proč je porozumění teorii důležité? A také na ni odpovídají – myslet geograficky znamená vzít vážně teorii. Proč zmiňujeme právě teorii? S koncem konceptu “centrálního vyprávění“ vznikl dojem, že skončila i role teorie.

Česká geografie reaguje dominancí empirie a její současná převládající verze je pozitivisticky empiricistní, jak je např. vidět na sborníku ze sjezdu České geografické společnosti v Českých Budějovicích (2006). Tím bohužel ostatním vědním disciplinám podává vlastní ne zrovna lichotivý vlastní obraz a ubezpečuje je o tradičním místopisu spojeným se zpracováním obecně přístupných statistických dat. S konceptem *prostorovosti* se v ní nesetkáme... Problém je v tom, že česká geografie apriorně odmítá pro sebe filosofický rámec, role filosofie v geografii je odmítána. Tím ovšem v produkci vědění odmítá zasazení teorie do zmíněného rámce, jakož i ontologii, epistemologii, ideologii a metodologii. Omezeným lpěním na předmětu a metodách výzkumu ignoruje sociální situativní podmíněnost poznání, nebere v úvahu sociální konstrukci geografie, která je produktem vlastních reprezentací, jež společnost přebírá vlastním způsobem, o něž se bohužel česká geografie nezajímá. Přitom nelze říci, že by česká geografie byla společensky neúspěšná, svými aplikacemi, žel vesměs nepublikovanými, boduje jak u privátních firem, tak u veřejné správy.

Prostorovost

Její současný pokročilý geografický koncept je silně ovlivněn pracemi francouzského filosofa H. Lefebvra, především jeho spisem přeloženým do angličtiny – *The Production of Space* (1991), dále rozvíjeným především E. Sojou. Lefebvre (1991) píše o fyzickém, mentálním a sociálním prostoru a prostorových praktikách, v nichž rozlišuje reprezentaci prostoru jako sociální produkce dávající smysl prostoru – vnímaný nebo reprezentovaný prostor. Nicméně pokračuje prostory reprezentací, jak jsou konstruovány v každodenním životě, obecněji teoriemi, jejichž centrum je humánní. Soja E. (1996) rozvíjí Lefebvrové přístupy až k tezi, že prostor je sociálně produkován, což je vlastně *prostorovost*, ne všechny prostory jsou sociální, ale sociální je vždy prostorové.

Hynek a Vávra (2007, v tisku) uvádějí, že Cloke P. et al. (2005, xi) vymezují prostorovost jako sociálně utvářený a prožívaný prostor, nikoliv jako dané pozadí sociálního života. Tito autoři jej považují za ústřední koncept současné humánní (albertovsky: sociální) geografie. Někdy je používána v plurále (*spatialities*), aby bylo zdůrazněno množství různých způsobů, jimiž může být prostor konstruován a prožíván. V současnosti se projevuje silná korelace mezi sociologií a britskou humánní geografii, která má své kořeny u Giddensova docenění geografie. I v humánní geografii začíná prostorovost lidským tělem, pokračuje rodinou/domácností k ulici, městu/*place*, a vstupuje do regionů. Stejný absolutní prostor může

být relativisticky nejen regionem s akcentem na integritu procesů, ale i krajinou s akcentem na procesní interakci lidí a přírody. Stojí za zmínku důležitá poznámka Cranga a Thrifta (eds., 2000): prostor je všude v moderním myšlení. Dodejme, že geografie nemá monopol na prostor tak, jako nemá monopol na společnost sociologie.

Po "kulturním obratu" chápeme kulturu jako proces, který dává materiálním objektům smysl. Vyznačuje se rolí jazyka a textu, médií, reprezentace v senzitivní analýze zahrnující i význam intersubjektivní překonávající zavádějící debatu o subjektivitě a objektivitě aniž deklasuje význam subjektu/ů a objektů. Nicméně významnými impulsy pro geografii se staly práce M. Foucaulta a J. Derridy (in Hynek, A., 2007). Pro studium krajin i regionů je důležitý výzkum politiky regulující sociální život použitím teoretických konceptů suverenity a biomoci, jež rozvinul M. Foucault tak, že jsou použitelné i v geografii (Crampton J., Elden S., eds. 2007). Foucaultova analýza moci - suverénní moci přinesla vysvětlení územní integrity státu a v případě produktivně konstituované biomoci regulaci populace různými postupy vlády nad lidskými životy tak, že prolíná do postojů a chování lidí, aniž lidé ji cítí jako porobu. Struktury suverenity se projevují rozmanitými režimy ekonomickými, trávením volného času atd. a biomoc zajišťuje reprodukci každodenních činností ve struktuře suverenity. Sociopolitický řád daný vládními racionalitami hraje sjednocující nebo rozdělovací roli hlavně v periferních územích, jejichž stádium přináší řadu nových dosud opomíjených skutečností, např. po pádu železné opony. (Hynek A., Hynek N., Svozil B., *v tisku*)

Neméně tak inspirující jako M. Foucault je J. Derrida svým výrokem, že není budoucnost bez uznání radikální jinakosti, nikoliv však v identitě, ale ve vzdoru pre-determinaci. Geograficky jej vyjadřuje např. S. Whatmore konceptem hybridů (in Aitken S., Vallentine G., 2006.). J. Derrida je především inspirující konceptem *dekonstrukce*, kterou lze chápat jako metodu tematického studia, způsob čtení, psaní, rozumění textům, ale také jako vlastnost věcí jako takových, toho, *co se děje*. Význam není inheritní, ale je dán existencí, přítomností, platností, konstituováním toho, co je z toho vyloučeno. Teorie středisek (*central place theory*) jasně vykazují možnost derridovské interpretace od von Thüna, přes Kohla, Christallera, Lösche, Alonsa, Isarda až po J. Friedmanna, McCanna, Bona: vyvíjely se nejen názory, ale i realita.

Možná bychom se měli inspirovat Hubbardovým (2006) zdůrazněním významu teoretické imaginace a vibrace v rozvíjení studia měst, v odpovědích na otázky týkající se smyslu měst, pohledů rozdílných disciplin, potřeby nových konceptů a idejí. Jsou zaměřeny na porozumění měnícím se vztahům mezi městem a společností, v hledání zvláštností urbánního procesu, např. v pojetí M. Castellse (in Hubbard, P., 2006, 4). Podle Maye a Pearsona (2005, in Hubbard, P., 2006, 4) je urbánní sociologie fragmentární svými dílčími studii, módními tématy na rozdíl od nosnějších témat jako je např. *gender, sex*. Obdobně můžeme uvést autenticitu a spontánnost povahy života ve městě, otázku *městskosti* ve smyslu "urbanity" a "rurality". Stojí za úvahu zamyslet se nad idejemi, jež popisují a vysvětlují město? Nejde totiž jen o explanaci a formulaci zákonů vysvětlujících jak se města utvářejí, jak fungují a jak se mění.

Význam geografické teorie podtrhuje zmíněný Hubbard (2006, 10) i s odvoláním T. Barnes, oba ji vymezují velmi přirozeným způsobem:

- idea o dění ve světě
- myslet svět novým způsobem
- vyjadřuje jev novým slovníkem a syntaxem, jež mění způsob interakcí s nimi
- nové způsoby myšlení o subjektech a objektech studia.

Stejně důležité je nejen to, co se zkoumá, ale rovněž to, o čem se mlčí. Pokračujme v kritice otázkami: Neproniká do studia měst příliš mnoho klišé, jak z různých vědních disciplin, tak jiných způsobů poznání a interpretace? Žurnalisty omílaných frází? Kopírováním dřívějšího

ideologického slovníku s opačným znaménkem? Neignoruje se role sociálních vztahů? Ekologie a patologie města?

Proto se v další části příspěvku pokoušíme o feminizaci studia města, o zkušenost žen s městem, rovněž tak o zkušenost mládeže/děti. Pokračujeme podle Hubbarda (2006), který tvrdí, že manažerský a marxistický pohled na město je sice stále nosné a oživují urbánní diskurz, nicméně většina urbánních výzkumů je založena na pozitivistické tradici s prioritou zájmu o jednání a nikoliv o strukturu. Hrozí rigidita přístupů, např. vysvětlování všeobjímajícím třídním přístupem, opakem je pozoruhodný diskurz *gentrifikace* z rozdílných úhlů pohledu nebo výklad decentrace ve městě.

Prostorovost Brna

Její chápání je příliš zatíženo územním plánováním, které lokalizuje do absolutního prostoru funkční využití ploch ve striktně katastrálních hranicích města, např. bez Modřic, jež jsou fakticky, procesně, byť ne administrativně, součástí města Brna. Zatímco územní plán města je přijímán jako exaktní dokument, a jeho grafická podoba má vysokou úroveň, strategie města neprochází potřebným foucaultovským diskurzem. Přitom i v Brně se uznává priorita strategie před územním plánem, který je její lokační verzí. Někdy se územní plán chápe jako “colouring flats“, což je sice poněkud dehonestující, ale ve vztahu ke strategii výstižné.

Již v 70. letech minulého století (jak se dnes s oblibou píše) dospěli autoři rozvojové studie brněnské aglomerace (jak bylo území několika tehdejších okresů nazýváno) k závěru, že město Brno by mělo být adjustováno na 600 000 možných přítomných obyvatel. Ne stabilně žijících, ale nárazově přítomných v souběhu atraktivních akcí, jež spojí stabilně dojíždějící i akční návštěvníky (veletrhy, Velká cena atd.). Soudíme, že tento závěr platí i dnes.

Prostorovost Brna by měla zahrnovat větší území, než jsou administrativní hranice města. Práce R. Hubla, V. Touška aj. (2007 – Brno a jeho zázemí: změny po roce 1989) a P. Daňka (příspěvek na této konferenci) prokazují významné migrační pohyby mezi městem Brnem a jeho, řekněme “zázemím“, kterým není jiný prostor než prostorová působnost sociálních procesů, tedy prostorovost města. Otázkou je, kam až zasahuje: proč si nepomoci klasickým christallerovským konceptem střediskovosti? Jde o vnější hranu města po linii Blansko-Vyškov-Slavkov-Židlochovice-Ivančice-Rosice-Tišnov, zatímco mezihranu tvoří linie Adamov-Rousínov-Sokolnice-Rajhrad-Střelice-veverská Bítýška-Kuřim. Vnitřní hrana probíhá po linii Bílovice n. S. – Šlapanice – Chrlice – Modřice – Troubsko – Žebětín – Kníničky – Ivanovice – Soběšice. Směrem k centru města můžeme rozlišit území suburbánního lemu, rozvolněné zástavby města a konečně území kompaktně zastavěné.

V takto koncipované prostorovosti Brna lze řešit skutečnou strategii dalšího vývoje města (nemusí jít vždy o rozvoj!), resp. návrhy změn, které nutně nemusí zahrnovat veškeré prostory takto vymezené prostorovosti. Stejně tak v prostorovosti kompakt-kontakt-lem je potřebné vzít v úvahu trendy vývoje měst vyspělých zemí, jež prostorově směřují k polycentričnosti a stejné prostory se stávají konverzními v kontingentní proměnlivosti prostorovosti města. Podívejme se však na případové studie, jež mapují některé procesy ve městě, součástí příspěvku jsou tři případové studie.

Případová studie 1: Percepce místa prostřednictvím mentálních map studentů Znojmo/Retz/Brno

Mentální mapy jsou individuálními sociálními konstrukcemi reality. Těžištěm tohoto příspěvku je komparativní přístup k mentálním mapám „lynchovského“ typu pro města Znojmo/Retz/Brno.

Mentální mapou „lynchovského“ typu se rozumí personální obraz, představa prostoru, jeho odraz, způsob vidění organizace prostoru, percepce prostoru znázorněná na mapových náčrtcích, které jsou kresleny přímo respondenty (upraveno podle A. Hynek, 1980 in F. Mágr, 2000).

Nešlo o porovnávání mentálních map se skutečností a z toho vyvozování jejich správnosti či nesprávnosti. V našem případě nelze hodnotit správnost mentálních map, podle toho do jaké míry se shodují se skutečností. Prioritně nám šlo o identifikaci znalostí a percepce daného geografického prostoru. Výsledné mapové soubory byly mezi sebou následně porovnávány.

Mentální mapování Znojmo/Retz/Brno

Záměrem mentálního mapování bylo zachytit negativa, pozitiva a společné znaky měst Znojmo/Retz/Brno – percepce studentů na téma:

“What do you perceive as main environmental threats in your lived space – what do you consider safe and unsafe in your neighbourhood?”

Při práci na mentálních mapách byl využit participativní přístup se studenty. Zkušenosti s prací na mentálních mapách a v následných řízených rozhovorech poukázaly - na podceňování a opomíjení „studentského“ vnímání světa, které je ale pro všechny z nás v mnoha ohledech nesmírně inspirativní. Šlo nám tedy o zachycení a pochopení vnímání místa u studentů, kteří jsou často jakýmkoliv výzkumem jen těžko zachyceni.

Pro tvorbu mentálních map byla zvolena oblast, kterou studenti dobře znají – žijí v ní, s kterou jsou vědomě i nevědomě v neustálém kontaktu (např. při cestě do školy, domů, při nakupování, hraní) nebo v ní tráví většinu svého času. Naším cílem bylo nerozmlnit ohnisko zájmu mimo města Znojmo/Retz/Brno.

Mentální mapování probíhalo ve čtyřech etapách. Ve Znojmě v květnu 2006 se účastnili studenti 7. a 9. třídy Gymnázia Dr. Karla Polesného za pomoci Mgr. Mittnerové a v Retzu v říjnu 2006 za účasti studentů 3. a 4. ročníku gymnázia BHAK/BHAS Retz za pomoci Mgr. Silberbauera. Mentálního mapování v Brně se zúčastnili studenti 1. ročníku Střední průmyslové školy textilní za pomoci Bc. Svobodové, které navazuje na mentální mapování v rakouském Retzu a ve Znojmě, proběhlo ve dvou etapách – duben, listopad 2007. První etapa byla základní a druhá sloužila k upřesnění poznatků, ověření percepční stálosti studentů a zvýšení validity.

Jedna z nejdůležitějších informací, která nás při mentálním mapování zajímala byla, zda studenti budou vnímat – znázorňovat na mapách spíše přírodní a nebo sociální složky. Zajímala nás také váha jednotlivých informačních zdrojů, které na studenty působí. Mentální mapy měly především odhalit jak studenti vnímají, prožívají a chápou své okolí.

Při odevzdání mentálních map i v průběhu mentálního mapování dostal každý student několik otázek vycházejících z jejich map, které později umožnily snadnější orientaci při dalším zpracovávání. Studenti byli schopni vysvětlit svoje mentální mapy – způsob uspořádání „objektů“ v nich a objasnili, co je k tomu vedlo. Řízené rozhovory se studenty a diskuse mezi studenty po skončení mapování vedly k poodhalení řady dalších zákonitostí, které by jinak jen těžko byly správně pochopeny a interpretovány.

Při zpracování mentálních map jsme sledovali především prostorovou uspořádanost, tvarovost, samotné zachycení prostoru, zobrazené „věci“, zdůrazněné prvky, propojení centrálního prostoru s jinými lokalitami atd. Mezi nejdůležitějšími sděleními na mapách nebyly tvary, objekty..., ale motivy, které k tomu vedly. Mentální mapy mají zjistit hodnoty, které utváří danou mentální mapu. Bylo velice zajímavé rozpoznávat a odhalovat detailní obsah mentálních map a porovnávat je se studentovými vlastními zkušenostmi a zjišťovat množství zprostředkovaných informací. Stejně tak se snažit oddělit informace pocházející

z vlastních zkušeností, z rodiny, ze školy, ze sociálních skupin, z médií a určit jejich váhu při vnímání místa. Při druhé etapě „brněnského“ mapování byla v mnoha případech potvrzena validita zobrazení z mentálního mapování provedeného v dubnu 2007. Jedním z mnoha příkladů, které se objevují v obou etapách je zaznamenávání brněnských ulic jako nebezpečných. Studenti často negativně hodnotí romské spoluobčany. Jedním z nabízejících se důvodů, co je k tomu vede, je poloha školy na Francouzské ulici. Při hlubinných rozhovorech se studenty se ale ukázalo, že nemají přímou vlastní negativní zkušenost, ale drží v sobě jakýsi „generační předsudek“.

Výsledky – analýza mentálního mapování Znojmo/Retz/Brno: Mediálně prezentovaný

obraz neodpovídá často realitě – nekoresponduje se zkušeností části místních obyvatel. Tento poznatek vhodně dokládá například percepce města Znojma, které bylo v době mentálního mapování přibližně tři týdny po mediálně známých povodních, kde bylo označováno jako „oběť“. Studenti 7. a 9. třídy nevnímají povodně jako ohrožení – nebezpečí. Pouze tři studenti, kteří měli přímou zkušenost si toto nebezpečí uvědomovali.

2. Mentální mapy ukázaly, že v percepce studentů hrají přírodní složky zanedbatelnou roli. Důležitá a ústřední témata jsou pro studenty ta, jež mají sociální kontext. Své okolí nejčastěji studenti vnímají, z hlediska přírody, jako bezpečné místo. Naopak nebezpečné je to, co je vytvářené člověkem a kde je přímá lidská interakce na první pohled znatelná.
3. Mentální mapy mladších studentů (zejména 7. třídy) vnímají médii zprostředkované informace velmi omezeně, nebo jim nepokládají velkou váhu. Jejich mentální mapy bezprostředněji reagují na vlastní zkušenosti – prožitky. Mentální mapy některých starších studentů naznačují širší rozhled – širší perspektivu a ve větší míře se v nich objevují znázornění týkající se členství v zájmových skupinách, partách a také výraznějšího vlivu médií.
4. Studenti ze Znojma stejně jako z Bena vnímali jako nejbezpečnější místo domov a jeho blízké okolí. Studenti z Retzu vnímali jako nejbezpečnější místo hřiště (související interakce) a na druhém místě byl domov a jeho blízké okolí.
5. Studenti Znojmo/Retz se shodli v tom, že největší ohrožení vnímají v dopravě – nehody, rostoucí počet motorových vozidel, nedostatečné zázemí pro cyklisty atd. Zatímco studenti z Brna se cítili v ohrožení - jako nejzranitelnější v situacích, kdy se ocitají v prostředí, kde jsou sami a musí si poradit. Dalším zajímavým zjištěním byl strach ze tmy a s ní související nejistotou a „až“ na třetím místě se objevují nebezpečné ulice.

Analýza mentálních map dále prokázala, že studenti jsou ovlivněni podle následujícího pořadí – vnímají velmi intenzivně takové situace:

1. které si prožili na vlastní kůži, se kterými se jim pojí silný emocionální prožitek (autopsie);
2. se kterými měla zkušenost rodina studenta nebo jejich nejbližší osoby (sociální zázemí) – emocionálně je prožívají, berou je za své;
3. se kterými se jim pojí znalosti získané ze školy, zájmových skupin, part – zkušenosti z hřiště, města, ulice...;
4. které jsou zprostředkovány médii.

Pro dokreslení informací získaných prostřednictvím podobností či rozdílností mentálních map se ukázali být vhodní studenti dojíždějící do gymnázií z nedalekého okolí, což, jak se prokázalo, nutně neznamená nižší citovou vazbu na města Znojmo/Retz/Brno. V našem případě bylo umožněno studentům, kteří do Znojma/Retze/Brna dojíždějí, aby si zvolili, podle svého uvážení, zda budou vytvářet mentální mapy na Znojmo/Retz/Brno či na místo svého bydliště. Tento „ústupek“ vycházel z předpokladu, že ne každý student si musel vytvořit citovou vazbu na Znojmo/Retz/Brno pokud v těchto městech žijí krátce a nebo do nich dojíždí. Proto na každou mapu studenti napsali místo svého bydliště, což byla informace pro další interpretaci velmi důležitá. Této možnosti využilo jen několik studentů, kteří každodenně dojíždí do školy z větší vzdálenosti.

Tab 1: Percepce bezpečí (seřazeno podle četnosti)

Znojmo	Retz	Brno
<ul style="list-style-type: none"> • domov • kruhový objezd • park 	<ul style="list-style-type: none"> • fotbal – hřiště • domov + blízké okolí • příroda 	<ul style="list-style-type: none"> • domov • místa setkání s přáteli, známými lidmi • příroda, les

Tab. 2: Percepce nebezpečí (seřazeno podle četnosti)

Znojmo	Retz	Brno
<ul style="list-style-type: none"> • doprava • kde žijí Rómové • park 	<ul style="list-style-type: none"> • doprava • jaderné elektrárny • strach z přepadení 	<ul style="list-style-type: none"> • samota • tma (nejistota) • brněnské ulice

Mentální mapy nám poodhalily studentské vnímání prostoru Znojmo/Retz. Ukázaly nám, co je pro studenty důležité, kde se cítí bezpečně a kde nebezpečně. Při řízených rozhovorech byly zjištěny i motivy jejich zobrazení.

Případová studie 2: Religiózní geografie na příkladu farnosti Brno – Řečkovice, prostorové rozložení věřících v řečkovické farnosti

Teoretická východiska – nové trendy v religiózní geografii byla akceptována podle T. Havlíčka (2006). Religiózní geografie jako jedna ze složek sociální geografie zkoumá kultovní stavby a symboly v určitém území (např. poutní cesty a sídla) a také náboženské projevy, které určují prostorově i funkčně působící vlivy na obyvatelstvo, sídla, hospodářství, dopravu atd. Zabývá se hlavně interakcemi mezi náboženstvím a životním prostředím. Často je považována za subdisciplínu kulturní geografie.

Výzkum v rámci religiózní geografie se v posledních dvaceti letech orientuje dvěma hlavními směry. Na jedné straně se jedná o tradiční metody v humánní geografii (převážně kvalitativní empirický výzkum) tzv. „školy Caliban“, druhý pohled se obrací směrem k postmoderním pracím z nové kulturní geografie tzv. „školy Hamlet“.

První školu reprezentují například atlasy religii vybraných států (Knippenberg, H., 1998, Henkel, R., 2001, Knippenberg, H., 2005), či převážně kvantitativní výzkum religiózní krajiny vybraných území (např. Knippenberg, H., 2005). Druhou školu zastupují především práce L. Kong (1990, 2001, 2004), která v souvislosti s postmoderními přístupy v kulturní geografii představuje šest oblastí výzkumu v religiózní geografii:

- a) výzkum společnosti a krajiny s různorodou náboženskou orientací vč. sekularizace a izolovaných menších náboženských skupin a kultur (např. Henkel, R., 2001, Knippenberg, H., 1998, Wunder, E., 2005)
- b) nárůst zkoumání vazeb sakrálního a sekulárního objektu (resp. kulturního a politického) a také religiózní a sekulární krajiny
- c) studium náboženských skupin a komunit v sociálním a politickém kontextu, studium identity
- d) nárůst zájmu o symbolická, religiózní místa a především jejich popis
- e) snaha porozumět procesům, při nichž objekty, krajiny a budovy vykazují náboženské atributy (např. nové chrámy postmoderny)
- f) sakrální zkušenost s náboženskými místy

K dalším trendům současné religiózní geografie patří například témata týkající se náboženských konfliktů (islámský terorismus, Izrael, atd.), vztahu náboženství a lidských práv, náboženství a globalizace, aktuální je také problematika vztahu církve a státu, napětí mezi sakrálními a sekulárními jevy. V popředí setrvává také výzkum poutních míst a cest, který zaštiťuje katedra religiózní geografie univerzity v Krakově.

Základní výzkum je praktikován v rozsahu mikroregionálního měřítka s výrazným sociologickým důrazem a také s menšinovými religiózními skupinami.

Tyto hlavní výzkumné trendy jsou zářmovány velkou interdisciplinarnitou výzkumu (sociologie, politologie, religionistika) s méně či více prostorovými aspekty jako je například studium vývoje religiózní krajiny.

Prostorové rozložení věřících obyvatel v římskokatolické farnosti Řečkovice

Do správy ŘK-farnosti Řečkovice spadá pět městských částí Brna – Ivanovice, Jehnice, Medlánky, Ořešín, Řečkovice a Mokrý Hora.

Podle údajů ze sčítání lidí v roce 1991 žilo na území řečkovické farnosti 19 759 obyvatel. Nejpočetnější městskou částí jsou samotné Řečkovice a Mokrý Hora: 15 791 obyvatel, z toho se 7 278 přihlásilo k římskokatolickému vyznání. Sčítání z roku 2001 vykazuje následující údaje: počet obyvatel řečkovické farnosti se celkově zvýšil na 20 803 (o 6 % od roku 1991), z toho se k římskokatolické (ŘK) církvi hlásí 6 456 věřících. Počet ŘK věřících tvoří 31 % z celkového počtu obyvatel. Pravidelně však také probíhá sčítání věřících pro potřeby ŘK církve přímo v kostele. Poslední sčítání se uskutečnilo ve farnosti Řečkovice v neděli 20. října 2002. Celkem přišlo v tento den na bohoslužby 611 osob, z toho 244 mužů a 367 žen (viz tab. 1). V neděli se zde konají dopoledne 3 bohoslužby, nejnavštěvovanější začíná v 10 hodin.

Tab 3: Rozložení věřících na jednotlivých bohoslužbách v neděli 20. 10. 2002

Mše svatá	Celkem osob	Muži	Ženy
7:15	150	58	92
8:30	205	82	123
10:00	256	104	152

Jako důsledek procesu suburbanizace dochází nejen k proměnám počtu obyvatel, ale i počtu samotných věřících. Farnost Řečkovice zaznamenala v posledních letech nárůst počtu věřících na bohoslužbách právě vlivem rozšiřování příměstské zástavby. Přistěhovalci tvoří nemalou část komunity věřících. Jedná se většinou o mladé rodiny s dětmi, které nemají problémy

s integrací do stávajícího farního společenství. Farnost jim nabízí spoustu aktivit, funguje zde řada dílčích společenství v rámci farnosti.

Z rozhovorů s věřícími vyplynulo, že většina účastníků bohoslužeb v Řečkovících je místních, tedy ze spádových oblastí řečkovické farnosti. Pouze několik jednotlivých věřících dojíždí do kostela z Králova Pole. Jako důvody uvádějí vazby na rodinu, přátele a společenství věřících. Nemalou roli hraje i osobnost duchovního. Zhruba před 10 lety právě tento faktor způsobil rozdělení věřících, kdy menší, mobilnější, část farnosti dojížděla na bohoslužby do Králova Pole. Lidé na hranici farnosti volí kostel podle jeho dostupnosti, což lze dokumentovat na vysokém počtu věřících z Útěchova směřujících na Vranov. Je to dáno především přímým spojením MHD ze Soběšic do Vranova přes Útěchov.

Autobusové linky jezdí v neděli do Řečkovic pravidelně z Ivanovic po 15–20 minutách a z Ořešína po 30–40 minutách. Frekvence spojů je dostatečná.

Dostupnost kostela pro starší občany není ideální, obzvláště pro ty, kteří bydlí na ulici Banskobystrická a v jejím okolí, tzn. mimo obslužnost autobusů MHD. Pokud využijí tramvaj, musí dojít ještě zhruba 500 m. Do kostela tedy docházejí pěšky nebo je příbuzní vozí autem. Starší osoby zůstávají věrní tradici a dávají přednost návštěvě kostela v Řečkovících i přesto, že často mají dostupnější jiný kostel.

Historický pohled na vývoj počtu věřících ve farnosti

V průběhu druhé světové války náboženský život obyvatel Řečkovic neutichl, a to ani po jejím konci. Dobové fotografie z 50. let a pečlivé záznamy v místní farní kronice dokumentují rozkvět farnosti. V těchto letech probíhaly velmi okázalé poutě na Vranov u Brna a průvody o slavnosti Božího těla. Útlum návštěvnosti kostela a dalších vnějších znaků náboženského života se projevil až v 60. letech. Pramenil z obav a strachu z praktik komunistického režimu. Kněží, nepohodlní bývalému režimu, byli perzekuováni a vězněni. V letech 1948-1989 fungovala na našem území tzv. podzemní církev, na jejíž činnosti se nemalou měrou podílel tehdejší řečkovický kněz P. Stanislav Krátký, současný probošt mikulovské kapituly. V roce 1969 do správy farnosti nastoupil P. Danzinger, za jehož působení byl zrekonstruován kostel a obnoven život ve farnosti. Nový farář P. Předešlý, který vystřídal P. Danzingeru v roce 1977, nechtěl dělat problémy režimu, a tak veřejný život farnosti utichá. S osobností kněze se měnil také život farníků.

Za druhé světové války byl kostel z důvodu bombardování značně zdevastován. Uvažovalo se o výstavbě nového, většího kostela (sv. Václava) za gymnáziem Terezy Novákové. Původní kostel sv. Vavřince měl pak sloužit jako pohřební kaple. Avšak po únorových událostech roku 1948 se od výstavby upustilo a vybrané peníze byly použity na opravy stávajícího kostela, který utrpěl ve válečném období nemalé škody. Po válce vznikla také myšlenka vystavět katolický dům a orlovnu pro nejrůznější kulturní a sportovní akce. Orlovna byla posvěcena a uvedena do provozu až v loňském roce 2007.

Soužití komunit katolíků a husitů

Ve 20. letech vzniká na našem území Církev československá husitská (CČSH). V té době se projevuje velká rivalita mezi katolíky a husity. Dochází k odchodu řady katolických věřících k husitské církvi, k odklonu od Říma a latinské liturgie. Často z katolické církve odcházejí prostí lidé, někteří z nich se po urovnání vášnivých rozbrojů vracejí zpět. V 50. letech je založen husitský sbor v Řečkovících a svépomocí je vystavena modlitebna na ulici Vážného. V tomto období již není přesun věřících mezi církvemi nijak znatelný. V současné době jsou vztahy katolických a husitských věřících vstřícné. Vzájemně se zvou na kulturní akce a probíhají ekumenické bohoslužby. V letech 1998-2004, kdy probíhaly rozsáhlé opravy

katolického kostela, scházeli se věřící k obřadům mimo jiné i v modlitebně CČSH. Využívali také místní sokolovnu a prostor Sýpky v Medláncích.

Sbor CČSH v Řečkovících se dnes potýká s velmi nízkou návštěvností bohoslužeb. Tento sbor trpěl častým střídáním farářů, to mělo za následek, že část věřících dojíždí do centra Brna, kde nachází zázemí v tamním husitském sboru na Botanické ulici. Toto oslabení sboru je patrné dodnes. Nedělní bohoslužby v Řečkovících navštěvuje zhruba dvacet lidí a na biblické hodiny ve středu dochází pět starších farníků. Podle slov farářky Huškové, která v Řečkovících vypomáhá na přechodnou dobu, dokud nebude vysvěcen nový kazatel na faráře, je to také způsobeno všeobecným nezájmem o duchovní rozměr života dnešní společnosti. Osobnost faráře nebo farářky má vliv na migraci věřících v rámci církve (dojížděka do jiných sborů). Pohlaví duchovního však tuto skutečnost neovlivňuje.

Případová studie 3

Gender studies – Přízřenice z hlediska mobility

Vymezení pojmu gender

Gender je jeden z pohledů na rozdíly, které jsou mezi muži a ženami, přičemž tento přístup se nezabývá biologickými rozdíly mezi pohlavími, ale klade důraz na rozdíly v obecně přijímaných obrazcích, rolích muže a ženy ve společnosti a na důsledky těchto diferencí mezi nimi. Předmětem zájmu je hlavně rozdělení moci, jak jej produkuje zažitý společenský rámec, který je především maskulinní, ať už jde o pohled jazykový, rozhodovací nebo politický. Základním východiskem je tedy pohled na společnost jako na projekci maskulinity v prostoru a na kritický přístup k této skutečnosti.

Základní studované dokumenty

Evropská charta pro ženy ve městě (European charter for women in the City) a v ní uvedená Základní kritéria mobility, která jsou formulována takto:

- Zajištění přístupu k maximálnímu množství příležitostí, které město nabízí
- Rovnoprávnost příležitostí v domácím i veřejném životě
- Zmenšování vzdáleností ve městech
- Ženy jako propágátorky environmentálních způsobů dopravy (kolo, chůze, MHD)
- Konec mužského monopolu na dopravu autem

Použitá metodika výzkumu

Na základě těchto kritérií jsme sestavili několik okruhů otázek, které jsme formou řízeného rozhovoru nechali zodpovědět celkem deset respondentek v Přízřenicích:

- Upřednostňovaný způsob dopravy
- Dopravní dostupnost Přízřenic, možnosti zlepšení, problémy
- Využití MHD, bezpečnost veřejné dopravy
- Dostupnost služeb (lékař, kultura apod.)
- Závislost v mobilitě, vlastnictví a využívání dopravních prostředků
- Obvyklé prostorové chování během dne
- Možnost ovlivnění rozhodovacích procesů v oblasti individuální a veřejné mobility

Našemu dotazování samozřejmě předcházela rekognoskace lokality, kdy jsme se zaměřili na podmínky, které má mobilita z pohledu gender. Přízřenice jsou obsluhovány dvěma linkami

MHD 49 a 72, jednou noční linkou č. 94. V drtivé většině je tento způsob dopravy využíván ženami, školáky a mládeží. Osobní automobily jsou doménou mužské části populace, ženy dále dávají přednost „ekodopravě“ – tj. kolům a inline bruslím, okrajovou částí Přízřenic totiž prochází cyklotrasa Brno – Vídeň vedoucí kolem Svratky. Velký vliv má také přítomnost nákupních center v blízkosti této cyklotrasy.

Závěry plynoucí z odpovědí

Co se týče zajištění dostupnosti příležitostí, pak velkou přednost mají muži používání osobního automobilu. Ačkoliv ženy mají řidičský průkaz a třeba i vůz k dispozici, používají raději MHD a to hned s několika důvodů. Jsou si mnohem více vědomi problémů, s kterými je spojeno cestování vozem po městě, dále (mají-li děti) si mohou nechat vystavit průkazku a cestovat zdarma jako doprovod dětí do tří let. Setkali jsme se také s názorem, že cestování MHD je prospěšnější pro děti, ať už z hlediska jejich budoucí samostatnosti nebo faktu, že se tzv. „trochu hýbají“. To jsou pohledy, které muže často ani nezajímají. Markantní je také využívání cyklistických stezek při cestování za nákupy, je to však patrnější hlavně u mladší generace, starší ženy dávají přednost místní prodejně potravin a jezdí do nákupních center většinou jen v doprovodu muže zhruba jednou týdně vozem. Z ženského pohledu na věc nám také vyplynulo několik názorů na kvalitu na MHD (zde ovšem předpokládáme, že je to dáno hlavně tím, že ženy jsou většinovými cestujícími): dva linkové spoje jsou neefektivně rozloženy a to tak, že jezdí za sebou v intervalu 5ti minut a dalších 20 minut nejede žádný. Oba spoje navíc jezdí přes Černovice, což značně prodlužuje dobu, kterou musí strávit cestující v autobuse. Problémy dotazované také viděly v návaznosti na ostatní spoje.

Prostorová schémata pohybu

zjištěná z našeho šetření jen potvrdila obecně známé skutečnosti. Zaprvé ženy cestují za nákupy, hlavně do Modřické Olympie a Shopping Parku v Dolních Heršpicích. Za druhé do centra města kvůli úřadům a lékařům. Zajímavá je skutečnost, že centrum zajišťuje také veškeré kulturní aktivity, kterých se obyvatelé zúčastňují. V obci není žádné občanské sdružení nebo kulturní spolek, tak jako tomu je v jiných částech Brna, chybí také sportoviště.

Ve vnímání *bezpečnosti z hlediska mobility* je patrný generační rozdíl, jelikož mladší mají mnohem menší nároky na bezpečnost dopravy. Posun v nazírání na tuto problematiku nám přiznaly čerstvé maminky, kterým se s rodičovstvím změnil žebříček hodnot, a všímají si mnohem více věcí, které jim byly lhostejné. Jedním z problémů je kvalita chodníků v obci. Pro Přízřenice je typická dynamická výstavba nových rodinných domků, které jsou sice opatřeny chodníky, ovšem nenavazují na chodníky ve staré zástavbě, což je problém hlavně pro maminky s kočárky. Navíc se Přízřenice nachází v poloze, kdy spojují prudce se rozvíjející průmyslové parky Modřic a Horních Heršpic, čímž hodně trpí hlavně místní komunikace a ulice s domky, které mají malé předzahrádky nebo vůbec žádné a je narušena jejich statika.

Tyto problémy jsou důsledkem omezené šance na *ovlivnění rozhodovacích procesů*. Problém dotazované vidí především v zastoupení Přízřenic na úřadu MČ Brno – Jih, které reprezentuje pouze jeden zastupitel, který preferuje především své voliče. V Přízřenicích také sídlí několik spedičních firem, na jejichž provoz si obyvatelky také stěžovaly.

Závěr

Rozvíjení teorie studia měst, v našem případě geografické teorie, potřebuje silnější impulzy spíše zvenčí, především britské provenience, pochopitelně s vědomím odlišností, rozdílného kontextu. Na druhé straně je v naší realitě řada výzev, ale problém je v rozdílném hodnocení

jejich relevance. Bohužel česká geografie neprošla fází “relevance geografie“, která proběhla v anglo-americké geografii již v 70. letech. Stejně tak nejasnosti s rozlišováním postmodernismu a poststrukturalismu ukazují na nepřipravenost vzít vážněji práce J. Derridy a M. Foucaulta. Přitom teoretický rámec výzkumu je základem pro empirická studia stejně jako pro porozumění, pochopení výsledků. Vše však míří k zaměření geografického studia běžného světa, života lidí, jeho syrové produkce i reprodukce.

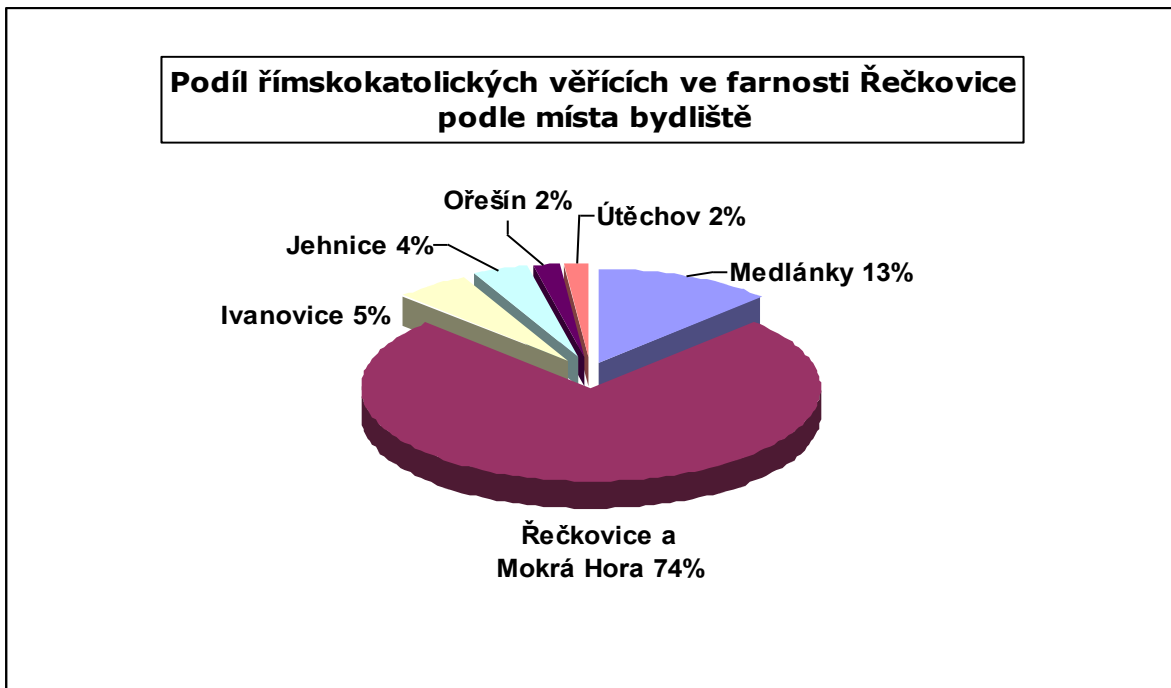
Tři dílčí studie jsou výsledkem projektového pojetí univerzitního studia geografie, ničím nepřikrášlované, nicméně jasně ukazující invenci studentů/ek v terénním výzkumu. Pochopit *prostorovost* znamená mj. porozumění území ve smyslu *site/situation*, což je jedna ze současných variant antického řeckého *topos/chór*. Je svrchovaně napínavé sledovat jak absolutní prostor ulic, budov, zahrad, parků atd. pulsuje sociálními procesy, jež vytvářejí relativitu tohoto prostoru – *prostorovost*. Předložený text má pokračování v analýze výzkumných metod, jejichž důležitost je nesporná, ale to je témat již jiného příspěvku na jiné konferenci ...

Spatiality of Brno

The City of Brno can be presented as multi-layer spatial phenomenon with its own space and spatiality that is a scenery of different social processes. We can identify Greater Brno Area with the edge of string of microregional nodes having strong economic, cultural, social, environmental and political relations to fringe, contact and compact segments of the city. Using technique of mental maps was very productive in comparative survey portraying also other cities – Znojmo and Retz. There is only limited number of case studies concerning religious issues in the Czech cities and presented survey on functioning parishes in Brno provides surprising spatiality. Also gender studies are not so frequent in the Czech geography in spite of sociology, e.g. The City of Brno master plan is not so friendly with children, women and seniors as our survey find out.

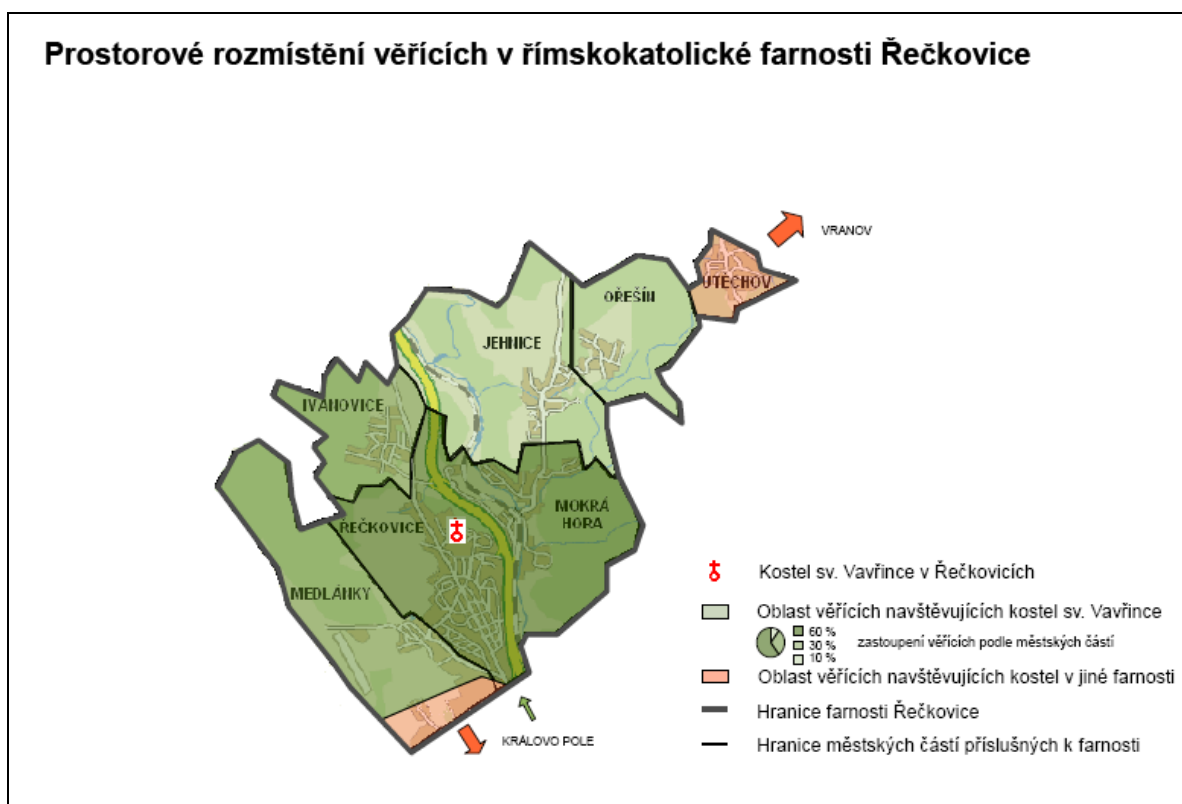
Key words: The City of Brno, space, spatiality, mental maps, gender, religion

Přílohy:

Obr. 1: Podíl věřících ve ŘK-farnosti Řečkovice podle místa bydliště

Zdrojová data: www.czso.cz

Obr. 2: Prostorové rozmístění věřících v ŘK-farnosti Řečkovice

Foto 1: Pout' na Vranov, 50. Léta
Zdroj: L. Ulrichová

Literatura

- [1] Aitken, s.; Vallentine, G. 2006. *Approaches to Human Geography*. London: SAGE Publications.
- [2] Cloke P.; Crang P.; Goodwin M. 2005. *Introducing human geographies*. London, Hodder Arnold.
- [3] Crampton, J.; Elden, S. (eds). 2007. *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*. London: Ashgate.
- [4] Crang M.; Thrift, N. 2000. *Thinking Space*. London, Routledge.
- [5] Černoušek M. 1992. *Psychologie životního prostředí*. Praha, Karolinum.
- [6] Česká geografie v evropském prostoru. XXI. Sjezd ČGS, České Budějovice 30. 8. –2. 9. 2006, editoři: S. Kraft, K. Míčková, J. Rypl, P. Švec, M. Vančura. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007
- [7] Drbohlav, D. 1995. *Behaviorální geografie aneb snaha více poznat a porozumět chování člověka v prostoru a čase*. In: Gardavský, V. (ed.): *Geografické otázky 3*. Praha, ČGS, s. 5-23.
- [8] Fisher, R. 2004. *Učíme děti myslet a učit se*. Praha, Portál.
- [9] *Geography for Life: National Geography Standards 1994*. National Geographic Research & Exploration, Washington .
- [10] Gould, P.; White, R.. 1974. *Mental Maps*. Harmondsworth, UK, Markham, Ontario: Penguin.
- [11] Henkel, R. 2001. *Atlas der Kirchen und der anderen Religionsgemeinschaften in Deutschland – eine Religionsgeographie*. Stuttgart, W. Kohlhammer.
- [12] Hubbard, P. 2006. *City*. Oxon, Routledge.
- [13] Hubbard, P.; Kitchin, R.; Bartley. B.; Fuller D. 2002. *Thinking Geographically. Space, theory and Contemporary Human Geography*. London, New York: Continuum.
- [14] Hubl, R.; Krejčí, T.; Palcová, Š.; Toušek, V. 2007. Brno a jeho zázemí: změny po roce 1989 In *Kraft, S. et al (eds.): Česká geografie v evropském prostoru. XXI. sjezd České geografické společnosti*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2007. od s. 583-588.
- [15] Hynek, A. 1984. *Geografický výzkum krajiny a percepce životního prostředí*. Univerzita J.E. Purkyně, Brno.
- [16] Hynek, A; Hynek, N; Herber, V.; Schrefel, Ch. (eds.) 2007. *Environmental Security in Borderland Areas: Exploring the Znojmo/Retz Transborder Region*. Vienna: 17&4 Organisationsberatung.
- [17] Hynek, A.; Hynek, N.; Svozil, B. (v tisku) 2007. *Geo- and Bio-Political Administration of Human Life in Borderline Landscapes: Insights from the Klentnice/Drasenhofen Transborder Region*.
- [18] Hynek, A.; Vávra J. (v tisku) 2007. *(Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny*. Sborník FG konference, ed. V. Herber
- [19] Hynek A. (v tisku) 2007. *Geographium* In: konference *Metody geografického výzkumu ZČÚ Plzeň*, katedra geografie.
- [20] Knippenberg, H. 1998. *Secularization in the Netherlands in its historical and geographical dimensions*. In: *GeoJournal* 45, pp. 209-220.

- [21] Knippenberg, H. (ed.) 2005. *The changing religious landscape of Europe*. Amsterdam, Het Spinhuis.
- [22] Kong, L. 1990. *Geography and Religion: trends and prospects*. In: *Progress in Human Geography*, vol. 14, No. 3, s. 335-371.
- [23] Kong, L. 2001. *Mapping „new“ geographies of religion: politics and poetics in modernity*. In: *Progress in Human Geography* 25, č. 2, s. 211-233.
- [24] Kong, L. 2004. *Religious Landscapes*. In: DUNCAN, J.S., JOHNSON, N.C., SCHEIN, R.H., (eds.) 2004: *A Companion to Cultural Geography*. Blackwell Publishing, Oxford, s. 365-381.
- [25] Lefebvre H. 1991. *The Production of Space*. Oxford, Blackwell.
- [26] Lynch, K. 1960. *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press.
- [27] Mágr, F., 2001: Diplomová práce – Percepce města Varnsdorf. Brno, s. 69
- [28] Sedláková, M. 2004. *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie – mentální reprezentace a mentální modely*. Praha: Grada.
- [29] Soja, E. 1996. *Thirdspace*. Oxford, Blackwell.
- [30] Siwek, T.; Kaňok, J. 2000. *Vědomí slezské identity v mentální mapě*. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, č. 136, 98 s.
- [31] Sýkora, L. 2007. Výzvy postsocialistického města. *ERA* 21, č. 3, s. 54-57
- [32] Svobodová, M. 2007. Závěrečná práce DPS – Mentální mapy. Btno, s. 65
- [33] Tuan, Yi-Fu. 1974. *Topophilia. A study of environmental Perception*. Attitudes and Values. Engelwood Cliffs, Prentice Hall Inc.
- [34] Vávra, J., 2003: *Výuka (nejen) zeměpisu nejen poznáváním a hodnocením, ale i vnímáním s využitím Yi-Fu TUAN-ovy koncepce*. In: J. Horák (ed.): *Učitel – Evropan. Trojzemí ERN – faktor evropanství v přípravě učitelů na Fakultě pedagogické Technické univerzity v Liberci*; s. 50-68.
- [35] Wunder, E. 2005. *Religion in der postfonfessionellen Gesellschaft. Ein Beitrag zur sozialwissenschaftlichen Theorieentwicklung in der Religionsgeographie*. In: *Sozialgeographische Bibliothek, Band 5*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

Geografický ústav PřF MU, Kotlářská 2, 611 37 Brno

Učební předmět Z0132: Urbánní a rurální studia

Vyučující: Alois Hynek, Doc., RNDr., CSc., RNDr. Vladimír Herber, CSc.

Doktorandi: Mgr. Břetislav Svozil, Mgr. Petra Karvánková

Studenti: Bc. Kateřina Maršálková, Bc. Pavla Oklešťková, Bc. Aleš Kouřil, Bc. Petr Sudický

DISCIPLINARITA GEOGRAFIE*

Alois Hynek

Technická univerzita Liberec
Katedra geografie
Voroněžská 1329/13
460 01 Liberec
alois.hynek@tul.cz

Geografický ústav Přírodovědecké fakulty
Masarykova univerzita
Kotlářská 2
611 37 Brno
hynek@sci.muni.cz

** za řadu cenných doporučení děkuji svému synovi Nikolovi, bez jehož vytrvalé práce na mé intelektuální kultivaci bych sám tento článek nenapsal. Když jsem tento text psal, netušil jsem, že je to ta geograficita ve francouzském pojetí, která je v názvu prvního textu této série.*

Úvod

Název příspěvku lze číst minimálně dvěma způsoby:

- S ohledem na geografii jako vědní disciplinu
- Týká se praktik provozování jejího vnitřního diskurzu

Geografie disponuje celou řadou svých vlastních disciplinárních klasifikací neb je velmi košatým souborem dílčích disciplin, nicméně u nás v posledních 25 letech nedošlo k žádnému výraznějšímu posunu od dob Ľ. Mičiana a J. Demka (1987). Poznamenejme jen, že Mičianův koncept je mírně upravenou verzí konceptu V. Sočavy (1978). Geografie se stále skládá, resp. ji tvoří soubory dílčích disciplin – fyzická, humánní a regionální s geografií obecnou, za jejíž hlavní součást můžeme považovat geografické myšlení. Geografie jako celek nesporně disponuje teorií, empirií a aplikacemi, mezi nimiž sice dominuje vzdělávací, ale zájem o její studium má klesající tendenci. Není žádná geografie odborná a učitelská, to je sociální konstrukce založená historicky, kdy se z učitelské geografie vydělovalo neučitelské studium na přírodovědeckých fakultách, a aby se vyrovnalo chemii, fyzice, matematice (ta úlitba byla zvláště silná) atd., tak byla nazvána odborná – dnes je v administrativě nezměnitelně zakotvena. Geografie je velmi silně zastoupena v médiích, můžeme hovořit o mediální geografii (na rozdíl od geografie médií), ale velmi silné zastoupení má ve veřejné správě: můžeme ji označit za administrativní, kde působí stovky českých geografů.

Jinou geografií je firemní geografie, privátní sektor zaměstnávající rovněž řadu geografů, stále existuje akademie věd, výzkumné ústavy, kde geografové nechybějí, ať jde o sektor státní, rezortní, veřejně právní. Dynamicky se rozvíjí i neziskový sektor, v němž i geografové působí, nově se objevuje nadační sociální podnikání (The Economist, August 14th–20th 2010, s.51–53). Navrhuji označení těchto aplikací za formální geografii ve smyslu společenském.

Aniž bych chtěl nabourávat celou plejádu perfektních definic geografie, nemohu odolat pokušení a navrhnout vlastní, která říká, čím by se geografie měla zabývat:

- Kritickým a tvořivým promyšlením prostorovosti míst, území, krajin a regionů
- Jejich časovými proměnami – deterritorializací/reterritorializací
- Integrací vědění prostorovosti na planetární, regionální a lokální úrovni
- Vztahy moci a odporu, jejich sítěmi s aktéry/aktanty
- Nevidím toto pojetí v rozporu s klasikem R. Hartshornem: geografie je tím, co geografové dělají, jen lehce posunují ve smyslu 'what should be done'.

Druhý výklad potřebuje obecnější pohled, který je předmětem následující kapitoly

Řád diskurzu – teorie a možná geografická praxe

Předem je potřeba říci, že sám autor řádu diskurzu M. Foucault (1994, 7–39, originál 1971) poukazuje na neklid vyvolávaný diskursem a na jeho nebezpečnost. Překladatel P. Horák na s. 7 poznamenává, že zčeštěná forma 'diskurz' není identická s českým termínem 'rozprava', který je užší. Produkce diskurzu je totiž v každé společnosti 'kontrolována, vybírána, organizována a předělována určitým počtem procedur, jež mají za úkol odvrátit jeho moc a nebezpečí...' K těmto procedurám patří vylučování – nejznámější je zákaz (ne každý může mluvit, jsou zde tabu, rituály s vazbou na touhu a moc, je mocí, o níž se bojuje), k vylučování patří i podíl/dělení a zavržení a také protiklad pravdivého a falešného. Dále je to omezování a přivlastňování. Vůle po pravdě založená na institucionální podpoře a distribuci vykonává nad jinými diskurzy nátlak a jakoby donucovací moc. Diskurzy nejsou rovnocenné, existují velká vyprávění, donekonečna opakovaná rázu evangelií s pochvalnými komentáři. Jsou to právě obory, disciplíny, jež představují princip kontroly produkce diskurzu, určují projevu jeho meze permanentním znovuuplatňováním pravidel. Diskurzy nejsou stejně přístupné a otevřené, mají své rituály, přísnou distribuci. Určité subjekty, doktrinární skupiny si přisvojují diskurzy, jejich distribuci, vedou hry omezování a vylučování. Navrhují nějakou ideální pravdu jako zákon diskurzu, nějakou imanentní racionalitu jako princip těchto her a určitou etiku poznání s touhou po pravdě i pravdou samotnou. Tématem pro zkoumání je i transformace institucionálních diskurzů, stejně jako regionální racionality vědy.

S plným vědomím třaskaviny tématu diskurzu navrhuji otevření nového geografického diskurzu a vůbec nedoufám v obecný úspěch, byť motem je: *Audaces fortuna iuvat*. Mám však vzácné štěstí být členem geografické výzkumné skupiny HS2TV, kde jsou nové diskurzy povinností. Ale ukázka by měla prokázat praktickou nosnost tohoto přístupu, týká se konceptu periferie, který má v české geografii vlastní albertovský diskurs. Zde je liberecko-brněnský určený pro diskusní střední večer:

Periferie je konstrukcí z centra, za tzv. periferií již nic není, tím se skutečná periferie vymaže, nicméně rezistenční periferie má svou logiku. Má ráz doktríny periferality a marginality produkované dobře zajištěným centrem. Je to transdisciplinarita, která představuje překonání policejního režimu disciplíny (termín M. Foucaulta), inovace může vzniknout i na periférii a transdisciplinarita ji zasílčuje. Mezi klíčovými mysliteli prostoru a místa je i Gayatri Spivak (in Hubbard, Kitchin, Valentine, eds., 2004) a *subalterní studia* uvádí i 5. vydání *The Dictionary of Human Geography* (Gregory, Johnston, Pratt, Watts, Whatmore, eds., 2009). Vycházejí z Gramsciho, jsou ovlivněny Foucaulem, Derridou, Saidem. Když nad tím přemýšlíme v případě Frýdlantska (Hynek, Vágai), tak si klademe otázky:

- Kdo reprezentuje tento region?
- Jaké jsou reprezentace/mis-reprezentace Frýdlantska?
- Má své elity? Za koho mluví?
- Kdo do něj zvenčí zasahuje?
- Kdo skutečně žije uvnitř? Mluví vůbec?
- Kdo mu určuje další vývoj?
- Vyjadřují se k němu lidé tam žijící?
- Jakou roli mu přisuzuje centrum?
- Může se centru odporovat?
- Existuje odpor? Pasivní? Aktivní? Proti čemu?
- Jsou uvnitř koalice pro přežití?

- Dá se vymezit strategická nezbytnost pojatá kriticky?
- Jaké mocenské vztahy vládnu?
- Dají se najít hybridita, třetíprostor, tékavost, hnutí?
- Prolíná vnějšek dovnitř?
- Jsou hranice obranou? Bariérou?
- Je Frýdlantsko úkrytem?
- Je homogenní, nebo heterogenní?
- Jde o sudetský hybrid? Jak se promítá jeho historie do současnosti?
- Není marginalita zesilována česko-polskou hranicí?
- Má Frýdlantsko svou jinakost? V čem je jiné?
- Bolesti a příběhy lidí Frýdlantska
- Je možné postihnout Frýdlantsko akademickým jazykem?

Vzhledem k tomu, že nelze předpokládat kladné přijetí tohoto diskurzu českou geografii, která je velmi rigidní, tak zároveň je naznačena cesta aplikace tohoto diskurzu mimo geografii, byť ji bude prosazovat geografická výzkumná skupina HS2TV. Spočívá v naplnění konceptu transdisciplinarity a inovativnosti. Řečeno přímočaře: když ne v geografii, tak mimo ni, byť zůstáváme stále geografy. Tento přístup není naprosto výjimečný.

Jaká je vlastně geografie?

Původní název mého příspěvku byl 'Strukturalismus, strukturace a post-strukturalismus v geografii', jenže organizační výbor mne požádal o celostní pohled na geografii v kontextu klíčových řečníků tohoto sjezdu. Proto jsem změnil název na Geografie → jediná? jednotná? jedinečná? rozdělená? množná? síťová? moc a odpor? proudy a stroje? Jeho ppt verzi jsem měl hotovou, když mi došel požadavek na zkrácení vystoupení na 15 minut. Proto jsem změnil název podruhé a dospěl k této verzi. Přesto využiji jednotlivá okna ppt v tomto příspěvku s příslušným komentářem, obrázky pomínu, plně akceptuji požadavek organizátorů sjezdu, aby texty byly pracovní... **(tato část zveřejněna byla...)**

Začneme verzi geografie, kterou označuji jako 'jedinou':

- Sdílejí ji často jednotlivci či týmy, univerzitní pracoviště
- Většinou se opírají o díla našich významných geografů (Vitásek, Korčák...)
- Projevuje se i přijetí zvolené zahraniční geografie
- Často ji prosazují proti jiným jediným/jednotným nebo množným/pluralitním
- Nedominuje ani v geografickém vzdělávání – ZŠ, SŠ
- Bývá velmi setrvalá, „osvědčená“
- Kdybych ji měl charakterizovat nějakou metaforou, tak by to bylo monogamní věrné manželství s geografii akceptovatelné i ve feministickém slova smyslu a nutně nikoliv jen heterosexuální.

Další verzi pojmenovávám 'jedinečná':

- vždy dobově omezená, znamená určitou fázi ve spirálním vývoji geografie
- výrazné osobnosti – Vitásek, Korčák, Kuský, Hromádka... Berry, Sočava, Claval, Sauškin...
- týmy, tandemy – Chorley/Haggett, CURS, USGS, GÚ ČSAV
- územně profilovaná disciplinární

- jde o historicky souměřitelné výkony – geografie vždy v každé fázi svého vývoje dosahovala maximálního vědění. Pohled spočívající v tom, že dnes víme více je sporný (Kopnin P., 1974, Foucault M., 2007/1966).

Nelze pominout verzi, kterou označují: jednotná:

- Univerzitní pracoviště mají zpravidla své účelové verze geografie
- Problémem je vztah fyzické a humánní geografie
- Nelze redukovat na rozdíly, byť samozřejmě jsou (K. Sauer, L. McDowell, in: Cloke P. et al., 2004)
- Hledání spojujícího, např. environmentální témata, regiony, vzdělávání
- Krajiny a regiony – otázka konceptuální mřížky, např. Anderson a Krathwohl (2000): kognitivní taxonomie – i v geografickém vzdělávání.

Ať se nám to líbí či nikoliv, existuje i verze – rozdělená geografie:

- Hlavní důvod: FG (fyzická geografie) jsou bližší přírodní vědy a HG (humánní geografie – označení 'sociální geografie' přebírám ve smyslu Pain R. et. al, 2001) vědy společenské
- Chybí téma FG celků, dominují FG složky
- Zaměňování sociální a humánní geografie (humánní geografie není totožná se sociální geografii– označení 'sociální geografie' přebírám ve smyslu Pain R. et. al, 2001)
- Komunikace FG a HG je problematická i epistemologicky/metodologicky
- RG (regionální geografie) spojuje FG a HG často jen formálně, mechanicky
- Studium krajiny jde rovněž po rozdílných kolejích a často odděleně
- Ani kartografie a GISy nepůsobí jako amalgám

Je zde ale i verze pluralitní (množné) geografie:

- Jejím hlavním projevem jsou geografické disciplíny pokrývající přírodní složky a lidské činnosti, symptomem je tematizace geografie
- Debaty většinou začínají a končí paradigmaty, chybí rozlišení mezi explanací a interpretací (rozumění plus vysvětlení – *verstehung und erklärung*, podle M. Webera)
- Měla by akceptovat povrchová a hlubinná data (Cloke P., Cook I., Crang P., Goodwin M., Painter J., Philo C. (2004): *Practising Human Geography*. London: SAGE Publications, 416 s.)
- Riziko lhostejnosti

Tvrdí se, že žijeme v zasíťovaném světě, takže není divu, že můžeme psát i o geografii síťové:

- Síť a aktéři, rozumějící interakcionismus a vysvětlující strukturalismus (P. Barša, 2009), jednání a struktury
- Dnes v kurzu, ale jsou nejen aktéři, nýbrž i dotčení, rozhodovatelé, podílníci, experti....
- Hlavně v tématech regionálního rozvoje (úspěch Teorií reg. rozvoje u negeografů - Blažek a Uhlíř, 2002)
- Nedostatečné sítě v geografickém výzkumu
- Silnější vazby s negeografy

Geografické myšlení

Česká geografie plně uznává dva zásadní teoretické koncepty geografie, jež pocházejí od M. Hampla (s V. Gardavským, 1981) a J. Demka (paradoxně ve slovenštině, 1987) vyučované na univerzitních katedrách geografie jako Teoretická geografie. V anglosaské geografii pozorujeme v uplynulých 15 letech přechod od geografie teoretické ke geografickému myšlení (např. R. Peet, 1998, P. Hubbard et al., 2002). Pro efektivní přístup ke geografickému myšlení potřebujeme znát diskurzivitu a podmínky/předpoklady této diskurzivity, jež lze např. chápat tímto způsobem, v němž rozlišujeme:

- Prostor absolutní, relační a relativní (in D. Harvey: Critical Reader – Castree N., Gregory D., 2006)
- Prostorovost/i jako proces/y (CLOKE, P. et al., 2005)
- Význam etnografického studia, participativních metod, semistrukturovaných rozhovorů, terén přírodní a sociální – expedice, geostatistika, GISy, numerické modely, grafika, kódování....
- zkušenosti ze studia Deblínska a Frýdlantska (HS2TV – Hynek, Svozil, Trávníček, Trojan, Vágai)

K dalším inspiračním zdrojům pro geografické myšlení patří docenění konceptů moci a odpor, proudů a strojů:

- Moc a vědění, mikropolitika moci, biopolitika, demokracie v pojetí M. Foucaulta
- Diskurz, archeologie vědění a genealogie (opět M. Foucault)
- Touha, imanence, subjektivace – G. Deleuze a F. Guattari
- Arborescenty a rhizomy, molární a molekulární, multiplicity/mnohosti a asambláže, deterritorializace a reteritorializace – plošiny (G. Deleuze a F. Guattari, 2010/1987)
- Geographium (Hynek A. – Plzeň, 2007)
- Právě G. Deleuze a F. Guattari (2010/1987) přinesli nový pohled na prostor:
- Nomádní prostor: hladký s otevřeným koncem
- prostor vede řadou různých směrů vždy má tendenci stávat se něčím jiným (De Certeauův “prostor”)
- Imperiální prostor: rýhovaný
- souřadnicovaný (De Certeauovo “místo”)
- prostor vede k přesně stanoveným koncům poháněn úzkostí ze změn
- přikládat význam mapám a moři

Můžeme tak přistoupit k prostoru, resp. prostorovosti jako proudu a stroji:

- Prostorovost jako proud (Hynek A. Vávra J. 2007)
- Stroje na témata, např. Millennium Ecosystem Assessment, pragmatický instrumentalismus regionálního rozvoje jako tvorba prakticky užitečného poznání (inspirováno M.Kořan, in: Barša P. a kol. 2009)

Prostorovost krajiny je možné ještě inovovat do 3. verze:

- Přírodně konstruktivní – hybridní antropizované přírodní procesy, technologie, složkové interakce, živly, pohromy
- Socioekonomická využívání přírody – zdroje, služby, náklady/užitek, prostorová organizace kulturní krajiny, nodalita, urbanizace, venkov, gradient využití

- Percepty a afekty – reflexivita, prožitky, odezvy, vzpomínky, představy, topofilie, topofobie (Tuan, 1977), symboly, ikony, nálepky, sny, naděje, touhy, mentality, tělesnost, zakotvení
- Performativní – aktéři/aktanti, asambláže/stroje, arborescenty, rhizomy, podílníci, dotčení, moc a odpor (Foucault), rozhodovatelé, fyzický kontakt a pohyb, materiality, molární a molekulární, becoming, hladké a rýhované, multiplicity, deteritorializace a reteritorializace

Závěr

Byť většina českých geografů je spokojena se současným stavem této vědní disciplíny, změny ve vyspělých geografiích v zahraničí by mohly být výzvou i pro změny u nás. Nejde ani tak o změnu paradigmatu jak je zvykem v české geografii myslet, nýbrž o změnu diskurzu, resp. diskurzů. Tím vůbec není řečeno, že by se celá česká geografie měla předělat, mohou v ní vedle sebe existovat její různé/rozdílné verze ve smyslu 'juxtapose'. Vážnější situace je v českém geografickém vzdělávání, kde je nezbytná změna českého geografického kurikula. Příkladem je studie Hynek A., Svozil B., Trávníček J., Trojan J. (2010). I geografický výzkum se může odehrávat ve výraznější dynamice transdisciplinarity a inovativnosti. Rozhodně nebude na škodu, když českých geografů bude více

Literatura

- [1] ANDERSON, L., KRATHWOHL, D. et al. (2000): A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. Allyn and Bacon, Columbus, 336 s.
- [2] BARŠA, P. A kol. (2009): Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů. Sociologické nakladatelství, Praha, 252 s.
- [3] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha, 211 s.
- [4] CASTREE, N., GREGORY, D. (2006): David Harvey: A Critical Reader (Antipode Book Series). Wiley-Blackwell, New York, London, 336 s.
- [5] CLOKE, P., COOK, I., CRANG, P., GOODWIN, M., PAINTER, J., PHILO, C. (2004): Practising Human Geography. SAGE, London, 416 s. DEMEK, J. (1987): Úvod do štúdia teoretickej geografie. SPN, Bratislava, 248 s.
- [6] CLOKE, P., CRANG, P., GOODWIN, M. (2005): Introducing Human Geographies, 2nd ed. Hodder Arnold, London, 653 s.
- [7] DELEUZE, G., GUATTARI, F. (1987, 1980, česky 2010): A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia. Continuum, London, 688 s.
- [8] DEMEK, J. (1987): Úvod do štúdia teoretickej geografie. SPN, Bratislava, 248 s.
- [9] FOUCAULT, M. (1971, česky 1994): Řád diskurzu. In: FOUCAULT, M. (1994): Diskurz, autor, genealogie. Tři studie. Svoboda, Praha, 115 s.
- [10] FOUCAULT, M. (1966, česky 2007): Slova a věci. Computer Press, Brno, 309 s.
- [11] FOUCAULT, M. (1979, 2004, česky 2009): Zrození biopolitiky. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 351 s.
- [12] FOUCAULT, M. (1979, 1997, česky 2005): Je třeba bránit společnost. Filosofie, Praha, 281 s.

- [14] HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V. (1981): Základy teoretické geografie. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 85 s.
- [15] HUBBARD, P., KITCHIN, R. AND VALLENTINE, G. (2004): Key Thinkers on Space and Place. SAGE Publ., London, 356 s.
- [16] HUBBARD, P., KITCHIN, R., BARTLEY, B., FULLER, D. (2002): Thinking Geographically. Space, theory and Contemporary Human Geography. Continuum, London, New York, 275 s.
- [17] HYNEK, A., VÁVRA, J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Herber, V. (ed.): Fyzickogeografický sborník 5 z 24. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 13. a 14. února 2007 v Brně. Fyzická geografie - výzkum, vzdělávání, aplikace, MU Brno, s. 7-14.
- [18] HYNEK, A., SVOZIL, B., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J. (2010): Sustainable Deblín Region: Educational Project. Reviewed Papers - Envigogika 2010/V/1, ISSN: 1802-3061. COŽP UK, Praha, 8 s.
- [19] KOPNIN, P. (1974): Gnozeologičeskije i logičeskije osnovy nauki. Mysl, Moskva, 568 s.
- [20] KOŘAN, M. (2009): Dilemata z pohledu filozofie vědy. In: BARŠA, P. a kol. (2009): Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů. Sociologické nakladatelství, Praha, s. 187-224.
- [21] PAIN, R., and BARKE, M., FULLER, D., GOUGH, J., MACFARLANE, R., MOWL, G. (2001): Introducing Social Geographies. Arnold, London, 308 s.
- [22] PEET, R. (1998): Modern Geographical Thought. Wiley, New York, 342 s.
- [23] SOČAVA, V. B., 1978: Vvěděnije v učenije o geosistémach. Nauka, Novosibirsk, 320 s.
- [24] THE ECONOMIST: Let's hear those ideas, August 14th-20th 2010, s.51-53
- [25] TUAN, Yi Fu (1977, reprint 1987): Space and Place. The Perspective of Experience. University of Minnesota Press, Minneapolis, 235 s.

Disciplinary of Geography

Czech geography could pass the way to distinct innovation by accepting new rules of geographical discourse sharing philosophical ideas of M. Foucault, G. Deleuze and F. Guattari, geographical thinking of Anglo-Saxon geographers, e.g. P. Cloke and others. Geographical disciplinary and discipline are judged with respect to geography understood as individual, exclusive, single, unified, divided. The order of discourse in the sense of M. Foucault is applied on starting debate concerning required changes raised by some Czech geographers. The way up could, in the case of impenetrability, be based on transdisciplinarity and knowledge innovation. An example of subaltern study in the marginal area of the North Bohemia and environmental issues in South Moravia. The transition from space-place concept to spatiality represents very important challenge also for the Czech geography.

Key words: geographical discourse, geographical thought, transdisciplinarity, innovation, machines, spatialities

Klíčová slova: geografický diskurs, geografické myšlení, transdisciplinarita, inovace, stroje, prostorovosti

MÍSTO V HUMANISTICKÉM PŘÍSTUPU

Jaroslav Vávra

Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra geografie

Studentská 2

461 17 Liberec

jaroslav.vavra@tul.cz

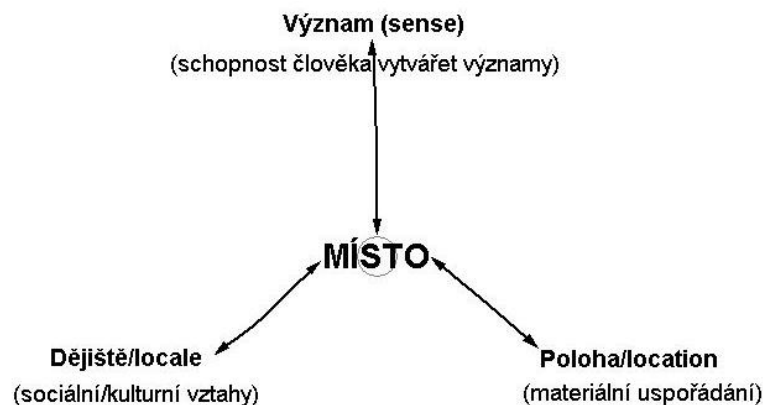
Místo si v české a slovenské geografii získává stále více pozornosti. První z našeho pohledu průlomová konference o místě byla uskutečněna v Bratislavě v listopadu 2008, kde se sešli slovenští a čeští geografové na kolokviu s tématem: Teória a metodológia regionálnej geografie. Zvláště bychom chtěli upozornit na dva texty v souvislosti s naším tématem, a to texty Kasala a Lauka (2009) a Vávry (2009).

Další zásadní text o místě vychází ve Sborníku České geografické společnosti pod názvem Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa (Vávra, 2010). Uvedený teoretický text vychází z filosofických, geografických a edukativních přístupů.

Tento příspěvek vychází z uvedených textů, které rozšiřuje a precizuje ve smyslu humanistického geografického přístupu k místu.

Jaký posun udělali geografové v chápání místa v posledních desetiletích?

To můžeme vidět na příkladu Agnewa (1987) a Hendersona (2009)¹. Prvý chápe místo s těmito znaky: polohou, dějištěm (*locale*) a významem místa (*sense of place*). Ve svém chápání místa zdůrazňoval Agnew významnost umístění (*meaningful location*). Při charakteristice dějiště vycházel Agnew z Gidensovy koncepce z roku 1984, dějiště jako místo každodenních vzájemných vztahů. Henderson (2009) oslabuje významnost umístění a chápe místo s těmito znaky: důrazem na význam, na dějiště (podobné s koncepcí Agnewovou) a na globální význam lokálního místa (vychází například z koncepce od Massey z roku 1994). Zdůrazňuje více prostorovost.

Obr. 1: Místo podle Agnewa 1987

Pramen: Agnew 1987; in: Stout 2008, upraveno

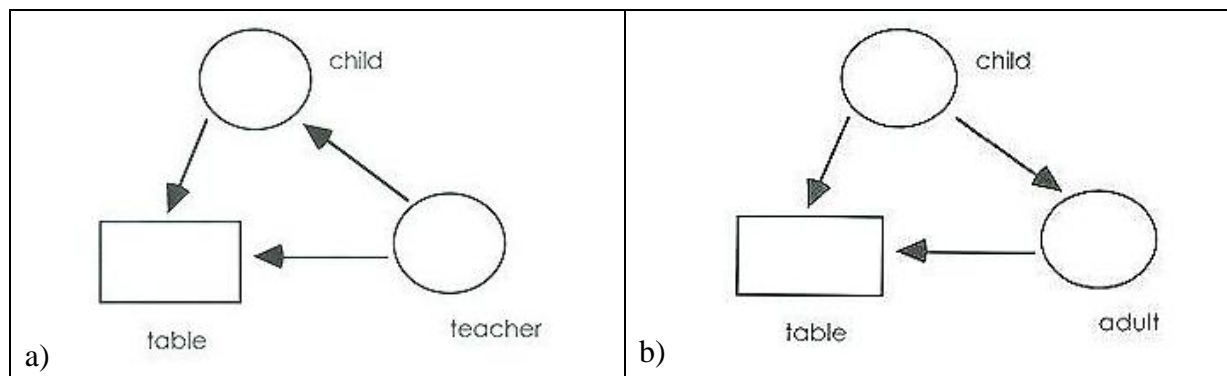
Dějiště (*locale*) je znak, který v chápání místa přetrvává. Britský geograf Cresswell mezi roky 2004 a 2009 v tomto znaku kolísal. Zpočátku používal termín *locale* (např. Cresswell 2004) a pak se v jeho chápání místa objevil pojem *physical landscape*, tedy fyzický/přírodní povrch

¹ Autor tohoto textu se omlouvá čtenářům textu Vávra (2010) za to, že v něm omylem uvedl jako autora hesla *Place* v Dictionary of Human geography Gilian Hart.

(Cresswell 2008, 134) a chápal jej podobně jako Relph (1976, 1993), tedy jako významné objekty v území, což dokládá příklady – „budovy, parky, dopravní infrastruktura a komunikace, dopravní značky, památníky a další.“ Rok po té v hesle *Place* v International Encyclopedia of Human Geography (Cresswell, 2009) používá opět pojem dějiště (*locale*) i s výčtem výše uvedených příkladů. Jde tedy jen o změnu pojmu, nikoliv o změnu jeho obsahu.

Jak místo chápat z pohledu jednotlivce.

V chápání či porozumění místu vycházíme z pohledu jedince. Využíváme přístupu, který ve filosofii koncipoval Davidson (1991, in: Hutto 1998) a který budeme následně uplatňovat v příkladech.

Obr. 2: Poznání

Pramen: podle Davidsona (1991); in: Hutto 1998

Na Obr. 2 jsou dva jedinci, kteří poznávají/chápejí místo (na obrázku je použit termín „table“). Na levém obrázku (a) je klasický vztah mezi učitelem a žákem, kdy jeden poznává a druhý zprostředkovává toto poznání. Učitel je autoritou, která opravuje a vede ke „správnému“/objektivnímu pochopení poznávaného či poznaného. Učitel, pokud chce a je „naladěný“ ve vztahu k žákovi, může také poznávat prostřednictvím svého žáka. V konverzaci se žákem si následně bude dávat pozor, aby mluvil se žákem jednoznačně/srozumitelně, aby žákovy odpovědi obsahovaly očekávané výstupy, například právě o místech, které jsou předmětem výuky.

Pokud vyjdeme z chápání místa dítětem ve vztahu k dospělému (Obr. 2b), je patrné, že dítě chápe místo nejen svou vlastní zkušeností ale i zprostředkovaně přes dospělého. Podle Davidsona záleží na navázání důvěry mezi oběma, aby dítě nejen chápalo prostřednictvím své vlastní zkušenosti ale také z poznání (např. zprostředkované zkušenosti²), které mu dává dospělý (např. rodič). Takový vztah v poznávání však existuje i mezi dospělými, kdy jeden sděluje druhému svou zkušenost či v našem případě prostorovost a přijímání této zkušenosti, prostorovosti či prezentace závisí na důvěře mezi uvedenými jedinci. Při tom je nutné poznávat a chápat perspektivu toho druhého, těch druhých. Jak takové naladění/empatie a chápání perspektivy funguje mezi jedince při vyjevování chápaného místa, uvedeme dále.

Místo má významné postavení také v geografickém vzdělávání. Americké standardy (Witham Bednarz, et al., 1994) uvádí místo jako jedno z pěti témat a podobně Gersmehl (2005) zahrnuje místo mezi vzdělávací témata. Ve vzdělávání je však stále klíčovým znakem významnost umístění (poloha). Bez této charakteristiky je školní zeměpis asi těžko představitelný. Gersmehl (2005) chápe místo trochu jinak než výše uvedení geografové. Chápe jej jako podmínky, které na určitém místě (*site*) panují. Dále koncept rozšiřuje o propojení či pohyb mezi místy (*site*). Toto vše pak u Gersmehla ústí do konceptu regionu.

² Otázkou je, zda dítě je připravené a ochotné přijímat zkušenost od někoho jiného.

Významnou roli hraje místo i ve filosofii. Fenomenologická filosofie zaměřená na významy staví do popředí jedince a jeho vztah k místu a zkušenosti s místem. Zkušenost s místem se s věkem jedince mění, jak například zkoumal v 60. letech Stückerath (in: Rinschede, 2005). Ten tvrdí, že poznávání prostoru (v naší koncepci místa) u osmiletých začíná izolovanými místy, kdy dítě poznamenanému místu kolem sebe prostorově rozumí a dovede se v něm pohybovat. V patnácti letech pak místo vnímá jako figuru ve vztahu k pozadí, jak tento pohled koncipovali teoretici Gestalt psychologie, např. Max Wertheimer a další)

Jedinec si také s pobytem v místě vytváří osobní identitu, kterou projevuje ve své komunikaci s ostatními. V této komunikaci vyjevuje svůj původ k místu, ke kterému svou komunikaci vztahuje. Vyjevuje ji také například svou řečí, dialektem, sdílením preferovaných významných bodů (*landmarks*), událostí (*events*), praktik (*practices*).

V následující tabulce je zaznamenáno vyjevování prostorovosti jedince z Benešova u Semil v dalších místech, která se vzdalují od jeho domova. Uvedený jedinec se snaží v uvedených místech odpovídat srozumitelně „empaticky“, aby mu tazatel rozuměl

Tab. 1: Změna „měřítka“ osobní identity (Benešov u Semil) vzhledem k místu dotazu „Odkud jste?“

Místo dotazu	Srozumitelná „empatická“ odpověď
Město Semily	Z Benešova
Město Turnov	Z Benešova u Semily
Město Česká Lípa	Z Podkrkonoší u Semily, zpod Kozákova, od Českého ráje, za Libercem
Město Trutnov	Ze Západních Krkonoš, blízko Rokytnice n. Jizerou, od Turnova
V Jižních Čechách	Z Podkrkonoší, mezi Libercem a Hradcem Králové, od Českého ráje
Na Moravě	Ze severu Čech, z Podkrkonoší, blízko Českého ráje
V Německu	Z Česka, blízko německo-polské hranice, severně od Prahy
V USA	Z Evropy, Československa, z Prahy

Podívejme se nyní na mapu (Obr. 3), jak se místo, se kterým se jedinec z Benešova u Semil identifikuje. Tento jedinec rozšiřuje a zvětšuje území a zároveň jej generalizuje. Hodnocený jedinec provádí selekci významných bodů (*landmarks*) a zároveň zvětšuje významné plochy.

Obr. 3: Jedinec z Benešova u Semil (obec na obrázku vpravo) odpovídá na otázku: "Okud jste?" ve městech Semily a Turnov. Srovnej s Tab. 1

Pramen: použita mapa z Google Map, upraveno

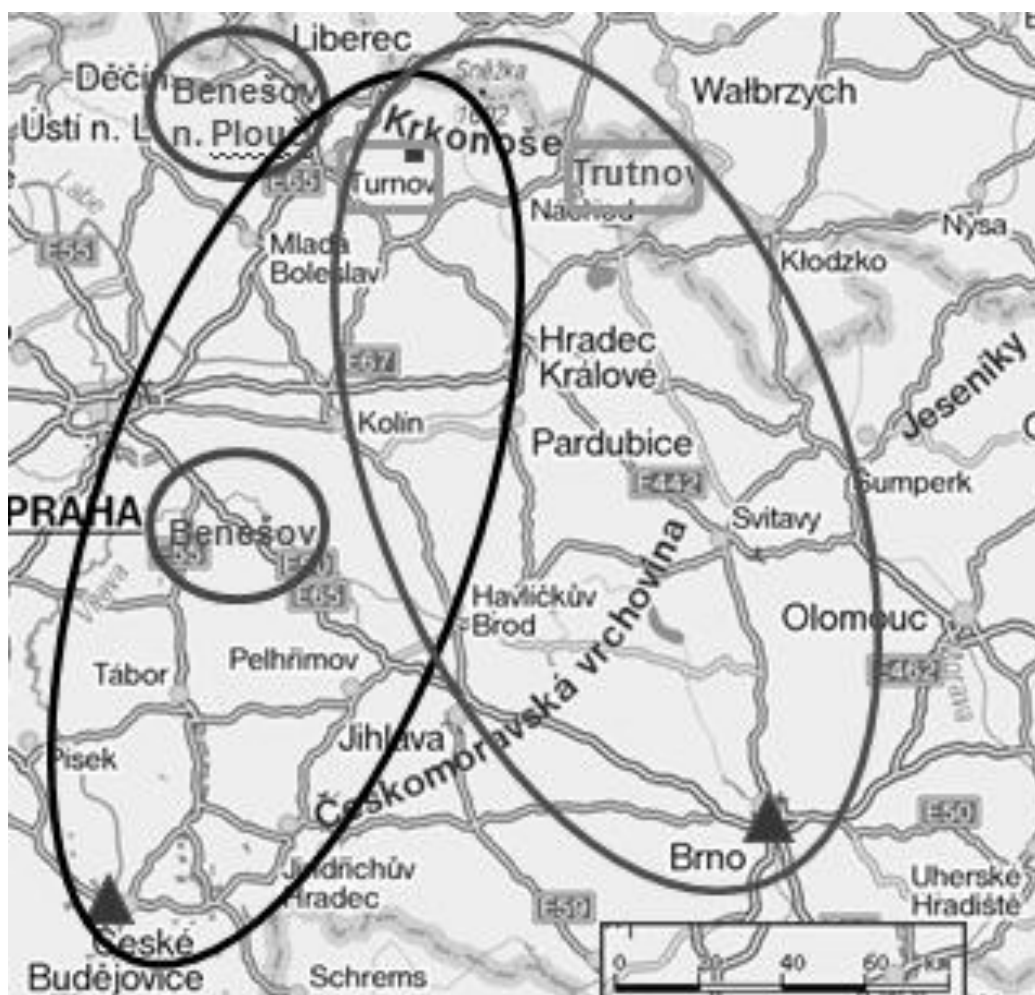
Na další mapě (Obr. 4) vidíme srovnání prezentovaného místa jedince z Benešova u Semil v České Lípě. Jak zjistíme z Tab. 1, tento jedinec své místo dále „generalizuje“ a zároveň musí počítat s tím, že jedinec/insider z České Lípy při vyřčení jména „Benešov“ bude mít spíše na mysli Benešov nad Ploučnicí. Toto město je pro něj bližší nejen fyzickou vzdáleností ale i zkušeností a v komunikaci s dalšími lidmi v Č. Lípě.

Obr. 4: Jedinec z Benešova u Semil (obec na obrázku vpravo) odpovídá na otázku: "Okud jste?" ve městech Semily, Turnov a Č. Lípa. Srovnej s Obr. 1 a Tab. 1

Pramen: použita mapa z mapy.cz, upraveno

Na následující mapě (Obr. 5) je znázorněné, jak prezentuje své místo jedinec z Benešova u Semil v Českých Budějovicích a v Brně.

Obr. 5: Jedinec z Benešova u Semil (obec na obrázku vpravo) odpovídá na otázku: "Odkud jste?" ve městech České Budějovice a Brno. Srovnej s Obr. 1, 2 a Tab. 1

Pramen: použita mapa z mapy.cz, upraveno

V Českých Budějovicích bude jedinec z Benešova u Semil prezentovat opět s větší generalizací (viz Tab. 1). Při prezentaci svého „domova“ bude muset počítat s interferencí u jedince z Českých Budějovic (insidera), která preferuje ve svém poznání okresní město Benešov. Pro obyvatele z Českých Budějovic leží okresní město Benešov mezi Krkonošemi a Českými Budějovicemi a jejich prvotní úvaha směřuje k tomuto městu.

Podobně jako pro obyvatele Budějovic (Českých), tak i pro obyvatele Brna bude asi obtížné rozlišovat dvě podobně znějící města v blízkosti Benešova u Semil, a to Turnov a Trutnov. Pokud bude obyvatel z Benešova u Semil odpovídat na výše uvedenou otázku, měl by se při určování svého bydliště těmito dvěma městům vyhnout. Jak odpovídat ukazuje Tab. 1. Obě města totiž patří do chápaného území obyvatele Č. Budějovic nebo Brna, které je v takové generalizované podobě, ve které je pro ně obtížné rozlišovat Turnov nebo Trutnov. Pro jedince z Benešova u Semil je rozlišení snadné, vychází z jeho zkušenosti. Turnov je součástí bývalého okresu, dostane se do něj častěji než do Trutnova, do kterého musí jet na opačnou stranu, na opačnou stranu Krkonoš.

Další zkušenost se záměnou obou měst udělali tvůrci stanovištních turistických map, které byly rozmisťovány na turisticky atraktivních územích nového ustanoveného Libereckého kraje. Na mapě se v okrajové části Turnova „Dolánky“, které dříve patřily (jako celé město Turnov) pod krajské město Hradec Králové (do Východočeského kraje), a s Libercem administrativně toto místo nijak nesouviselo, se skvělo pojmenování Dolánky u Trutnova

(vlastní zvýraznění). Čtenáře těchto map to zaujalo – místo bylo velmi zřetelně „ošahané“. Po určité krátké době byly mapy vyměněny. Nejdříve v oblasti Turnova. Pro tvůrce mapy z Liberecka obě města leží jedním směrem v jednom (bývalém) kraji³.

Změna zaměření ve vyjevování místa

K jaké změně dojde, pokud se jedinec z Benešova u Semil v České Lípě ptá na cestu z bodu A do bodu B? Dochází ke změně „orientace“, k tomu, co Heidegger (1927) nazývá *Ausrichtung*, nebo Malpas (2008), který vychází z Heideggera, používá termín *directionality*. V českém překladu Heideggera (1996) se používá termín „zaměření“. V této situaci musí jedinec z České Lípy člověku z Benešova u Semil vysvětlovat tak, aby „outsider“ (návštěvník) se orientoval v cizím prostředí. Aby cizinec rozuměl, nemůže místní při vysvětlování cesty používat místní, místně známé dominanty (*landmarks*), ale bude muset používat obecně známé orientační body. Například místo „Krystal“ použije obecnější název „kulturní dům“

Jak je z výše použitého příkladu patrné, nejedná se o primitivní či triviální lokalizace. Lidé, kteří spolu komunikují, chápou „význam místa“ a „empaticky“ a srozumitelně vysvětlují či vyjevují druhému svoji prostorovost místa, ve kterém se nacházejí. Využívají přitom také situační znalosti, například stavu počasí, právě odehrávající se události, např. místní trhy, nedávno zmíněné místo s událostí v novinách, televizi, a další.

Shrnutí

Poznávání místa prostřednictvím jedince dostává v chápání prostorovosti jiné dimenze než dimenze v „reprezentativních souborech“. Při studiu je nutné vycházet z psychologie, zvláště z Gestalt psychologie, z behaviorismu, a z fenomenologické filosofie (např. Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty, Malpas a další). Velmi důležitá je zkušenost z žitého místa.

U jedince se vytváří během života vztah k určitému místu/místům, která preferuje a identifikuje se s nimi. To se promítá do jeho řeči, názorů, postojů, chování, představ. Patrné je toto zakotvení/zakořenění v tom, jak vyjevuje své místo, pokud jej opustí nebo pokud je vysvětluje cizinci ve svém domově. Pokud je mimo svůj domov, záleží na vzdálenosti od domova. Čím je vzdálenost (míněna jak fyzická tak také mentální) větší, mluvčí „svůj rodný kraj“ více generalizuje a zvětšuje⁴. Můžeme s určitou opatrností tvrdit, že všichni z Evropy se staneme Evropany tehdy, až budeme odpovídat na otázku „Odkud jste“ mimo Evropu, např. v Americe. Pokud na ni budeme odpovídat v Evropě, budeme stále „uvěznění“ ve svém „rodném kraji/rodné hroudě“.

Literatura

- [1] AGNEW, J. (1987): *Place and politics: the geographical mediation of state and society*. Vol.13, No.2, 1987, Transactions of the Institute of British Geographers, JSTOR, str. 251-253.
- [2] CRESSWELL, T. (2004): *Place. A Short Introduction*. Oxford : Blackwell Publishing, 155 str.

³ V tomto případě můžeme poukázat na lidové rčení, které odkazuje na nedostatečnou rozlišovací schopnost člověka (z pohledu vzdělávání jde pouze o zapamatování, nikoliv porozumění): „Hodiny nebo holinky, obojí se natahuje.“ Tedy Turnov nebo Trutnov z pohledu člověka od Liberce, Českých Budějovic, Brna, obě města jsou někde směrem do Krkonoš. Podobnou dvojici, která leží ve východní části Libereckého kraje, jsou Příšovice a Příšovice. Člověk, který nemá s oběma místy osobní zkušenost, například s nějakou službou nebo zážitkem, jsou obě místa těžko rozlišitelná. Existují další příklady.

⁴⁴ U mentálních map je toto naopak. Čím vzdálenější místo, čím je méně známé, tím je území pro mluvčího menší, méně detailní, viz např. mentální mapy Los Angeles tří statusových skupin in: Knox, et al., (2004, s. 220)

- [3] CRESSWELL, T. (2008): *Place: encountering geography as philosophy*. Place: encountering geography as philosophy. *An International Journal Geography*. Autumn 2008, Vol. Vol 93 Part 3, str. 132-139.
- [4] CRESSWELL, T. (2009): Place. In: N. Castree et al. *International Encyclopedia of Human Geography*. Oxford : ELSEVIER Ltd, 2009, Vol. VIII, str. 169-177.
- [5] DAVIDSON, D. (2001): *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford : Oxford University Press, str. 237.
- [6] GERSMEHL, P. (2005): *Teaching Geography*. New York : The Guilford Press, str. 278. Heidegger, M. (1996): *Bytí a čas*. 2. opravené vydání, 2008. Praha : OIKOYMENH, 1996. str. 490.
- [7] HENDERSON, G. (2009): Place. In: D. Gregory. et al. *The Dictionary of Human Geography*. Oxford : A John Wiley & Sons., Publication, str. 539-541.
- [8] HUTTO, D. (1998): NonConceptual Content and Objectivity. *The Electronic Journal of Analytical Philosophy*. [Navštíveno: 5. 8. 2010.] <http://ejap.louisiana.edu/EJAP/1998/hutto98.html>.
- [9] KASALA, K. a LAUKO, V. (2009): *K teorii a metodologii regionální geografie*. K teorii a metodologii regionální geografie. In: V. Lauko. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. 2009, Sv. 52, stránky 87-100.
- [10] MALPAS, J. (2008): *Heidegger's Topology: being, place, world*. Cambridge : Massachusetts Institute of Technology, str. 410.
- [11] RELPH, E. (1976): *Place and Placelessness*. London : Pion, str. 155.
- [12] RELPH, E. (1993): Modernity and the Reclamation of Place. In: D. Seamon. *Dwelling, Seeing, and Designing: Toward a Phenomenological Ecology (Sunny Series in Environmental and Architectural Phenomenology)*. New York : State University of New York Press, str. 25-40.
- [13] RINSCHÉDE, G. (2005): *Geographiedidaktik*. 2., aktualisierte Auflage. Paderborn : Verlag Ferdinand Schöningh GmbH, str. 515.
- [14] STOUT, M. D. (2008): Place | Participation + Contested Space: Local Practices of Placemaking in Over-The-Rhine. *OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center*. [Online] 12. 8. 2008. [Navštíveno: 12. 12. 2010.] http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=ucin1218559562.
- [15] VÁVRA, J. (2009): Místo (place) v regionální geografii a v geografickém vzdělávání. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. Sv. 52, str. 119-127.
- [16] VÁVRA, J. (2010): Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa. *Geografie*. 2010, Sv. 115, č.4, str. 461-478.
- [17] WITHAM BEDNARZ, S, et al. (1994): *Geography for Life. National Geography Standards 1994*. Washington D.C.: National Geographic Research & Exploration., 272 str.

Place in Humanistic Approach

Cognition of place through a person gives another appreciation of spatiality and dimension than one of the "representative sample". It is necessary to use psychology, esp. Gestalt psychology, behaviourism as well as to use phenomenological philosophy (e.g. Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty, Malpas and others). Personal living experience of lived space.

During its life the individual creates its relation to its place/places which prefers and identifies with it/them. This is apparent in its speech, opinions, values, behaviour, images, ideas. This is

evident in its embodiedness/embeddedness and how the individual presents and thinks on its place as far as it leaves the place (e.g. home) or explains a foreigner its place in its home. When the individual is outside of its home, it depends on distance (physical and /or mental) from its home. The longer (more different) distance the larger home area is. The speaker more generalizes and blows up its place of origin. We may allege with certain caution all European people feel themselves as the European as far as leave Europe and will answer the question "Where are you from?", e.g. in America or in Asia.

PROSTOROVÁ KONSTRUKCE (KRAJINNÉ A) SOCIÁLNÍ REALITY

Tomáš Vágai

Katedra geografie

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Technická univerzita v Liberci

Voroněžská 1329/13, Liberec 1, 460 01, Česká republika

tomas.vagai@tul.cz

Úvod

V předkládaném pracovním příspěvku se budeme věnovat jednomu z možných přístupů práce se sociální konstrukcí reality vztažené k prostoru jako procesu, v němž se odehrává a jež je prostřednictvím dění zároveň dotvářen. Prostor přitom budeme pojímat v rámci vývoje jeho chápání vymezujícího jej na základě prostorového rozložení sledovaných jevů, přes jeho sociální konstrukci k jeho procesnosti. Neopomeneme přitom na rozdílnou perspektivu pohledu z hlediska měřítka, kdy se soustředíme především k lokální úrovni a její pozici s ohledem k zachycení zmiňovaného vývoje v rámci humánně-geografického myšlení. Tím je vymezen rámec našeho zájmu, který je zaměřen v porovnání s textem Hynka a Vávry (2007), otevírajícím v domácím prostředí debatu o prostorovosti, daleko úžeji. Různé aspekty a přístupy k pojetí prostorovosti je potom možné sledovat v dalších zmiňovaných prezentacích a textech (např. Hynek, A., Hynek, N., 2006) na které je průběžně odkazováno především v rámci workshopů iniciovaných A. Hynkem na KGE PF TUL (Prostorovost 2010, 2011).

Od prostoru k prostorovostem

Prostor a jeho chápání je jednou ze základních kategorií zaměstnávajících lidskou mysl v souvislosti s celou řadou každodenních činností, ať již mají charakter těch nejjednodušších, rutinně prováděných, zautomatizovaných činností, či abstraktních představ a operací ovlivňujících samotného jedince a jeho každodennost, či společnost v daleko širším měřítku a v jejím vývoji. Obrazem rozdílného pojmání prostoru jsou např. rozdílné kosmologie, v nichž se často objevuje konceptualizace prostoru rozdílná jak v ontologickém, tak v epistemologickém pojetí. Ty se potom mohou dostávat do konfliktů, jak je tomu při setkání domorodých a euroamerických komunit, které jsou otevírány autory zabývajícími se prostorovou a sociální nerovností v rámci diskurzu rozvoje (např. Bhabha, Escobar a další), popř. uvnitř komunit samých tak jak o tom hovoří Platónův mýtus o jeskyni (Petříček, 1997). Tuto myšlenku lze analogicky rozvinout v souvislosti chápání prostoru a jeho vztahu k jedinci/společnosti, který je koncipován v rámci filosofických úvah mnohými mysliteli. Pro naše potřeby, vzhledem ke snaze zachytit vývoj myšlení "o prostoru" k "myšlení prostorem" (inspirace prací Petříček, 2009), se pozastavíme u několika z nich. Klíčovými východisky v tomto ohledu pro nás budou prostorové koncepty Descarta, Einsteina a Leibnitze (Elden, 2009), respektive interpretace vycházející z jejich konceptů pracujících s prostorem v pojetí Henriho Lefebvra (1991), Edwarda Soji (1996) a Nigela Thrifta (2009). Z domácích je potom klíčovým již zmíněný text Hynka a Vávry, 2007.

Absolutní prostor

Mezi první práce zabývající se vztahem společnosti a prostoru můžeme počítat dle práce Smithové (2005, s 19) dílo Georga Simmela (*1855) kritizujícího nadvládu vědy a zákona nad prostorem a jeho významy odrážejícími se v kontrole společenských procesů – reprezentované moderním myšlením vedoucím k "zespolečenštění" prostoru v rámci

"formální sociologie". Ta chápe prostor jako médium, jež je formováno prostřednictvím sociálních jevů pevně zasazených v prostoru a čase. Tak je možné vytvořit normativní rámec, který re/produkuje sociální obsah formující prostor v požadované podobě. Toto směřování Simmelových idejí je patrné v práci Parka (Park, 1926 in Smithová, 2005; s 19) vážících se jako "prostorová sociologie" k chicagské sociologii a ekologii počátku 20. století. Takovéto chápání prostoru také autory vycházejícími z geografie (Thrift, 2009, s 86) je konceptualizováno coby kontejner (*container*) umožňující jeho přehlednou kontrolu (*containment*).

Zde se nám otevírá chápání prostoru coby absolutní, pevně dané a stálé kategorie, v níž jsou organizovány společenské děje. Takto pojímaný prostor je určován esencialistickými determinanty, předjímající možnosti a trajektorie vývoje společnosti konceptualizované v rámci prostorového rozložení sociálních jevů, vymezených prostorově ve vzájemném kontrastu (segregaci) která je později syntetizována coby prostorová mozaika (Crang, 2005; s 38-42) nutně zjednodušující mnohost, kterou prostor i společnost obsahuje. Z výše uvedeného je patrný odkaz k přírodnímu determinismu a esencialismu, reprezentovanému v prostorovém (geografickém) myšlení 19. století rozvíjenému dle Hubbard et al. (2002) především v souvislosti s činností britské geografické společnosti (RGS) v době jejího vzniku (1830) a v počátcích jejího působení. Jako zástupce takovéto konceptualizace prostoru můžeme zmínit dobové práce E. Huntingdona, F. Ratzela, či E. Sampleové (Hubbard et al., 2002). V současnosti je takovýto přístup uplatňován především v oblasti geoinformačních technologií, a tudíž lze hovořit o jeho aktuálním přínosu v zaměření k charakteristikám prostoru nesoucího znaky, jejichž pojetí lze přiřazovat ke konceptu absolutního prostoru, jak k němu odkazuje karteziánské myšlení a jeho odraz v kvantitativní revoluci posouvající geografii od popisu k matematickým modelům a pokročilým statistickým metodám stavějícím právě na standardizaci (Elden, 2009; s 263) a jeho odraz v současných geografích jak o něm hovoří Thrift (2009, 86–88) v souvislosti s aplikacemi umožňujícími uzpůsobování prostorového rozložení dle aktuálních potřeb v souvislosti s např. logistikou, integrovanými dopravními, záchrannými a dalšími podobnými systémy. V jeho rámci, pevně vymezujícím prostor především prostřednictvím kvantifikace, jsou každému prostorovému jevu/ději přiřazeny pevně dané, absolutní, hodnoty. Tyto hodnoty a jejich vzájemné kauzální vztahy jsou potom reprezentací jevů a dějů, ke kterým jsou vztaženy.

Takovéto zaměření prostoru umožnilo, v jeho konceptualizaci re/produkuje prostor a jeho charakteristiky jako přirozeně dané (esencialistické), jistým způsobem jeho ovládnutí resp. kontrolu. Nakolik je takovéto pojetí omezující, nosné a nakolik přínosné? Jak Elden (2009), tak Thrift (2009) zároveň s možnostmi, které jednotlivé aplikace v současnosti otevírají, představují jejich kritiku. Ta je v našem textu obsažena v dalších možných pohledech na konceptualizaci prostorovosti a v tab. 1, která základní rysy jednotlivých konceptů řadí vedle sebe v tabelární formě.

Relativní prostor

Sociálně konstruktivistický přístup, objevující se v kontextu kritiky kvantifikace geografie (kvantitativní revoluce) zejména z pozice radikálních geografických směrů v 70létech přichází se zpochybněním esencialistických východisek při konceptualizaci prostoru. Klíčová je snaha zahrnout do ní odpovědi na otázky hledající nikoliv kvantifikovatelnou podobu jednotlivých prostorových charakteristik, poznávaných prostřednictvím aparátu stavějícího především na pozitivistickém paradigmatu, ale orientace k tomu jak tyto charakteristiky vznikají a proč a jakými způsoby jsou v prostoru re/produkovány. Způsob dotazování a konstrukce poznání se liší od kde, kolik, v jaké vzájemné vzdálenosti k otázkám vztahu mezi sledovanými jevy a rozšiřuje se o proč a jak? Toto zdánlivě jednoduché rozšíření otázek

přináší zásadní posun v perspektivě, která již není pevně danou, nýbrž relativní - sociálně konstruovanou. Prostor tedy přestává být souhrnem měřitelných jevů a od nich odvozených kauzálních vztahů. Do hry vstupuje chápání prostoru jako procesu, který je vnímán z určité (proměnlivé) perspektivy, kterou zdůrazňují ve svých textech např. Hubbard et al. (2002), Hynek, A., Hynek, N., Sedláček a Svozil (2009, s 87); Elden (2009, s 263); s odkazem k práci Harawayové (1991), která hovoří o situovaném vědění. To může mít zásadní vliv na to, jak je následně tento prostor re/produkován, přičemž východiska této rozdílnosti jakkoliv v absolutní rovině shodná, mohou být v praktické rovině rozdílná právě díky jejich relativitě.

K tomuto způsobu uvažování o prostoru odkazuje Elden (2009) v rozvinutí myšlenek Leibnitze a jeho debaty o relativní podstatě prostoru s Clarkem za přispění Kanta (Elden, 2009; s 265).

Z této debaty se pro geografické myšlení a jeho práci s prostorem otevřela perspektiva přicházející s prací H. Lefebvera (1991). Lefebvre v rámci dialektické konceptualizace prostoru hovoří o reálném prostoru, majícím materiální, fyzickou podobu (*spatial practice*) a reprezentaci prostoru (*representation of space*), která se nachází v rovině toho, jak tento prostor chápeme, zač jej považujeme, jak si jej představujeme atp. Tyto dvě roviny prostoru jsou potom konfrontovány v každodenním životě tak, že v rámci jejich vzájemného prolínání vzniká nová kvalita prostoru, kterou označuje prostorem reprezentace (*representational space*) (Lefebvre, 1991, 245)

Relační prostor

Kritika sociálně konstruktivistického pojetí společnosti a prostoru přichází z důvodu kontroly jeho diskurzu z pozice hegemonie nejnápadnějších vrstev. Právě interpretace Lefebverova konceptu E. Sojoi (1996) jako *Thirdspace* je blízká pojetí prostoru konceptualizovaném Lefebverem jako prostor reprezentace. S. Elden (2009) hovoří ve shodě s E. Sojoi při interpretaci Lefebverova pojetí prostoru o jeho relačnosti, stejně tak jako N. Thrift (2009, 86), který tuto relačnost charakterizuje jako proces v procesu. Takto pojímaný prostor prolíná jak své podoby materiální, tak imaginativní v jejich možné mnohosti otevírající celou řadu vzájemných souběžných podob, kterých tak může nabývat. V tomto ohledu je o takto pojímaném prostoru třeba hovořit mimo pevně dané a trvalé kategorie, na základě jejichž hodnot by tento prostor mohl být charakterizován. Stejně tak je problematické zde hledat procesy vážící se ke vzájemným vztahům jednotlivých kategorií, které mají relativní charakter. Spíše jde o neustálé vznikání, neukončenost, multiplicitu, heterogenitu - procesnost, které soustavně vyvstávají a zanikají, tvoříce křehkou síť vztahů a vazeb, která staví na mnohočetných charakteristikách majících často protichůdný charakter.

To otevírá pohled na prostor, který je určitým strategickým zdrojem, na základě kterého je zaujímana pozice vzhledem k dosažení strategických cílů těch, kteří do prostorových vztahů vzájemně vstupují. S tím do prostoru vstupuje téma identit/y, které je klíčovým pro způsob/y jeho chápání a moci, klíčové pro jeho používání. Identity, s důrazem k jejich plurálu, jsou tím, co rozhýbává onen neustálý proces prostorové procesnosti, jak o nich hovoří v souvislosti s *Thirdspace* Peter Jackson (2005). Významným a nutným zmínkou je v tomto kontextu přispění Doreen Masseyové (2005). Přesto, že jejich východiska jsou rozdílná, docházejí k téměř způsobu konceptualizace prostoru, kterou nacházíme právě v práci Lefebvera (1991) a Soji (1996).

Tab. 1: Chyby, limity a pochyby v rozdílných humánně-geografických konceptualizacích prostoru.

absolutní	relativní	relační
<p>CHYBNÁ VÝCHODISKA Jednotlivé kategorie a jevy, kterými je prostor determinován jsou přirozené, pevně dané a neměnné</p>	<p>LIMITOVANÁ VÝCHODISKA Jednotlivé kategorie a jevy jsou vnímány jako sociálně konstruované. Přesto zachovávají binární logiku pracující s výstupy esencialistické konceptualizace (rasové, genderové, sociální atp).</p>	<p>POCHYBY K VÝCHODISKŮM Skutečnost je nahlížena jako nepodmíněná společenským strukturám bez omezení mnohosti a různorodosti strategií pro utváření své vlastní pozice.</p>
<p>METODOLOGICKÉ CHYBY Prostorové vazby jsou konceptualizovány jako nezávislé na sociálních vztazích, čemuž odpovídá kvantitativní, normativní aparát sloužící k jejich uchopení.</p>	<p>METODOLOGICKÉ LIMITY Prostorová organizace je determinována majoritním vnímáním sociální konstrukce jevů a kategorií prostřednictvím nichž je prostor nahlížen.</p>	<p>METODOLOGICKÉ POUCHYBY Marginalita jako strategie může být rozměňována, stát se módní strategií pro radikální naplňování konceptů stavějících na tradičních kategoriích.</p>
<p>ETICKÉ CHYBY Sociální kategorie (etnické, sociální atp) a jejich prostorové projevy jsou vnímány jako přirozené, nikoliv jako re/produkované s potřebou je objasnit.</p>	<p>ETICKÉ LIMITY Sociální kategorie, přesto že nahlíženy ve vztahové, relativní rovině re/produkuje prostorovou a sociální exkluzi stavějící proti sobě tradičně vnímané kategorie odlišující na základě gendrového, etnického, sexuálního atp. klíče</p>	<p>ETICKÉ POUCHYBY Momenty odrážející jistou formu dlouhodobě vytvářené mnohosti jsou destabilizovány ve chvíli, kdy dochází k možnosti jejich využívání z marginálních pozic.</p>

Zdroj: upraveno dle Smithová, J., S (2005, s. 22)

Diskuse

Tabulka zaměřující se na slabiny jednotlivých konceptualizací vztahu společnosti a prostoru reprezentujících proces jeho ožívání – prostorovost – společně s předloženým textem otevírají otázky po tom jakým způsobem se s koncepty prostorovosti vyrovnat. Lze s kteroukoliv z nich pracovat jako by další možné nebylo třeba brát v potaz? Nakolik taková práce nutně narazí právě na chyby, limity a pochyby, které uvádí Smithová (2005, s 22)? Pracujeme li s rovinou absolutní, náš obzor se nutně omezí na hrubé zjednodušení, které lze překonat kritickým pohledem do sociální konstrukce toho, co považujeme za neochvějná a stabilní východiska. I ta ovšem podléhají strategiím uplatňovaným v rámci neustálého dynamického střetávání se mocenských polí a odporu, neustále přetvářejícím sociální konstrukci těchto procesů. Zároveň si potom ale musíme položit kritické otázky po možnosti uchopení probíhajícího, konceptualizovaného jako relační. Může být východisko, o kterém hovoří Thrift (2009, s 93), v jejich vzájemném prolnutí?

Zdroje

- [1] ANDERSON, B. (2008): For Space (2005): Dooren Massey. In Hubbard, P., Kitchin, R., Valentine, G. (eds): Key texts in Human Geography. SAGE, s 225-235.
- [2] CRANG, P. (2005): Local-global. In Cloke, P., Crang, P. and Goodwin, M. (eds): Introducing Human Geographies. Hodder Arnold, 34-50.
- [3] ELDEN, S. (2009): Space. In: Kitchin, R. & Thrift, N. International Encyclopedia of Human Geography. Oxford: Elsevier; 262-267.
- [4] HUBBARD P., KITCHEN R., BARTLEY B., FULLER D.(2002): Thinking geographically. Space, theory and contemporary geography. Continuum, London, New York, 275 s.
- [5] HYNEK, A., HYNEK, N. (2006): Interdisciplinární výzvy pro studium regionů aneb 21 podob regionální geografie. Acta geographica Universitatis Comenianae, 47, 1, s. 67-76.
- [6] HYNEK, A., HYNEK, N., SVOZIL, B., SEDLÁČEK, P. (2007): Empirický průzkum sociální konstrukce geografie. In Kraft, Stanislav et al (eds.): Česká geografie v evropském prostoru. České Budějovice : Jihočeská univerzita . od s. 87-97.
- [7] HYNEK, A., VÁVRA, J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Herber, V. (ed.): Fyzická geografie – výzkum, vzdělávání, aplikace. Masarykova univerzita v Brně, Brno, s. 7–14.
- [8] JACKSON, P. (2005): Identities. In Cloke, P., Crang, P. and Goodwin, M. (eds): Introducing Human Geographies. Hodder Arnold, 391-399.
- [9] LEFEBVRE, H. (1991): The Production of Space. Blackwell, Oxford, 454 s.
- [10] PETŘÍČEK, M. (1997): Úvod do současné filosofie. Praha: Herrmann & synové; 180 s.
- [11] PETŘÍČEK, M. (2009): Myšlení obrazem. Praha: Herrmann & synové; 204 s.
- [12] PROSTOROVOST, 2010, 2011.: Workshopy pořádané na KGE FPHP TUL [online]2010 – 2011 [cit 10.6.2011]. Dostupné z: <<http://www.slideshare.net/kgetul/presentations>>.
- [13] SMITHOVÁ, S. J. (2005): Society-space. In Cloke, P., Crang, P. and Goodwin, M. (eds): Introducing Human Geographies. Hodder Arnold, 18-34.
- [14] LATHAM. A, (2009): SOJA, E. In: Kitchin, R. & Thrift, N. International Encyclopedia of Human Geography. Oxford: Elsevier; 227-229.
- [15] THRIFT, N. (2009): Space: The fundamental staff of Human geography. In Holloway, L. S., Rice, P. S., Valentine, G.: Key Concepts in Geography. SAGE publications, s. 85-96.

Spatial constuction of social reality

The aim of this article is to deal with different conceptualization of space as an absolute, relative and relational. Those cencepts are developed within geographical thought and based on works of Henri Lefebvre (1991) and Edward Soja (1996) and theirs interpretation by Stuart Elden (2009), Susan J. Smith (2005), Nigel Thrift (2009) and work of Alois Hynek and Jaroslav Vávra (2007) as impulse to open Czech geographical discourse about spatiality .

GLOBIONY – JINÉ POJETÍ PROSTOROVOSTI (NEJEN) CESTOVNÍHO RUCHU

Jana Hrdá

Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Kotlářská 2

611 37 Brno

j.hrda@seznam.cz

Úvod

Touha poznávat jiná místa vždy stimulovala ke studiu geografie a podobně i sama geografie stimuluje k touze poznávat. Cestování a cestovní ruch jsou prostorové jevy. Současná humánní geografie klade důraz na mnoho různých způsobů, kterými je možno na prostor nahlížet (P.Cloke et al, 2005). Jejím cílem je porozumět vztahu mezi lidskou bytostí a přírodním prostředím, jehož je součástí. Zkoumá způsob provázání ekonomických, enviromentálních, politických, sociálních, kulturních, historických a dalších aspektů lidského života s otázkou prostorovosti. Prostorovost je dle P.Cloke et al. (2005) sociálně utvářený a prožívaný prostor. Důraz je kladen na způsob, jak je prostor prožíván a interpretován.

Prostorovost fyzickogeografické sféry Země

Jeden ze způsobů, jakým lze nahlížet na prostorovost na globální úrovni, uvádí A. Hynek (2008). Propojuje pojetí prostorové celistvosti krajinné sféry Země F. N. Milkova (1972) s prostorovým členěním vod moří a oceánů podle V. N. Stěpanova (1983). Tímto spojením vnitrozemského vodstva se souší a pojetí prostorového členění vod moří a oceánů vzniká nový obraz prostorové diferenciaci fyzickogeografické sféry Země, jejíž části jsou nazvány *globiony* (viz. Tab. 1). Tyto terestické a hydrické prostorové jednotky jsou propojeny horizontálně toky látek a energií s rostoucím antropogenním vlivem (A. Hynek, 2009).

Tab. 1: Fyzickogeografické globiony

Arktický oceánský	ARO	Severní ledový oceán
Antarktický pevninský	ANP	Antarktida
Antarktický oceánský	ANO	Jižní oceán
Pacifický oceánský	PAC	Tichý oceán (Pacifik)
Indický oceánský	IND	Indický oceán
Atlantský oceánský	ATL	Atlantský oceán (Atlantik)
Americký pevninský	AMP	Ameriky
Euroasijský pevninský	EAP	Eurasie
Africký pevninský	AFP	Afrika
Australský pevninský	AUP	Austrálie

Pramen: A. Hynek, 2008

Socioekonomické globiony

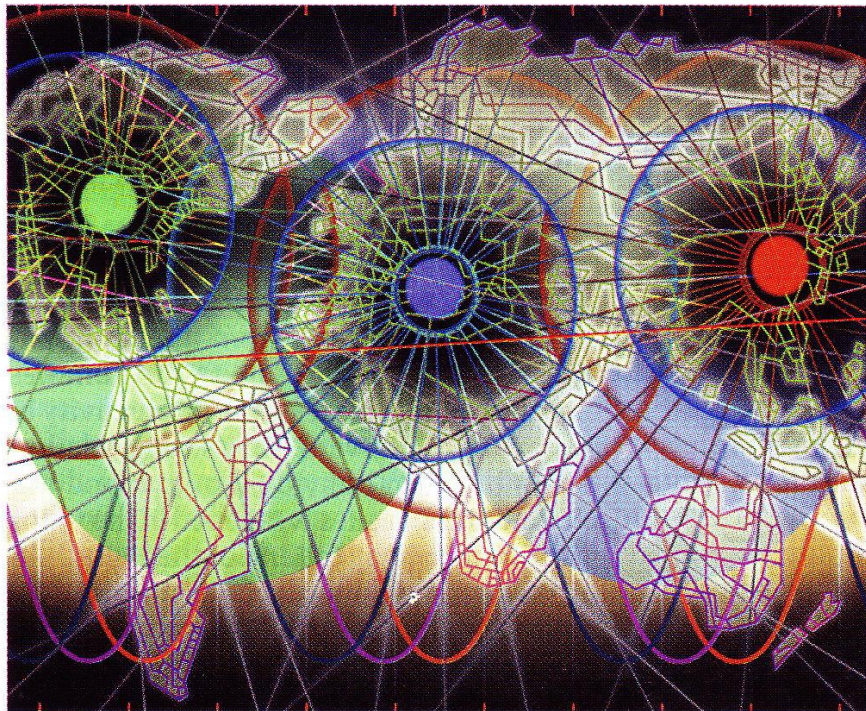
A. Hynek (2009) uvádí, že dopady lidských činností na globiony by měli být polem spolupráce nejen geografie s jinými disciplinami, ale především v rámci geografie. Vlivem globalizace dochází k změnám ve světové ekonomice a prostorové reorganizaci procesů.

Členové Světové obchodní organizace (World Trade Organization) představující silnější ekonomiky, USA, Evropská unie a Japonsko, často upřednostňují import z některých členských zemí vedle jiných. Příkladem znevýhodněného státu může být Mongolsko, které vstoupilo do WTO v roce 1997 s nadějí většího exportu kašmíru a masa. Zatím však do organizace více vložilo, než z ní získalo. Uzavírání takto preferenčních smluv však odporuje antidiskriminačnímu principu organizace.

Dle článku Least Favoured Nation (The Economist, 2006) se mnozí obávají, že tento multilaterální systém může vyústit v uspořádání do modelu *Hubs and Spokes* (viz. Obr. 1). *Hubs* (jádra) představují tzv. velké hráče, kteří si vybírají ze slabších členů své partnery v mezinárodním obchodu. *Spokes* (paprsky) potom představují osy, po kterých je tento obchod provozován. Celý systém tak vytváří obraz podobný kolu od vozu. Toto uspořádání do radiální sítě toků je charakteristické také například pro leteckou dopravu.

Zatímco je ale takové uspořádání velmi výhodné pro jádra, slabší ekonomiky tím mohou značně ztrácet, protože jsou více tlačeny do spolupráce s velkými hráči než se svými sousedy. Snižují tak i clo pro import z vyspělých zemí, což je sice dobré pro zákazníky ale ne pro státní pokladnu. Ve výsledku jsou na tom hůř, než kdyby obchodovali se sousedy.

Časopis The Economist (2006) cituje Centre for Economic Policy Research, jehož prognózy do budoucna předpovídají nárůst v komplexnosti takových sítí a vedle integrace místních trhů do světového obchodu také více bilaterálních a regionálních dohod. To dokazuje význam *glokalizace* a jejího hesla: „Think globally, act locally.“

Obr. 1: Model Hubs and Spokes

Pramen: The Economist, 2006

Rajonizace cestovního ruchu

I cestovní ruch (CR) má svou prostorovou dimenzi a projevuje se prostorovými vazbami. Rajonizace CR vymezuje regiony z hlediska prostorového uspořádání atraktivit a aktivit CR v krajině (I.Galvasová a kol., 2008). Pro tyto účely mohou být vymezena *homogenní* území. Z globálního hlediska mohou dosahovat velké rozlohy – např. karibský nebo středozevní

region. V rámci jednotlivých států mají různou velikost v závislosti na přístupu, který je uplatňován při jejich vymezení:

- regiony CR respektují hranice nižších administrativních jednotek (obcí, okresů atd.),
- regiony CR jsou vytvořené jako specifické regiony, které nepokrývají celé území státu,
- regiony CR pokrývají celé území státu, ale nesouhlasí s aktuálním administrativním členěním.

První přístup respektující hranice administrativních jednotek rozděluje území nebo krajinu o stejném potenciálu pro CR do více regionů. U nás je tento případ typický pro Krkonoše. Proto jsou následující dvě možnosti rajonizace chápány jako ohleduplnější k možnosti využití krajiny.

Z tohoto důvodu také proběhlo v České republice v letech 1998 a 1999 mnoho diskuzí s cílem vytvořit základní členění na *marketingové turistické regiony* (J. Vystoupil a kol., 2006). Tento přístup vychází z potřeby co nejlépe propagovat turistický potenciál daného území a tím zvýšit jeho konkurenceschopnost. Vychází z organizačně-ekonomických vazeb a ochotě obcí v regionu komunikovat a spolupracovat na společném marketingu a rozvoji infrastruktury CR (I.Galvasová a kol., 2008). Celkem je na území České republiky vymezeno 15 turistických regionů (viz. Obr. 2).

Obr. 2: Marketingové turistické regiony

Pramen: J. Vystoupil a kol., 2006

Toto členění však klade značný důraz na nadregionální spolupráci jednotlivých aktérů CR a potřebu vytvoření organizací CR, které budou efektivně podporovat rozvoj tohoto odvětví v daném území. Předpokladem je, že krajské samosprávy tak rozvinou turistické regiony, které leží ve více krajích. Takto byl zpracován například územní plán Krkonoš nebo Program rozvoje cestovního ruchu Šumavy (J. Vystoupil a kol., 2006).

V každém regionu se toto ale nepodařilo naplnit. Jedním z důvodů je domněnka, že lze celou Českou republiku rozčlenit na území atraktivní z hlediska CR. Územní hranice však nejsou vždy jednoznačné a oblasti s turistickým potenciálem se často i prolínají.

Galvasová a kol. (2008) uvádí uspořádání ČR do socioekonomického *heterogenního* regionu, který funguje podobně jako model Hubs and Spokes na základě *nodality*. Příkladem uzlu může být velké město nebo středisko zimních sportů. Tyto uzly jsou potom provázány turistickými vazbami s rekreačním nebo infrastrukturním zázemím. Vzniklé regiony potom sice nepokrývají celé území státu, ale jasně prostorově vymezují zájem jednotlivých aktérů ČR.

Závěr

Současná humánní geografie přináší posun od prostoru pasivního a pevného k prostoru aktivnímu a sociálně utvářenému. Prostorové uspořádání aktivit a atraktivit cestovního ruchu může mít podobu homogenní i heterogenní. Každý přístup sloužící k vymezení prostorových jednotek však nese svá rizika. Rajonizace respektující hranice administrativních jednotek může rozdělit území o stejném potenciálu do více regionů, a tím výrazně zkomplikovat spolupráci jednotlivých aktérů. Vytvoření marketingových turistických regionů, které pokrývají území celé České republiky, má často problém s nejednoznačností hranic. Vhodnou alternativou mohou být regiony heterogenní, které svou nodalitou připomínají globiony používané v planetárním měřítku.

Literatura

- [1] CLAVAL, P. (1998): An Introduction to Regional Geography. Blackwell Publishers, Oxford, 299 s., ISBN: 978-1-5578-6733-9.
- [2] CLOKE, P., CRANG, P., GOODWIN, M. (2005): Introducing Human Geographies. 2nd ed., Hodder Arnold, London, 653 s., ISBN 978-0-340-88276-4.
- [3] HALL, C. M., PAGE, S. (2006): The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space. 3rd edition, Routledge, London, 427 s., ISBN 0-415-33561-2.
- [4] GALVASOVÁ, I. a kol. (2008): Průmysl cestovního ruchu. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha, 264 s., ISBN 978-80-87147-06-1.
- [5] HYNEK, A. (2008): Prostorové celky a části přírodních krajů Země [cit. 03-01-2011]. Dostupné na: <www.fp.tul.cz/kch/sedlbauer/cleneni.doc>.
- [6] HYNEK, A. (2009): Prostorovosti: Místa, krajiny, regiony. In: Acta Geographica Universitatis Comenianae, No. 53, 75-90 s.
- [7] THE ECONOMIST (2006): Least Favoured Nation [cit. 28-12-2010]. Dostupné na: <<http://www.economist.com/node/7252931>>.
- [8] VYSTOUPIL, J. a kol. (2006): Atlas cestovního ruchu České republiky. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha, 156 s., ISBN 80-239-7256-1.

Globions – Another Concept of Spatiality (Not Only) for Tourism

Contemporary Human Geography brings a new concept of spatiality as socially constructed and experienced space. Spatial division of tourism can be homogenous or heterogenous. Each concept of spatial distinction can raise new issues. Regionalization respecting administrative borders can divide territory with certain tourist potential into more regions, which significantly unables cooperation of concerned actors. Hubs and Spokes model, or globions used in global scale, representing relation in international trade can be a useful alternative for illustration of spatiality in tourism.

Key words: spatiality, region, globion, hubs and spokes model

EKONOMICKÁ KRIZE A JEJÍ DOPADY V ČESKÉ REPUBLICE Z GEOGRAFICKÉHO POHLEDU

Pavlna Vodáková, Marek Šipoš

Katedra geografie, FPHP TUL

Voroněžská 1329/13,

Liberec 1, 460 01

pavlina.vodakova@tul.cz; marek.sipos@cz.ey.com

Úvod

V kontextu globální ekonomické krize, která svými projevy a dopady ovlivnila i Českou republiku, nabývá správně cílené a systematické uplatňování hospodářské politiky vitálního významu. Tato ekonomická krize měla kořeny v USA ve formě krize hypoteční. Její důsledky, které se během let 2008 až do současné chvíle zpracování tohoto příspěvku, se díky globální provázanosti finančních trhů exportovaly do ostatních zemí světa. Následky byly pro některé ekonomiky, po synergii s lokálními problémy některých států, drastické. Proto je zde na snadě otázka, zda ekonomiku, její dopady a později i následky nemohla ovlivnit např. demografická struktura, dopravní systém, migrace, apod. Po případě, co v geografickém kontextu ekonomická krize a její dopad na celkový stav hospodářství v České republice způsobila s migrací, zaměstnaností, a jinými aspekty socioekonomického prostředí.

Mezi první odborné články věnované dopadům krize ve východní Evropě lze zařadit stať dvou autorů z Velké Británie (A. Smith, A. Swain, 2010). U nás je tato problematika studována ve spojitosti se změnami na regionálních trzích práce (V. Novák, V. Toušek, 2010) nebo změnami v jednotlivých odvětvích průmyslu (D. Dubská, 2009 nebo O. Šerý, 2010). Časoprostorové aspekty nezaměstnanosti na Slovensku v procesu ekonomické transformace a krize analyzovali V. Lauko, F. Križan, D. Gurňák, 2009. Z polských geografů se zabývali dopady krize na změny průmyslové produkce v Polsku T. Rachval (2010) a změnami na trhu práce v Dolnoslezském vojvodství P. Brzeň, a W. Spallek (2010). Z ruských autorů největší ohlas vyvolala studie N. M. Syssoevy a P. A. Sadovského (2010) věnovaná dopadům ekonomické krize na prostorovou strukturu „sít'ové společnosti“ (Network Company). Nynější křehkou ekonomickou situaci v České republice a hlavní rizika popisuje L. Niedermayer (2008). Výčet odborných geografických článků není dosud široký, neboť přes pozitivní signály řada autorů udává, že krize v oblasti střední a východní Evropy nebyla dosud ukončena. (V. Novák, V. Toušek, 2011)

Metody využitě při zpracování tohoto příspěvku byly zvoleny selektivně v souvislosti s danou částí článku, ve které byly použity. V první části, obsahující teoretické podklady pro další postup, byla zvolena metoda generalizace textu. Pro část druhou byla vybrána metoda ekonomické analýzy doplněna geografickými úvahami, jež za pomoci rozkladu děje na více fragmentů, umožní zkoumaný jev obsáhle charakterizovat. Při hodnocení vývoje situace na trhu práce lze hovořit o komparativní analýze prostorové i časové, která umožnila srovnávání různých územních jednotek a období. V poslední části byla zvolena metoda analýzy, formou verbální dedukce. Tato metoda, s využitím vložení vlastních komentářů, byla vybrána pro svou vhodnost k obsáhnutí tohoto jevu i z geografického hlediska.

Prostředí hospodářské politiky

Hospodářskou politiku můžeme chápat ve dvou rovinách. V té první, praktické, jako přístup státu k ekonomice své země. Jde o činnost, při níž nositelé hospodářské politiky používají určitých nástrojů a svěřených pravomocí k tomu, aby ovlivnili ekonomický a sociální vývoj,

přičemž se snaží docílit určitých ekonomických a celospolečenských cílů. Druhý aspekt hospodářské politiky spočívá v jejím pojetí jakožto teoretické disciplíny. Teorie hospodářské politiky je poměrně mladou disciplínou, která se začala formovat až po 2. světové válce. Je zaměřena na analýzu probíhajících jevů a následné návrhy opatření na řešení těchto jevů za pomoci konkrétních nástrojů. Jaké nástroje a za jakým účelem budou použity, rozhoduje převažující teoretické zázemí, ze kterého vláda, potažmo stát vychází. (Ch. Kliková, I. Kotlán, 2003).

Hospodářská politika je vždy realizována v konkrétních podmínkách té které země. Tyto podmínky mohou být pro více zemí různé až zcela odlišné. Tyto odlišnosti jsou dány tradicemi, náboženským vnímáním, sociálním cítěním, převažujícími zvyklostmi, kulturou, historickým vývojem, zkušenostmi, vazbami na zahraničí atd.

Složky institucionální soustavy jsou společné, ovšem jednotlivé prvky soustavy mohou mít v každé zemi jinou váhu. Tyto složky tvoří:

Obr. 1: Složky institucionální soustavy.

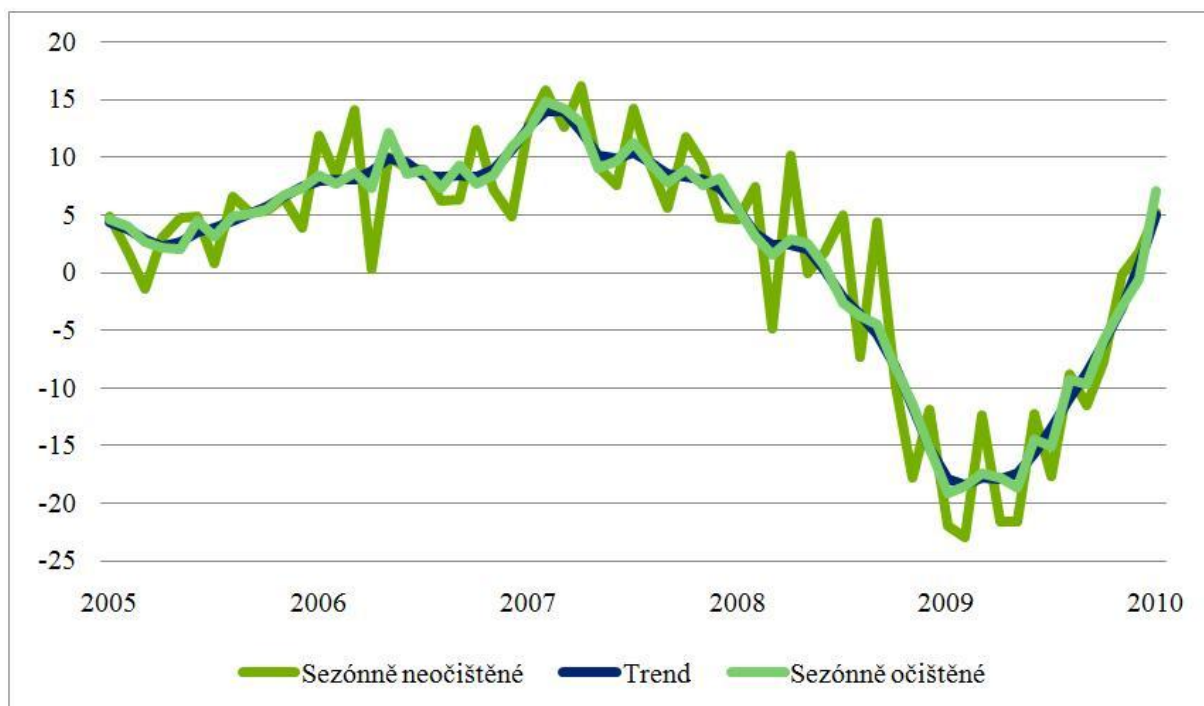
Česká ekonomika – rok 2008 a 2009

Ekonomický vývoj v ČR vykazoval v předchozích letech charakteristiky společné s ostatními zeměmi regionu střední a východní Evropy: hospodářský růst rychlejší než v zemích eurozóny při klesající nezaměstnanosti poháněný především vnější poptávkou a s deficitem financovanými především z vnějších zdrojů. Základní makroekonomické parametry úspěšně konvergovaly k maastrichtským kritériím a otázka vstupu do eurozóny se až do poloviny roku 2008 jevila jako rozhodnutí podmíněné širšími politickými souvislostmi a volbou vhodného okamžiku pro zafixování kurzu Kč k euru.

V posledním desetiletí byly v ČR pro zahraniční investory systémově zajištěny poměrně rozsáhlé investiční pobídky. Přímé zahraniční investice se jistě pozitivně podílely na nedávném ekonomickém vývoji (a na konci 90. let přispěly i k rychlé makroekonomické stabilizaci po krátké krizi let 1997–1998). Po roce 2003 byly však investiční pobídky až příliš rozsáhlé a společně s dlouhodobými českými komparativními výhodami ve vybraných oblastech zpracovatelského průmyslu a hlavně při relativně levné české pracovní síle vedly ke koncentraci českého průmyslu do několika málo vybraných segmentů, především do automobilového průmyslu a na něj navazujících výrobních odvětví. Krizí byly zasaženy i sektory bez investičních pobídek, avšak dopad na automobilový průmysl je typickým asymetrickým vnějším šokem, který výrazně přispěl ke zhoršení ekonomické situace ČR.

V období, kdy soukromé investice do vybraných sektorů procházely rychlým růstem, zaostávaly domácí investice do oblastí, které mají význam pro dlouhodobý ekonomický růst, tedy do vzdělání a vědy a výzkumu. Soukromé investice (především ty zahraniční) a výdaje na vzdělání a výzkum (tedy veřejná spotřeba) spolu sice přímo nesouvisí. Nicméně nevyužití období rychlého přílivu investic a růstu k posílení dlouhodobých růstových faktorů se jeví jako chybné.

Celkově lze konstatovat, že ekonomická krize v České republice značně ovlivnila národní hospodářství, pokles zaznamenala všechna odvětví, ale nejvíce průmyslová produkce.

Obr. 2: Průmyslová produkce v České republice (meziročně v %) v období 2005–2010.

Pramen: Data – Český statistický úřad, <http://czso.cz>, Obrázek: Vlastní konstrukce.

Průmyslová produkce ČR byla negativně ovlivněna od počátku roku 2007. Negativní trend přetrval po celé období 2008 a částečně se promítnul i do počátku roku 2009. V průběhu roku 2009 došlo k výraznému zvyšování produkce, což vedlo ke kladné hodnotě průmyslové produkce z počátku roku 2010. Tento jev souvisí s programovými opatřeními vydávanými regionálními úřady na podporu aktivní politiky zaměstnanosti a příspěvky na každého zaměstnance dané firmy, která prochází v tomto období krizí spojenou s nízkou poptávkou po výrobcích a s tím i s potřebou snižovat celkové náklady firmy. Takovému zaměstnanci se zvýšila i sazba pro výpočet podpor v případě účasti v rekvalifikačních kurzech, z původních 60 % předchozí čisté mzdy na 85 %. Dalším mechanismem, který značně ovlivnil překvapivě rychle se vzpamatovávající produkci v automobilovém průmyslu a vysoký počet nově vyrobených aut, je tzv. „šrotovné“. I přesto, že tento návrh vládní koalicí neprošel, způsobil velký boom, který byl zapříčiněn navrženou dotací 30 tisíc Kč na pořízení nového automobilu do hodnoty 500 tisíc Kč, za předpokladu, že původní majitel odevzdá k ekologické likvidaci auto starší deseti let. Tento návrh se inspiroval v Německu, Slovensku a Španělsku, kde byl tento příspěvek v různých výších zaveden.

Bohužel jak již bylo zmíněno, tržní mechanismus je vedoucí a tyto nástroje ke zlepšení situace na trhu práce se jeví jako kladné pouze v regionech, kde je průmyslová výroba a hospodářství není postaveno na zemědělství či tradičních odvětvích, které tímto procesem ekonomické krize a jejích dopadů ztrácí na významu, kvůli nízké poptávce. V těchto regionech pak vzniká nouze o práci a zvyšuje se tak nezaměstnanost.

Níže zmiňované příklady důvodů vysoké nezaměstnanosti, které se váží na ekonomickou krizi jsou z území Libereckého kraje, který je názorným příkladem toho, jak křehká jsou tradiční odvětví.

Důvody vysoké nezaměstnanosti jsou:

- struktura pracovních příležitostí před ekonomickou „transformací“. Ta byla silně vázána na odvětví textilního a sklářského průmyslu a zemědělství, v obou těchto odvětvích došlo během transformace k výraznému snížení počtu pracovních míst;

- pracovníci propuštění s textilní, sklářské výroby a zemědělství měli většinou nízkou nebo žádnou kvalifikaci potřebnou pro další uplatnění na trhu práce;
- nižší vzdělanostní úroveň ve vybraných částech území;
- podnikatelská a investorská aktivita závisí i na kvalifikační úrovni obyvatelstva, dopravní možnosti a určité geografické izolaci;
- dopravní možnosti jsou leckdy omezené a pro některé obyvatele není snadné dostat se do vzdálenějších oblastí, kde by se mohli uplatnit.

Uplatnit se na trhu práce není vůbec snadné, pro některé skupiny uchazečů je to obzvláště obtížné. Jedná se hlavně o uchazeče: bez kvalifikace, se zdravotním omezením, vyšších věkových kategorií, mladistvé bez kvalifikace, mladé lidi bez praxe a matky s malými dětmi. Pokud navíc tito lidé žijí v oblasti, kde je minimální nabídka pracovních příležitostí a špatná možnost dojíždění za prací a neochota dojíždět vůbec, je jejich snaha o získání zaměstnání často marná.

V současné době, která je charakteristická doznívajícími následky ekonomické krize, o které se stále hovoří, jako o probíhající, se především průmyslové firmy snaží přesunout výrobu do ještě levnějšího prostředí více na východ a za cílové destinace si vybírají Rumunsko, Maďarsko, Bulharsko, aj. V tradičních odvětvích jako je textilní výroba, sklářská apod. se projevuje zesílená konkurence států jihovýchodní Asie s lacinou pracovní silou. A je nutno si uvědomit, že tržní mechanismus, vytvářený současným politicko-ekonomickým systémem, řídí všechno. A použité nástroje s pozdějšími následky se projevují v prostoru, který je tímto mechanismem postižen.

V návaznosti na již popisované můžeme použít termín ekonomická prostorovost, která má na rozdíl od ekonomického prostoru či prostorového uspořádání ekonomických aktivit, celoplošně propojený charakter dopadů ekonomických nástrojů. Ekonomický prostor, chápan a vnímán geografem, je prostor, který by mohl být vydefinován určitými mantinely, kam až mohou zasahovat ekonomická rozhodnutí, a kde všude mohou být složky z hierarchie ekonomických nástrojů nastraženy. Pokud ale porovnáme toto vnímání s tím ekonomickým, dozvíme se, že ekonomický prostor, který geografové chápou jako určitý prostor působení a „vládnutí“ ekonomů, vnímá ekonom jako makroekonomii (kroky vlády, ČNB, institucionální prostředí, daně, nezaměstnanost, cenová hladina,...), kdežto ekonomická prostorovost je pro něj jako mikroekonomie (dopad předchozího na jednotlivé firmy, spotřebitele; jak se na příklad zvýšení vládních výdajů na politiku zaměstnanosti projeví na schopnosti 40letého elektrikáře sehnat práci nebo když vláda zvýší minimální mzdu, zda se budou nezaměstnaní rozhodovat jestli začnou pracovat. Pakliže se zvýší přímé daně - odvody za zaměstnance - budou muset firmy propouštět lidi, protože pro ně budou drazí, nebo raději zvednou ceny své produkce, aby kompenzovali nárůst nákladů?

Ekonomická prostorovost by se pak dala vyjádřit, jako makroekonomie a mikroekonomie dohromady, která je zkoumána v určitém prostoru. Z hlediska geografické perspektivy a jejího pohledu na území, tyto složky nelze totiž rozdělovat. Zkoumá je komplexně. Jelikož tyto segmenty by měly navzájem bez sebe jiný charakter výpovědi, který by se neztotožňoval s daným územím, v kterém by byly zkoumány.

Prostorová ekonomika obecně se zabývá především tzv. prostorovým plánováním. Cíle prostorového plánování vyžadují uplatnit nová hlediska pro zaměření a využití technického rozvoje v souladu s ekonomickými a sociálními potřebami. Prostorové plánování vyjadřuje v prostoru hospodářské, společenské, kulturní a ekologické záměry společnosti. Je zároveň vědeckým oborem správním nástrojem a metodou uplatňující interdisciplinární a souborný přístup k řešení vyváženého regionálního rozvoje a k fyzické organizaci prostoru podle celkové koncepce.

Odpověď na otázku, zda tedy nemohly složky socioekonomické sféry, jako jsou lidská společnost a její aktivity ovlivnit dopady ekonomické krize je pak jednoznačná a pozitivní. Samozřejmě, že ovlivnily, a to proto, že se nacházeli v určitém specifickém území, v jehož prostoru byly zkoumány. Společnost existuje a rozvíjí se v konkrétních sociálně ekonomických vztazích, v čase a územně prostorových souvislostech. Územní prostor je základnou pro hospodářskou činnost a existenci společnosti v postavení všeobecného existenčního prostředku a předmětu. O výsledku tak vypovídají prostorové a ne pouze makroekonomické ukazatele.

Závěr

Článek se snaží na základě analýzy ekonomických nástrojů použitých tvůrci hospodářské politiky ČR a zároveň využitých v době ekonomického oslabení, které vzniklo jako důsledek globálního charakteru hypoteční a finanční krize, která započala v USA, ač nepřímo, vyzdvihnout důležitost prostoru, v kterém jsou tyto nástroje použity a prostorovost, na které se tyto nástroje odrážejí a v které vzniká vizuální realita. V předkládaném článku se autoři nesnaží o důkaz v podobě grafického znázornění komparace statistických údajů, který je všem zainteresovaným jistě dobře znám, ale o srovnání geografického a ekonomického myšlení, jež je v článku deduktivně popsáno a definováno pojmy jako je ekonomická prostorovost a ekonomický prostor.

Literatura

- [1] CLOKE, P., CRANG, P., GOODWIN, M., (2005): *Introducing Human Geographies*. 2nd ed. London: HodderArnold, 653 s. ISBN 978-0-340-88276-4
- [2] DUBSKÁ, D. (2009): Český průmysl v době nastupující recese. *Statistika: ekonomicko-statistický časopis*, roč. 46, č. 5, s. 423–445. ISSN 0322-788X
- [3] DVOŘÁK, L. (2009): Analýza stavu a vývoje trhu práce v Libereckém kraji za rok 2008. Liberec: Koordinační úřad práce v Liberci.
- [4] HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie-Sborník České geografické společnosti*, 108, str. 173–190.
- [5] HYNEK, A. (2009): Prostorovosti: místa, krajiny, regiony. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, No. 53, pp. 75–90.
- [6] KLIKOVÁ, CH., KOTLÁN, I. (2003): *Hospodářská politika*. 1. vyd. Ostrava: Institut vzdělávání SOKRATES, s.r.o., 275 s. ISBN 80-86572-04-8.
- [7] LAUKO, V., KRIŽAN, F., GURŇÁK, D. (2009): Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. In: Klímová V. (ed.): XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Masarykova univerzita, Brno, s. 58–65. ISBN 978-80-210-4883-6
- [8] *Prostorová ekonomika – svět, střední Evropa, EU, OECD, ČR*. Vysoká škola ekonomická v Praze a ÚRS Praha, s.r.o. Praha, 2007. Dostupné z: <<http://www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/DownloadFile/4964.aspx>>.
- [9] ŠERÝ, O. (2010): Dopady globální ekonomické krize na průmysl v Jihomoravském kraji. Ph.D. Workshop, IGN ASCR v.v.i., Ostrava.
- [10] ŠÍPOŠ, M. (2011): Analýza úspěchů hospodářské politiky při snižování následků americké hypoteční krize na českou ekonomiku. Diplomová práce. EF Katedra podnikové ekonomiky Technické univerzity v Liberci. Liberec, 100 s.

- [11] TOUŠEK V., NOVÁK, V. (2011): Trh práce v České republice v období současné ekonomické krize. Univerzita Palackého v Olomouci.
- [12] VODÁKOVÁ, P. (2009): Zlepšování politiky zaměstnanosti v Libereckém kraji pomocí programů financovaných z ESF. Diplomová práce, archiv Katedry geografie FPHP Technické univerzity v Liberci.
- [13] ZHANG, Wei B. (2005): Economic growth theory: capital, knowledge, and economic structures. 1st ed. Hampshire: Ashgate Publishing Limited. 471 s. ISBN 0-7546-4520-7.

The economic crisis and its impact in the Czech Republic from a geographical perspective

The article attempts an analysis of economic instruments used by economics policy-makers, which were utilised during the global economic recession. The global economic recession, which originally resulted from the mortgage and financial crisis, that began in the U.S.A. The article indirectly tends to highlight the importance of the space in which these tools are used and spatiality, which is reflected in these instruments and are reflected visually in the reality. In the presented article, the authors do not seek for the proof in the form of graphical representation of statistical data comparisons, which are all concerned certainly well familiar with. Rather than this the authors incline to the comparison of geographic and economic thinking, which is deductively described in the article and define concepts such as economic spatiality and economic space.

PROSTOROVOST VEŘEJNÉ SPRÁVY A REGIONÁLNÍ POLITIKA

Jan Binek, Iva Galvasová

GaREP, spol. s r. o.

nám. 28. října 3

602 00 Brno

garep@garep.cz

Úvod

Veřejná správa je pevně spjata s jednoznačným vymezením prostoru. Pro svůj výkon přímo vyžaduje závaznou a skladebnou strukturaci prostoru. V rámci těchto prostorových struktur posléze uskutečňuje správní činnosti a realizuje jednotlivé veřejné politiky. Veřejnou politikou se specifickým postavením je politika regionální – její agenda je svým charakterem průřezová a koordinační, jde o jistý prostorový průmět a reflexi, což je v jejím formálním nastavení zohledněno nedostatečně.

Prostory, ve kterých se jedinec nachází, jej formují a současně je jejich součástí, která formuje „prostorové prostředí“ všem ostatním. Prostřednictvím schopnosti vidět „zhmotnělé“ projevy „prostoru“ jsme pak schopni napomáhat jeho formování, zkvalitňování, nebo zhoršování, či manipulaci... Prostor má různé segmenty – „sociální“, „přírodní“ a „umělý“ (ten jak abstraktní – tj. vytvoření různých struktur a sítí apod., tak hmotný – tj. výtvořiny lidské činnosti, stavby...). Prakticky každá vědní disciplína si dlouhodobě buduje své „konceptuální rámce“, jimiž „prostor“ zkoumá i interpretuje a tím se podílí mimo jiné i na jeho formování.

V případě snahy o regionální rozvoj (zejména, ale nejen s využitím regionální politiky) hledáme optimální interakce „prostorových projevů“ sektoru „sociálního“, „přírodního“ a „umělého“, snažíme se rozpoznat jejich „zhmotnělé“ produkty – tj. struktury, procesy, účastníky, podmínky apod., pochopit jejich smysl a význam, přiřadit tomu nějaký „systém“, řád, tedy nalézt správnou interpretaci jeho významu pro „život“ v tom nejjobecnějším smyslu, a učinit z toho jasná východiska pro rozvinutí „regionalizace“, „regionálního rozvoje“ a návazně „regionální politiky“, tj. přispět k tomu jak „prostor“ pro účel a cíle regionální politiky správně pochopit, vysvětlit, ovládnout, rozvíjet nebo měnit apod. v zájmu těch, kteří jsou na něj odkázáni svým životem a existencí ve všech jeho sektorech – tedy jak lidé (aktéři, cílové skupiny, občané), tak i příroda i hmotné produkty.

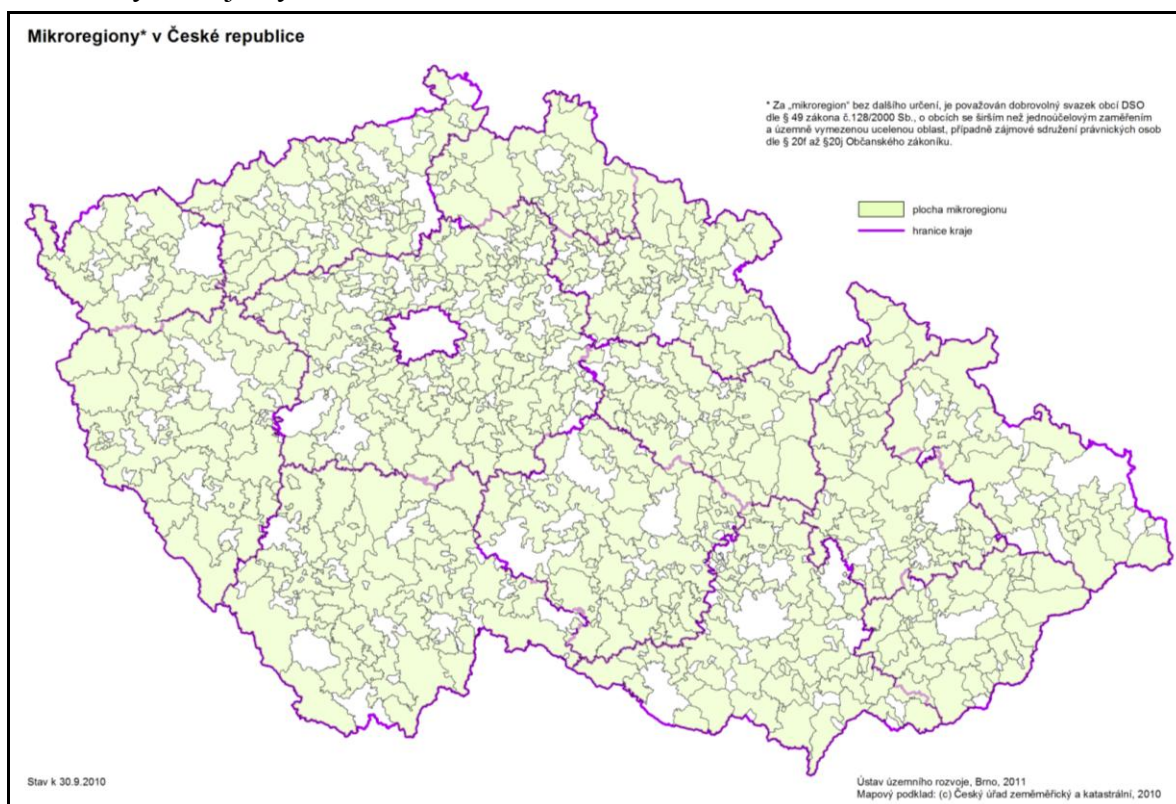
Příspěvek si klade za cíl provést diskuzi a reflexi prostorových aspektů fungování veřejné správy, a to zejména z hlediska jejich důsledků pro pojetí regionální politiky a nastavení jejich nástrojů. Základní argumentovanou hypotézou je fakt, že rigidní uchopení prostorovosti je v případě regionální politiky zásadní bariérou její efektivity.

Prostorový kontext veřejné správy

Veřejnou správou se ve společnosti zorganizované ve stát velmi obecně řečeno rozumí (velmi obecně řečeno) správa veřejných záležitostí, realizovaná v rozhodující míře jako projev výkonné moci ve státě. Veřejnou správu vykonává především stát prostřednictvím vlastních orgánů jako tzv. státní správu, a dále ji vykonávají další tzv. veřejnoprávní subjekty jako představitelé a nositelé veřejné moci. Jde o veřejnoprávní korporace, které svou subjektivitu v jistém smyslu odvozují od státu a současně jsou jím aprobovány. Tyto korporace vykonávají veřejnou správu svým jménem a ve své působnosti, a správa jimi vykonávaná je svou povahou samosprávou. Podle obvyklého členění veřejnoprávních korporací na územní (obce, kraje) a zájmové (komory, svazky, grémia apod.) přitom přichází v úvahu – jako jimi vykonávaná veřejná správa – územní samospráva a zájmová samospráva (Průcha, Schelle,

1995). Státní správa a územní samospráva jsou dvě složky veřejné správy, které působí spolu a vedle sebe, ale jejich účel je navzájem odlišný. Právě tato odlišnost otevírá řadu implikací prostorovosti.

Prostorovost lze v obecné rovině chápat jako „úhel pohledu, rozmanitost pojetí, prožívání prostoru, jako proces, který reprodukuje prostor“ (Hynek, 2010). Z hlediska veřejné správy se prostorový aspekt zhmotňuje ve skladebné hierarchii dílčích prostorů (území) v rámci národních států. Klíčovým kritériem je vedle skladebnosti srovnatelnost území a prostorový vztah vůči sídelním centrům. Uchopení prostorovosti v kontextu správních struktur můžeme s jistým nadhledem označit pojmem správní regionalizace. Z hlediska faktického rozvoje území hrají zásadní roli jiné pohledy na prostor. Z hlediska „bottom-up“ regionalizace se významně uplatňuje působení svazků obcí, částečně i místních akčních skupin. Střety přináší i dělení prostoru z hlediska ochrany přírody (omezení rozvoje obcí v národních parcích či v chráněných krajinných oblastech).

Obr. 1: Pokrytí území ČR dobrovolnými svazky obcí v roce 2010

Pramen: Ústav územního rozvoje, 2011.

Prostorovost jako jeden z přístupů k dané problematice nám umožňuje identifikovat následující procesy uplatňované ve veřejné správě:

- **Subsidiarita** je principem rozvíjený v kontextu Evropské unie, kde je chápán jako snaha, „aby všechna opatření byla přijímána co nejbližší občanům, tedy na nejnižším stupni správy, který umožňuje jejich realizaci nebo výkon. Jinými slovy, Unie nepřijme opatření (s výjimkou oblastí spadajících do její výlučné pravomoci), pokud je efektivnější učinit toto opatření na národní, regionální nebo lokální úrovni.“⁵ V zásadě by však měl být reflektován i rámci národních států ve smyslu, že stát nebude jednotně regulovat oblasti, kde by byla efektivnější specifická úprava regionálními či místními samosprávami. Národní vzdělávací fond (1998) vysvětluje

⁵ http://ec.europa.eu/ceskarepublika/information/glossary/term_166_cs.htm.

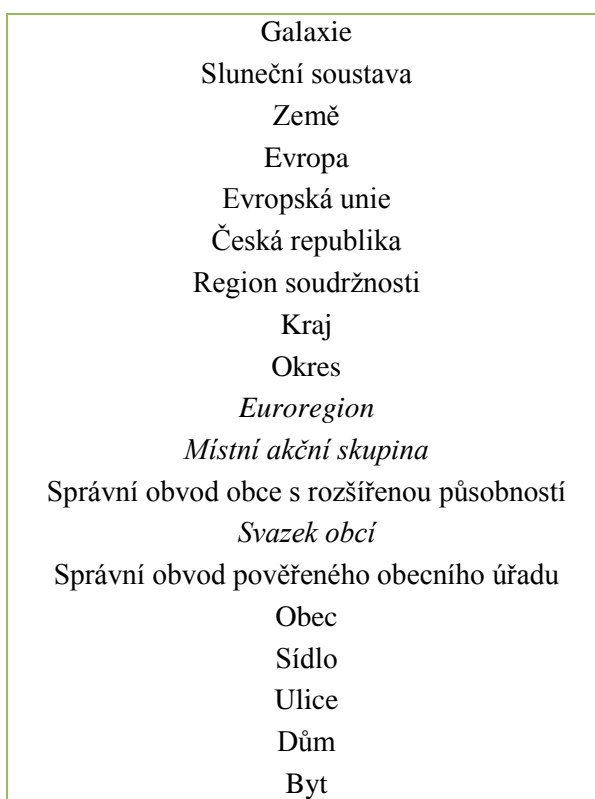
subsidiaritu právě v tomto duchu jako „princip, vyžadující, aby problémy byly řešeny na té úrovni, na které vznikají; aby vyšším úrovním veřejné správy byly postupovány jen ty kompetence, na něž subjekty nižší úrovně nestačí. Je to základní vodítko pro vymezení kompetencí jednotlivých úrovní demokraticky uspořádané veřejné správy.“

- **Decentralizace** je procesem, v němž se převádí určité kompetence státní správy samosprávě nebo i nestátním (soukromým) subjektům (jedná se především o proces spojený s uplatněním politické moci).
- **Dekonzcentrace** je přesunem výkonu určitých činností veřejné správy (postoupení kompetencí) orgánům nižšího stupně nebo specializovaným složkám na stejné úrovni řízení (vertikální nebo horizontální dekoncentrace). Dosahuje se tak racionálnější dělby a organizace práce uvnitř správních úřadů. Na rozdíl od decentralizace se nejedná o předání politické moci, ale o předání výkonu činností. Z hlediska prostorového jde obvykle o výkon veřejné správy na více místech (vznikají detašovaná pracoviště) a o přiblížení veřejné správy občanům (jedná se především o proces spojený s výkonem kompetencí).

Prostorovost vyjadřuje i reflexi odlišnosti jednotlivých území, vnímání těchto odlišností a sociální ztotožnění s danými specifiky a daným prostorem celkově (identita).

Z praktických zkušeností ze spolupráce jak se státní správou, tak s územní samosprávou lze k jejich vzájemnému vztahu zkonstatovat následující:

- Subjekty na jakékoliv úrovni jsou schopny účinně reflektovat omezený počet úrovní pod sebou a nad sebou. Pouze s těmi úrovněmi potom svazuje své rozlišovací schopnosti a užívané nástroje.
- Jakmile je počet prostorových jednotek na dané úrovni příliš vysoký, je rozvoj vzájemných vazeb problematický.
- Úroveň státní správy má problémy integrovat do svého rozhodování regionální specifika a územně odlišné
- Úředníci státní správy často vnímají místa unifikovaně a zkušenosti z omezeného množství míst přenášejí na regiony obecně.
- Zástupci samosprávy někdy s obtížemi reflektují širší prostorové souvislosti (Holeček a kol., 2009).
- Spolupráce je důležitým principem k překonání negativních projevů prostorovosti (Galvasová a kol., 2007) – vzhledem k tomu, že spolupráce funguje na základě prostorových sítí, nikoliv struktur, reálné efekty spolupráce ve veřejné správě jsou poměrně slabé.

Obr. 1: Komplexní pohled na hierarchii prostorových celků

Pramen: vlastní zpracování

Pozn. kurzivou jsou naznačeny neskladebné celky.

Regionální politika versus správní regionalizace

Regionální politika je v evropském kontextu obvykle chápána jako „činnost, jejímž úkolem je přispívat ke snižování rozdílů mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a k zabezpečení jejich harmonického rozvoje“. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (2002) uvádí jako obecný cíl regionální politiky dosažení toho, aby „regiony měly stejné šance a možnosti a aby jejich demografický, hospodářský a přírodní potenciál byl plnohodnotně využit. Přístup k této problematice vychází z poznání, že samotné tržní prostředí mnohdy nestačí k tomu, aby byl zabezpečen vyvážený rozvoj na celém území státu. Chce-li stát vytvořit rovné šance pro obyvatele všech regionů, musí tedy v určité míře přijímat opatření na státní, regionální a nadnárodní úrovni, která povedou ke zmírnění regionálních rozdílů“. Uvedená tvrzení evokují několik základních otázek. Je-li cílem regionální politiky snižování rozdílů mezi regiony, musí být vyjasněno v jakých oblastech. Je zřejmé, že určitá úroveň rozdílů je přirozená a nelze ji již více snížit. Snaha o snižování rozdílů v případech, kdy se daná situace zakládá na objektivních podmínkách území, může být kontraproduktivní a neefektivní; regionální politika musí být schopna disparity diverzifikovat a zformulovat reálné přístupy.

Je skutečně důležité, jakým způsobem si ten, či onen ze subjektů veřejné správy vymezí „svůj prostor“, který chce ovládat a regulovat svými nástroji. Z toho vyplývá významnost rozdílů státní správy a samosprávy v přístupech k regionalizaci území. Nejlépe to lze vyjádřit využitím příkladů níže uvedených přístupů.

K prostorovým střetům dochází při kontaktu rozvojových přístupů **top-down** (přístup na bázi právních předpisů a postupů, z hierarchicky vyšších úrovní legislativy) a **bottom-up** (přístup založen na dobrovolných kooperacích různých aktérů networking – vytváření sítí).

Jde o střet striktní správní regionalizace s nesytemovým (často až amébním) uspořádáním nadobecních prostorových jednotek na subregionální úrovni. Obecným cílem regionalizace je právě minimalizace rozporu mezi přirozenými rozvojovými strukturami a správními strukturami. Dobře fungující přirozené struktury se blíží sítím. Sítě jsou často nástrojem, jsou dynamičtější než struktury. Sítě fungují i jako propojení struktur.

Územní jednotky vzniklé na základě top-down a bottom-up přístupů na jednotlivých prostorových úrovních v rámci ČR

Prostorová úroveň	Top-down	Bottom-up
Mezoregion	Region soudržnosti (NUTS II)	Euroregion
	Kraj	
	Okres	Místní akční skupina
Mikroregion	Správní obvod obce s rozšířenou působností či	Místní akční skupina Dobrovolný svazek obcí
	Správní obvod obce s pověřeným obecním úřadem	Přeshraniční impulzní centrum

Pramen: vlastní zpracování

Výrazem snahy o sladění strukturace prostoru dle zásad administrativně správního členění území („správní prostorovosti“) a prostorovosti založené na identitě může být regionalismus. V širším pojetí je chápán regionalismus (na rozdíl od tradičního pojetí regionalismu jako pocitu charakteristické zvláštnosti, skupinového vědomí nebo regionální identifikace a loajality, sdílený lidmi, kteří žijí v určitém regionu nebo na konkrétním území; Wokoun, 2001) spíše jako snahu vymezit územní celky pro novou, „prostřední“ úroveň vlády a správy (tj. mezi národní a lokální úrovní) s větší efektivitou.

S uvedeným souvisí na nadnárodní úrovni i pojem „Evropa regionů“, který vyjadřuje zapojení regionů jako „třetí evropské úrovně“ do evropských integračních procesů a jejich rozhodovacích procedur (jde o jedno ze dvou možných směřování evropské integrace, druhou linii tvoří „Evropa národních států“). V tomto směru je jedním z cílových modelů evropské politiky zdůrazňující osobitost nižšího politického stupně a blízkost jeho rozhodování k občanům. Existuje řada podob Evropy regionů, od tradičních regionalizačních konceptů založených na bázi historických evropských regionů (např. Čechy, Bavorsko, Katalánsko, Skotsko apod.), až po nejnovější koncepce rozdělující Evropu do 10 až 15 velkých makroregionů, vytvořených na bázi intenzivních vnitřních sociálně ekonomických vazeb, bez ohledu na průběh státních hranic (např. tzv. Atlantický oblouk, Alpský trojúhelník, Dunajský bazén apod.).

Otázkou překračující hranice jednotlivých administrativně správních celků, které často neodráží přirozeně zformované spádové a funkční regiony, je řešení územních rozdílů (disparit). Disproporce mezi funkčními a správními regiony negativně ovlivňují možnosti řešení disparit. Nejúčinnějším prostorem pro řešení disparit je region funkční, nicméně řešení probíhá z logických administrativních důvodů v rámci regionů administrativně správních. Je třeba ale zdůraznit, že u disparit záleží na jejich „povaze“, není tedy vždy rozhodující území – viz např. míra nezaměstnanosti, která se jako problém (a tudíž třeba jako disparity příslušného území) jeví z pohledu mikro a makro odlišně, tj. že třeba v celostátním měřítku nemusí být takto identifikována (viz Chabičovská a kol., 2009). Pro fungování regionální politiky je důležitá zejména prostorová úroveň, na níž je možné nástroje této politiky aplikovat. Správní struktury jsou nástrojem rozvoje, nicméně ne zárukou rozvoje.

V souvislosti s debatou o plošném či výběrovém uplatňování nástrojů regionální politiky je specifickým prostorovým tématem regionální politiky vymezení „problémových“ území, k nimž je uplatněn zvláštní přístup (jsou vytvořeny specifické nástroje). Při plánování rozvoje je třeba zohlednit zařazení obce (regionu), resp. blízkost či dopad, do těchto různých typů specifických prostorů (působících aktivačně, stabilizačně či jako bariéra. Jako základní můžeme zmínit:

- Území vymezených nařízením vlády dle zákona 128/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje (hospodářsky slabá území, strukturálně postižená území apod.) – důsledky plynoucí ze zařazení
- Území se speciální podporou (např. LFA) – důsledky plynoucí ze zařazení
- Území s ochranou přírody (národní parky, CHKO, přírodní rezervace, přírodní památky, přírodní parky, Natura 2000, ptačí oblasti apod.) – důsledky plynoucí ze zařazení.
- Rozvojové osy, podporované póly rozvoje.
- Dopravní koridory.

Závěr

Pochopení prostorovosti veřejné správy (např. s využitím kartografické vizualizace) dané problematiky napomáhá k nalezení a objektivizaci adekvátního stanovení území, která jsou nejvíce vhodná pro cílenou regionální podporu a současně umožňuje věcně správně zacílit disponibilní nástroje i prostředky na její realizaci. Promítneme-li do území situaci ve více oblastech společně se souhrnným ukazatelem socioekonomické situace, tak jsou jasně patrné mnohé faktory problematičnosti území a je možné rozlišit, zda je důležitá podpora v oblasti

hospodářského rozvoje, v oblasti aktivizace trhu práce, při rozvoji venkovských oblastí nebo posílení či zkvalitnění technické infrastruktury apod.

Vnímání prostorových specifik je celkově důležitým předpokladem pro veřejnou správu jako takovou. Většina vztahů a styčných ploch v rámci veřejné správy se odvíjí od prostorového základu. Mnohé konflikty jsou důsledkem necitlivého přístupu k prostorovým aspektům. Při koncipování veřejných politik je třeba posílit regionální dimenze a pečlivě zvažovat výsledné (spolu či proti) působení různých politik na jednotlivé regiony.

Literatura

- [1] Evropská komise, http://ec.europa.eu/ceskarepublika/information/glossary/term_166_cs.htm.
- [2] GALVASOVÁ, I., BINEK, J., CHABIČOVSKÁ, K., HOLEČEK, J., HALÁSEK, D.: Spolupráce obcí jako faktor rozvoje. Brno: Georgetown, 2007. 140 s. ISBN 80-251-20-9.
- [3] HOLEČEK, J., BINEK, J., GALVASOVÁ, I., CHABIČOVSKÁ, K., SVOBODOVÁ, H.: Obec a její rozvoj v širších souvislostech. 1. vyd. Brno: GaREP Publishing, 2009. 74 s. ISBN 978-80-904308-2-2.
- [4] HYNEK, A., Diskuze na GaREPu, 16. 12. 2010.
- [5] CHABIČOVSKÁ, K., GALVASOVÁ, I., BINEK, J., HOLEČEK, J., PŘIBYLÍKOVÁ, A.: Rozvojový interaktivní audit – Přístupy k řešení disparit. 1. vyd. Brno: GaREP Publishing, 2009. 72 s. ISBN 978-80-904308-0-8.
- [6] Národní vzdělávací fond (1998): Analýza veřejné správy České republiky (Souhrnná zpráva z projektu Phare "Zdokonalování veřejné správy"). Dostupné z <http://www.nvf.cz/archiv/versprava/analyza/obsah.htm>.
- [7] Nová regionální politika. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2002. s. 20.
- [8] PRŮCHA, P., SCHELLE, K. Základy místní správy. Brno: Iuridica Brunensia, 1995. ISBN 80-85964-00-7.
- [9] Ústav územního rozvoje, <http://www.uur.cz>.
- [10] WOKOUN, René, a kol.; Úvod do regionálních a správních věd, IFEC, Praha 2001, s. 9.

Spatiality of public administration and regional policy

Public administration is firmly linked to a clear definition of space. For his performance requires direct binding and compositional structuring of space. Within these spatial structures, then place the administrative activities and implements individual public policies. Public policy with a specific position is regional policy – its agenda is by nature cross-sectional and coordinating, it is a sort of spatial projection and reflection, which is in its formal setting insufficiently taken into account.

The perception of spatial characteristics is an important prerequisite for the public administration itself. The most of the relationships and contact surfaces in public administration depends on the spatial base. Many conflicts are the result of insensitive approach to spatial aspects. When designing public policies should strengthen the regional dimension, and carefully consider the resulting (together or against) effects of various policies on individual regions.

PRIESTOROVOSŤ, SKÚSENOSŤ A SOCIÁLNY VÝVOJ

Karol Kasala

Katedra regionálnej geografie PRIF UK
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika
karolkasala@gmail.com

MIESTO

Skúsenosť miesta/skúsenosť s miestom je jednou zo základných foriem ľudskej skúsenosti a jednou z prvých skúseností. Úplne prvou skúsenosťou človeka je skúsenosť bezpečia – skúsenosť pred narodením; miesto bezpečia v prenatalnom štádiu výrazne neskôr formuje biografiu mnohých z nás. Miesto bezpečia v tele matky je istým referenčným bodom/miestom, podľa ktorého vnímame, s ktorým porovnávame skúsenosti v ďalších etapách svojho života. A tak sa postupne k miestu istoty a bezpečia začínajú pridávať miesta s rôznymi pozitívnymi i negatívnymi konotáciami: miesta strachu, miesta lásky a nenávisť, miesta našich prehier a víťazstiev, miesta nádejí a sklamaní, miesta zmyslu a bez zmyslu/nezmyslu, miesta s identitou a bez identity, miesta, ktoré máme radi i miesta, na ktoré by sme najradšej čo najskôr zabudli. Miesto môže spájať a rozdeľovať, môžeme v ňom zakúšať akceptáciu alebo neprijatie. Miesto má teda význam, má pre nás emocionálnu väzbu – je dobré alebo zlé. Miesto vnímame, zakúšame, je centrom/dejiskom našej skúsenosti ale aj aktívnej činnosti – snahy prispôbiť si ho, aby sme sa v ňom cítili dobre. Miestom je stredom našich stretnutí, javiskom nášho diania, centrom komunikácie; nežijeme v imaginárnom priestore, ale v našom mieste. My mu dávame zmysel, nami je pretvárané a nami je obohacované (či ochudobňované). A miesto formuje nás, naše prežívanie, naše hodnoty a postoje, ovplyvňuje naše možnosti a schopnosť realizácie.

Moja skúsenosť s miestom Libercom začala pred (viac než) 40 rokmi. Moje prvé stretnutie s Libercom bolo „stretnutím dieťaťa“. Miesto som vnímal detsky, bolo pre mňa dobrodružstvom spoznávania niečoho nového, a teda naplňalo prirodzené detské sny chlapca. Podobne ako vo vývoji vedy, poznania, filozofie, geografie, aj vo vývoji osobnej skúsenosti s miestom dochádza k „zhode ontogenézy a fylogenézy“, podobnostiam v individuálnom vývoji jednotlivca a poznania/geografie. Tak ako geografia prechádzala vývojom od prieskumov, objaviteľsko-spoznávacieho charakteru (R. Johnstone, 2004, 6. vyd. – exploratory) smerom k ďalším vývojovým štádiám, tak aj skúsenosť s miestom mení svoju formu z naplňania túžby objavovať nové cez detailnejšie spoznávanie k porozumeniu a/alebo vysvetleniu. Naplňanie snov je dôležité pre osobnú (a v prípade našom i profesionálnu) formáciu. Moje dobrodružné objavovanie a spoznávanie Liberca zanechalo stopy v mojej pamäti – pamäť ale funguje rovnako ako preferencie a momentálny (ontologický i vnútorný psychologický) stav jednotlivca. Dôsledkom je, že si pamätám z prvej návštevy miesta iba les a závoru pred vstupom doň. Pamäť je teda symbolická – závoru bola pre mňa dôležitým momentom, oddelovala ma od vytúženého cieľa môjho spoznávania, preto si ju pamätám viac ako les, viac ako Liberec, kde sme bývali, viac ako ľudí, s ktorými sme sa stretávali. Miesto má (a malo aj vtedy) výrazne emocionálny kontext – v lese som sa vtedy a v nasledujúcich desaťročiach cítil dobre. A Liberec – keďže spomienky z dovolenky, kde som mohol objavovať nové miesta – sa pre mňa stal miestom s pozitívnou hodnotou, „dobrým“ miestom; na mojej vtedajšej mentálnej mape Československa by bol Liberec veľmi blízko Bratislavy.

Priestor je vnímaný nielen na základe osobnej a sprostredkovanej skúsenosti, ale aj kultúrneho pozadia, sociálneho statusu, prístupu k informáciám/moci. Priestor je „prostredníctvom miesta“ už v detstve vnímaný a zakusovaný, utvárame si o ňom predstavu na základe skúsenosti a/alebo rozprávania (osobného, cestopisy...) a vytvára sa vzťah. Môj

vzťah k Libercom však bol dlho platonickým, ďalšej realizácie sa dočkal až po štyroch desaťročiach osobnej premeny. Druhé moje stretnutie s Libercom bolo „stretnutím dospelého muža“: Liberec som spoznal ako miesto kreatívneho stretnutia, vedeckých a filozofických diskusií. Dospelý muž už nie je ako dieťa, nemá potreby, záujmy, túžby a očakávania dieťaťa; mení sa jeho selektívna pamäť a vnímanie, jeho potreby a aspirácie. Túžba po poznaní a poznávaní (ako jedna zo základných ľudských túžob) zostáva, iba sa inak realizuje – prostredníctvom vedy resp. rozvojom (osobného) vedenia; túžba spoznávať nové zostáva, iba to nové je už oklieštené – príliš mnoho je už známeho. A túžba po dobrodružstve (načas) mizne. „Objekt“ teda zostal ten istý, iba „subjekt“ poznávania sa zmenil; v oboch prípadoch som sa však vo vašom meste cítil dobre; vaše m(i)esto sa tak môže stávať aj mojím m(i)estom. A ja už môžem iba snívať o tom, aké prekvapenie mi pripraví tretie stretnutie s Libercom.

Skúsenosť dieťaťa a skúsenosť dospelého. Miesto je zakúšané rôzne mnou a je rozdiel v mojom vnímaní miesta a vnímaní miesta inými; rôzna je identifikácia sa s miestom, rôzne sú emocionálne väzby. Miesto sa môže a nemusí stať domovom. Dochádza k zmene podstaty skúsenosti: „skúsenosť dieťaťa“ je subjektívnou, pamäťovým efektom, pocitom s hodnotovým súdom, prirodzenou subjektívnou reakciou na stretnutie (s miestom/regiónom...), je bezprostrednou. „Skúsenosť dospelého“ je intersubjektívna, komunikovaná, zdieľaná. Citový vzťah v skúsenosti môže slabnúť (a zväčša aj slabne). Intimita a predstava je nahrádzaná racionalitou a podliehaniu tlaku „skúsenosti rozhodujúcej väčšiny“ či ovplyvňovateľov verejnej mienky.

PRIESTOR

Počas jednotlivých období vývoja ľudského vedenia sa menila predstava (filozofov, vedcov i laikov) o priestore (ale aj o mieste, regióne). V tomto príspevku budeme používať pojem priestorovosť (*spatiality*), v tomto zmysle zahrňujúci všetky pojmy: priestor, región, miesto, krajina. Priestor a zmeny jeho chápania si budeme všimnúť v niekoľkých rovinách:

- zmena charakteru priestoru: meniaci sa realita;
- zmena pohľadu na priestor, (paradigmatického) prístupu k priestoru: meniaci sa veda, filozofia, sociálne vedy;
- zmena „obsahovej náplne“ priestoru.

Z hľadiska geografie, imanentne priestorovej vedy, môžeme priestor chápať v troch základných podobách:

1. Priestor empiricky skúma(tel')ný, podliehajúci zákonom, objektívny, racionálny, funkcionálny, bez hodnôt – hodnotovo neutrálny, kvantifikovaný a klasifikovateľný; pozitivizmus, kvantitatívna geografia.
2. Sociálne produkovaný (a reprodukováný) priestor, hodnotovo orientovaný, štrukturovaný, nadobúdajúci význam a symbolický význam; štrukturalizmus, marxizmus, teória štruktúrácie.
3. Subjektívny priestor – miesto; kvalitatívny, priestor skúsenosti; fenomenológia, humanistická geografia, feministické geografie.

Vývoj prírodných vied a filozofie viedol k re-definovaniu predstavy priestoru: dodnes pomerne vžitá je predstava absolútneho priestoru (Newton a jeho hovorca Clarke); predovšetkým s menom filozofa G. W. Leibniza (žijúceho v rovnakom období ako Isaac Newton, na prelome 16. a 17. storočia) je spätý relatívny priestor; relativistický priestor (Einstein: masa objektu mení geometriu obklopujúceho časopriestoru); kvantový priestor: dualita energie a hmoty/vlny a častice; pozícia a stav častice iba ako pravdepodobnosť.

V nadväznosti na zmeny predstáv a chápania priestoru v prírodných a sociálnych vedách, vo filozofii (a v geografii) môžeme predložiť zmeny chápania konceptu priestoru:

1. Priestor vecí. Newtonovský absolútny priestor, existuje nezávisle od objektov, čo vysvetľuje aj Clarke: rotácia a akcelerácia nemôžu byť vysvetlené pomocou relačného priestoru. Koncepcia absolútneho priestoru mala veľký vplyv na geografiu v chápaní priestoru ako kontajnera: Richard Hartshorne - priestor ako nemenný box, v ktorom existujú objekty a nastávajú udalosti; kvantitatívna revolúcia resp. pozitivistická predstava (v geografii – *priestorovej vede* s formalizovanými priestorovými vzťahmi) priestoru, ktorý je obalom (*envelope*), rámcom pre svoj obsah, ale bez vzťahu k nemu.
2. Priestor vzťahov, ktorý charakterizuje Leibnizov relatívny priestor: priestor existuje iba ako vzťah medzi objektami a mimo objektov neexistuje; a Einsteinov relativistický priestor: časopriestor je „integrálnou súčasťou objektu“; „v každom danom časopriestore je udalosť unikátnou pozíciou v unikátnom čase“.
3. Priestor procesov. Systémová teória definuje systém jeho prvkami a väzbami medzi nimi, ide však aj ďalej, smerom k procesom. Geografia aj v našom regióne zdôrazňovala význam procesov (Krajina: vec alebo proces?, J. Urbánek, 1992). „Sociálny obrat“ (social turn) v 60. rokoch 20. storočia je začiatkom obdobia socializácie (aj geografie), spätého s dôrazom na proces, podmieňujúci zmenu.
4. Priestor kontextov, ktorého existenciu podporujú tri argumenty: argument 1: rastúco komplexná zložitá realita podmieňuje rast významu súvislostí a kontextov; argument 2: vývoj sociálnych vied (a humánnej geografie) ako kontextovo ohraničených vied, kontext sa stáva dôležitým konceptom a metodologickým nástrojom; argument 3: realita a charakteristické znaky kyberpriestoru – kontextovo ohraničená reklama na internete (*google adsense...*) a pod. Priestor kontextov súvisí so sociálnym a kultúrnym obratom, s rastúcim dôrazom na kontexty, pozicionalitu, situovanosť, zdôrazňuje sa porozumenie a kontexty významu (Gadamer), významové súvislosti - *Zinneszusammenhänge* (Weber), *enchainement* (Paul Vidal de la Blache).
5. Priestor sietí a moci. Priestor môžeme chápať ako sieť mocenských vplyvov, ako sieť intímnych priestorov, ako sieť emócií, ako sieť komunikačných kanálov – žijeme virtuálne životy na sociálnych sieťach. Priestor je realizáciou moci, dominancie a vplyvu, teritoriality. Postštrukturalizmus (M. Foucault) akcentuje moc a vedenie, pluralistická a fragmentovaná spoločnosť upozorňuje na vzťah moc – rozdiely.

Postmodernizmus a postmodernita upozorňuje na priestor reálny a priestor virtuálny. Priestor môžeme chápať ako komoditu, rozlišovať kyberpriestor a virtuálny priestor, (ktoré sa v období vznikajúcej virtuálnej reality resp. virtualizácie reality zmiešavajú). Pojmy ako virtuálna realita a reálna virtualita (Manuel Castells), simulakra a hyperrealita simulácií (Jean Baudrillard) a pod. sa stávajú čoraz viac súčasťou sociálnovedných štúdií i hovorovej reči, naznačujú trendy virtualizácie priestoru, virtualizácie vzťahov, virtualizácie komunikácie.

Záverom ešte spomenieme ďalšie „členenie“.

- Priestor vnímaný, spätý s behaviorálnou a humanistickou geografiou (v tomto zmysle ide skôr o miesto); štúdie sú zamerané na percepciu a subjektívne vnímanie priestoru, spokojnosť, akceptáciu zmeny a vôľa po zmene, identitu a jej zmeny, morálnu hodnotu priestoru.
- Priestor utváraný a priestor ako adhokracia. D. Bell charakterizuje postindustriálnu spoločnosť oproti predchádzajúcim typom spoločnosti (hra proti prírode – hra proti pretvorenej prírode) ako hru medzi ľuďmi (D. Bell, 1973); Alvin Toffler (1985) popisuje vývoj organizačných štruktúr ako prechod od byrokracie k adhokracii.

- Priestor ako (re)prezentácia: priestor ako prezentácia - priestor ako re-prezentácia (opätovne prezentované) - priestor ako reprezentácia.

SOCIÁLNY VÝVOJ

Pojem sociálny vývoj obsahuje systematické zmeny resp. hlboké zmeny spoločnosti v širšom slova zmysle (ekonomická, sociálna, kultúrna, politická zložka), ktoré zasahujú do podstaty predstáv o priestore a priestorovostiach, charakteru všetkých druhov priestorovostí, ich chápania, obsahovej náplne, väzieb v nich, ich štruktúry, prostredia, procesov, aktérov. Sociálny vývoj, vývoj spoločnosti ako celku, teda mení náš pohľad na priestorovosti a to, čo je v nich dôležité, ako aj priestorovosti samotné. Z metodického hľadiska je vhodné rozčleniť jednotlivé súčasti sociálnych impulzov:

- Ekonomické zmeny sa dotýkajú charakteru priestorovostí veľmi výrazne; podľa marxistickej predstavy je ekonomika základňou (a ideológia, kultúra,.. nadstavbou) a ekonomika veľmi výrazne ovplyvňovala charakter priestorovostí najmä v období nástupu prvej priemyselnej revolúcie. Prvá priemyselná revolúcia a industriálna spoločnosť radikálne zmenili „geografiu“ – vzor rozmiestnenia osídlenia a ekonomickej aktivity a predovšetkým (ekonomickej) moci. Základnými prvkami geografie industriálnej spoločnosti sú koncentrácia výroby a obyvateľstva najmä do uhoľných paniev, koncentrácia finančnej a politickej moci do veľkých metropol a ekonomická dominancia troch typov priestorov: uhoľných panví, veľkomiest a prístavov exportujúcich vyrobené priemyselné produkty. Ekonomika (priemyselná výroba) bola v industriálnej spoločnosti jej hlavnou hybnou silou a najsilnejším regiónotvorbým faktorom. Prevažujúcimi priestorovými procesmi boli konsolidácia, centralizácia, koncentrácia. Iný typ prevažujúcich procesov a zmeny geografického vzoru poskytuje informačná spoločnosť. Pre geografiu informačnej spoločnosti sú charakteristické nové ekonomické/priemyselné priestory, globálna dedina – časopriestorová kompresia a iné chápanie priestoru resp. priestorovosti (vrátane priestorových väzieb, ktoré sú uvoľnenejšie, akoby v nich „geografia“ a vzdialenosť nehrala úlohu – virtualizácia priestoru a priestorovostí, novo definované „nepriestorové“ väzby – aglomerácia NYLON s intenzívnymi reálnymi komunikačnými väzbami New York – Londýn, „negeografia“ sociálnych sietí a priateľstiev v nich); procesy priestorového uvoľnenia (suburbanizácia, ruralizácia a pod.), prebiehajúce od (v USA prvej) polovice 20. storočia, súvisia so zrýchlením a zlacnením dopravy, vyhľadávaním alternatívneho životného štýlu, prácou doma (*teleworking*) a najmä v období informačnej spoločnosti (od 90. rokov 20. storočia) ich dopĺňa upevnenie postavenia veľkých metropol/svetových miest ako centier moci a nových ekonomických priestorov s významom technologickej a inovačnej dominancie.
- Globalizácia ako fenomén od posledných dvoch desaťročí minulého storočia mení reálnu podobu priestorovostí. Geografia globalizácie znamená predovšetkým prenos/vnášanie globálnych kultúrnych štýlov a jej dôsledky sa prejavujú najmä vo vzťahu globalizácia a uniformita/*placelessness* (Relph, 1976) versus identita. Dôsledkami globalizácie sú jednak uniformné kultúrne štýly a uniformné priestory/neautentické miesta, ktoré majú podobné znaky a symboly (McDonald's, Irish pubs, Benetton, Ikea) s uniformitou spotrebiteľského správania, životných štýlov, hodnôt, spôsobov komunikácie a pod. a na druhej strane vnášanie (cudzích) kultúrnych prvkov do iných prostredí (rôzne národné kuchyne a pod.). „Protitlakom“ voči globalizácii je snaha o autenticitu a identitu, ktorá má nielen rôzne regionálne prejavy (od posilňovania domácich značiek a kultúrnych foriem až po samotný

regionalizmus), ale aj globálny dosah v kultúrnych vojnách/zrážkach civilizácií a (ne)ochote k spolužitiu s „inými“.

- Moderná a postmoderná spoločnosť. Modernita je projekt spätý s industrializmom, sekulárnym humanizmom (a osvietenstvom s jeho vierou v pokrok, prinášajúci slobodu a rovnosť), racionalizmom a geografia modernity odráža predovšetkým prvky uniformity a funkcionality. Postmodernita (a postmodernizmus ako kultúrny projekt odmietnutia modernity, teda ako negatívny anti-funkcionalistický projekt) je spätý s pluralizmom, variabilitou, vnášaním kultúrnych štýlov (z rôznych oblastí a období) – kultúrnym eklekticismom (Las Vegas ako postmoderný fenomén). Postmodernita odmieta absolútnu pravdu a tak vlastne legitimizuje čokoľvek – predstava, že všetko je možné, sa tak odráža v architektúre a urbanizme, v jazyku a filozofii a silne ovplyvňuje existujúce geografie predovšetkým urbánnych oblastí vyspelých štátov.
- Nový „sociálny svet“ je charakteristický mnohými črtami. Generation gap/vojna generácií je súčasťou každého obdobia, zdá sa ale, že vzájomné (ne)porozumenie generácií je asi výraznejšie ako v minulosti. Podpisujú sa pod to odlišné formy komunikácie (twitterizácia komunikácie, flesh a headlines), odlišné hodnoty, postoje, životné štýly, záujmy a motivácie. Mnohí autori hovoria o vykorenenosti mladých, s ktorou súvisí aj strata priestorových foriem identifikácie. Súčasťou súčasného turbulentného sociálneho sveta je fragmentácia; k slovu sa hlásia rôzne definované minority, čoraz viac diskutujeme o politickej korektnosti a „minoritných majoritách“ (väčšinách, ktoré získavajú vďaka politickej korektnosti a pozitívnej diskriminácii neadekvátne nízke postavenie v spoločnosti), sociálnej exklúzii a ghettoizácii. Rozhodujúcimi sa zdá byť moc médií a iných rozhodujúcich aktérov (a bezmocnosť nás?; udalosti revolt v arabskom svete zo začiatku roku 2011 naznačujú, že tradičné štrukturalistické predstavy o moci nemusia byť jednoznačnou pravdou). Súčasná obdobia je charakteristické sieťovým usporiadaním so zdôrazňovaním rovnosti sietí. Tá je však otázna, rovnako ako otázky vyvoláva redefinovanie binarit individualizmus vs. kolektivismus; rozum vs. cit a pod.

Literatúra

- [1] BARNES, T., CURRY, M. (1983): Towards a contextualist approach to geographical knowledge. *TIBG*, N. S., 8, 467-482.
- [2] BELL, D. (1973): *The coming of postindustrial society*. Basic Books, New York.
- [3] LAUKO, V., KASALA, K. (2009): *Teória a metodológia regionálnej geografie*. Kartprint, Bratislava.
- [4] NAISBITT, J. (1982): *Megatrends. Ten new directions transforming our lives*. Warner Books, New York.
- [5] RELPH, E. (1976): *Place and placelessness*. Pion, London.
- [6] TOFFLER, A. (1985): *Tretia vlna*. Samizdat, Bratislava.
- [7] URBÁNEK, J. (1992): Krajina: vec alebo proces? *Geografický časopis* 44,3, 217–236.

Spatiality, experience and development of society

The article deals with two aspects of spatialities – personal experience and spatial(ities) consequences of societal development. Personal experiences are different in accordance to age, cultural background, professional status, outer conditions; are mostly symbolized, memorized, contextualized and create emotional connections. Personal experiences in

childhood are motivated by the desire to adventure, in adult age are more intersubjective, communicated, shared.

Second part of the article is aimed at space and its changes related to changes in philosophy, science, social science, society. In geography is used three-fold concept of space: empirical, socially produced and subjective space. In the article is presented other classification of spaces: space of things (connected to Newtonian absolute space and space as a container/envelope in geography); space of relations (Leibnizian relative and Einsteinian relativist space); space of processes (leading to change); space of contexts (contextual character of science); space of networks and power (power and knowledge, actors in networks, power And minorities, etc.).

Third part of the article is aimed at development of society and its consequences on spatialities (as complex of different forms: spaces, regions, places and so on). There are analyzed parts of society: economics (geographies of industrial society as opposite geographies of information society); globalization (uniformity of placeless inauthentic places versus identity and authenticity); modernity's turn to postmodernity with accent to pluralism; many aspects of „new social world“ (generation gap/generation conflict; clash of civilizations, media power, etc.).

TVAR: MOŽNOST POJETÍ PROSTORU

Robert Osman

Ústav geografie

Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita

Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika

osman@mail.muni.cz

Úvod

Příspěvek si neklade za cíl nabídnout ucelenou a plně konzistentní geografickou koncepci tvarového pojetí prostoru, jeho ambicí není ani argumentace proti jiným pojetím prostoru. Příspěvek by rád aspiroval na určitý úvod ve využití tvaru v geografii, na který by autor v budoucnosti rád navázal a jeho geografické implikace dále rozpracoval. Předkládaný text tak má ve snaze poukázat na inspirační zdroje z fyzikálních, biologických i sociálněvědních řad především rešeršní povahu. Jeho hlavním přínosem tak může být hledání vazeb různých oborů k tvaru a jejich následná reinterpretace v geografickém kontextu.

Prostorovost může být v tomto pojetí chápána jako možnost prostorů, kdy jsoucno, fenomén, jev či proces není uzavřen do jediného prostoru, ale využívá různé možnosti prostorů různých. Každý prostor nabízí odlišné, specifické a jedinečné možnosti, jejichž využití je taktéž jedinečné. Konkrétní využití určitých možností prostorů je ve své podstatě autonomním, spontánním a svébytným výrazem určité entity: organický tvar v biologii tak není dán, ale vždy znovu generován, čili řešen, konkrétní chování člověka je realizací jeho možností v daném životním prostoru (Z. Neubauer, 1989). Prostorovost tak lze nahlížet jako interakci možností konkrétního jsoucna s možnostmi jeho prostředí, prostorem.

Jinými slovy ambice tohoto příspěvku je nabídnout geografickou interpretaci výroku českého filozofa a matematika Petra Vopěnky. „*Tvar mají především místa v prostoru; ta ho dodávají tělům, případně prázdnotě. Tvarem nějakého těla je tvar toho místa v prostoru, jež je v daném okamžiku tímto tělem zaplněno. [...] O možných tvarech různých těl rozhoduje prostor, a to tak, že jim poskytuje místa. Chceme-li studovat všechny možné tvary, musíme studovat prostor*“ (P. Vopěnka, 1989: 35). Pokud přijmeme předpoklad, jehož podložení bude v příspěvku věnována hlavní pozornost, že sám prostor má vliv na tvar těl v něm obsažených, lze v opačném sledu uvažovat o studiu prostoru prostřednictvím různých tvarů podobně jako se o to pokoušeli například D'Arcy Thompson nebo Theodor Schewnk.

Myšlenková východiska

Základními východisky příspěvku je vymezení vůči určitým převládajícím předpokladům přírodovědného (newtonovsko-karteziánského) pojetí vědy, skutečnosti a tedy i prostoru. Jsou to především předpoklady dualistické povahy vesmíru, kvalitativního rozdílu mezi částicí a vlnou, hmotou a energií, existence síly působící mezi částicemi, jednoznačného rozdílu mezi hmotou a prázdňným prostorem, fyzického oddělení živých organismů stejně jako hmotných částic, existence neměnného inertního trojrozměrného prostoru a konstantního času, kauzálnosti, poznatelnosti, popsatelnosti a predikovatelnosti, jak je shrnuje například transpersonální psycholog Stanislav Grof (V. Šmejkal, 1997). Vůči evropskému novověkému myšlení přímo vystupuje Friedrich Nietzsche s kritikou bezprecedentního triumfu subjektivního rozumu či Edmund Husserl s kritikou empiricismu, post-newtonovskou a post-karteziánskou představou vesmíru popsal například teoretik vědy Roger Walsh, o nelineárních systémech a disipativních strukturách hovoří Ilja Prigogine (I. Prigogine; A. Toffler; I. Stengers, 2001). Jedinečná díla o organické podstatě tvarů představují práce D'Arcyho

Thompsona (A. Thompson, 1917) a Theodora Schwenka (T. Schwenk, 1988), z humanitních oborů lze zmínit například teorii pole Kurta Lewina (K. Lewin, 1951) aplikovanou především v psychologii a psychoterapii na vztah člověka s jeho prostředím či sémantické pole Vasila Vasilyeviče Nalimova využívané v lingvistice (I. Havel, 1991). Velmi inspirativním zdrojem příkladů propojování klasických statických a dynamických struktur je hnutí land art představované například Andym Goldsworthym, který se dlouhodobě zabývá řekou, jejíž koryto (klasická struktura) proud (disipativní struktura) jednak usměrňuje, jednak je však tímto proudem udržováno a hloubeno (Z. Neubauer, 1989; A. Goldsworthy, 2004).

Pro uvažování o prostoru jako o prostoru možností, které se mění v místě i v čase se jako nejvhodnější jeví využití pojmu pole. Existuje řada pojetí polí, která jsou využívána v nejrůznějších oborech. Není proto snadné hovořit o poli na obecné úrovni. Jde o vysoce abstraktní pojem, který představuje určitou situaci nebo prostředí, které obsahuje konečnou množinu možností, podnětů či směrů (M. Nakonečný, 1996). Pole je jakýmsi pravděpodobnostním prostorem, určitou nabídkou možností, systematickou sítí vztahů, která ovlivňuje vše v poli obsažené, a každý jev v poli je zároveň ovlivňován celým polem, jde o vztahové kontinuum narušující subjekt-objektové rozdělení (K. Lewin, 1966; G. Yontef, 2009). Pole neuvažuje v intencích sil v něm působících, spíše naopak jde o jeho určitou vlastnost, charakter, či snad morfologii určité úrovně, která přebírá význam sil v něm působících. Význam sil nahrazuje uvažování jeho možností, směrů či potencialit. Pole se tak vyznačují vlastní autonomií a svébytností (Z. Neubauer 1989). Uvažování prostoru jako pole, tedy uvažování geografického pole, které má specifický tvar daný jeho možnostmi bude v příspěvku postupně vyvozováno z řady v jiných kontextech již etablovaných polí, a to především magnetického, popřípadě geomagnetického, gravitačního, morfogenetického, psychologického a sémantického.

(Geo)magnetické pole

Určování směru dle magnetické střílky se datuje až do období okolo roku 2 600 př. n. l. Odlišení magnetického a zeměpisného poledníku je však spojeno až s plavbami Kryštofa Kolumba. Neubauer uvádí, že použití pojmu pole v tomto kontextu pravděpodobně souvisí s představou zorané země, kterou evokuje uspořádání železných pilin na papíře do hustých rovnoběžných brázd mezi dvěma póly magnetu. Pro výklad těchto jevů zavedl anglický fyzik a chemik Michael Faraday pojem siločára a pro prostor, ve kterém tyto siločáry probíhají a v němž tedy působí, pojem silové pole (Z. Neubauer, 1989). Dnešní geofyzika v případě magnetického pole Země, popřípadě geomagnetického pole stále používá pojmy jako dipól, síla, siločáry neboli isodynamy. Předpokládá, že celé pole má své zdroje uvnitř Země, jeho velmi podstatná část má charakter magnetického dipólu umístěného v zemském středu a odkloněného o 11,5° od osy rotace (R. Brázdil a kol., 1988). Tvar magnetosféry však není ani vzdáleně symetrický, je výrazně ovlivňován určitým stálým tokem plazmatu (protonů a elektronů), který k Zemi vysílá Slunce a který je tak označován jako sluneční vítr. Tento tok nabitých částic má v čase velmi proměnlivou intenzitu závislou na sluneční aktivitě (sluneční/magnetické bouře). Jejím vlivem je výrazně ovlivňován tvar geomagnetických siločar neboli magnetického pole Země a to tak, že na osluněné straně Země jej sluneční vítr stlačuje k povrchu Země, zatímco na odkloněné straně, kde je sluneční vítr odcloněn Zemí, se magnetické pole protahuje ve směru slunečního větru. Tvar magnetického pole, směr jeho siločar se tedy na každém místě Země v čase neustále proměňuje a to v pravidelných intervalech závislých na střídání dne a noci a nepravidelných intervalech závislých na míře sluneční aktivity, neboli intenzitě slunečního větru (R. Brázdil a kol., 1988). Geofyzika je tak v měřítku celé Země schopna nabídnout příklad určité stále se proměňující charakteristiky,

směrnosti, tvarovosti prostoru, kterou může být vedle geomagnetického pole například i elektrické pole Země.

Teorie relativity a gravitační pole

Historicky dalším oborem, kde se etabloval pojem pole a umožnil tak jeho rozvoj, byla fyzika. Albert Einstein se přímo odvolává na pole magnetické, popřípadě elektromagnetické, když zdůrazňuje, že stejně tak jako není možné vysvětlit elektromagnetické fenomény bez vlivu nějakého zprostředkujícího média, není bez něj možné vysvětlit ani fenomén gravitační (A. Einstein, 2004). Při argumentační výstavbě teorie relativity se odvolává i na René Descarta a jeho zdůraznění neexistence prázdnoty a tedy ani prázdného prostoru. Einstein na rozdíl od Descarta nehovoří pouze o prostoru, ale uvažuje v intencích Minkowského čtyřrozměrného prostoročasu, který ovšem taktéž nemůže být prázdny, nemůže existovat sám o sobě, ale který představuje právě určitou strukturální kvalitu pole (A. Einstein, 2004).

Základní úvaha teorie relativity vychází z empiricky zjištěného předpokladu, že všechny tělesa padají v gravitačním poli stejně rychle, jejich zrychlení při pádu je shodné, tedy nezávislé na tělesech samotných. Einstein z tohoto předpokladu postuloval, že pád není starostí tělesa samého, ale je zabezpečeno nějak prostěji. Proti představě gravitační síly Země se ohradil s argumentem, že člověk při volném pádu nepociťuje působení žádných takových gravitačních sil a naopak se nachází v jakémisi beztížném, „mimosilovém“ stavu, přestože se stále pohybuje se zrychlením.⁶ Zde vzniká dvojice pro teorii relativity zcela elementárních otázek. Co zapříčiňuje, aby všechno padalo stejně rychle? Jak těleso ví, jak se má pohybovat? Jak se udrží na přímé dráze? (Z. Neubauer 1989).

Einstein v teorii relativity na obě odpovídá shodně: zrychlení a křivost trajektorií těles je vlastností samotného prostoru a času. Prostor a čas je zakřiven a tělesa se pohybují po rovných trajektoriích v tomto zakřiveném prostoru. Neboli jinými slovy dráha, která může být v prostoru křivá, může být přesto v prostoročasu nejkratší. Rychlost a tvar trajektorie padajícího tělesa tak není dána jednotlivými pohybujícími se tělesy, ale obdobně jako v případě elektromagnetického pole nějakým zprostředkujícím médiem, který pro Einsteina představuje samotný prostoročas.⁷ Gravitační je tak bez gravitační síly možné vysvětlit právě časoprostorovým zakřivením. Tělesa, která nepociťují žádnou sílu (beztížný stav volného pádu), se časoprostorem pohybují po nejkratší možné trajektorii. Kdykoliv pohyb neodpovídá nejkratší možné trajektorii, tedy směr pohybu tělesa neodpovídá směru nejkratší možné trajektorii, těleso pociťuje sílu. Pokud tedy není gravitace závislá na tělesech samotných, ale na samotném prostoročasu, nejkratší trajektorie prostoročasu je pro všechna tělesa shodná a tvar trajektorií má na starosti prostoročas sám, lze říci, že tento prostoročas má svůj vlastní tvar, který je pozorování přístupný prostřednictvím tvarů jednotlivých trajektorií těles.

Morfogenetické pole

Dalším oborem, kde můžeme vypátrat spíše určitá samostatná díla poukazující na význam pole, než nalézt jeho etablované využití, je biologie a především biologie evoluční. První dílo, které poukázalo na určitou morfologickou podobnost tvarů organických těl, byla kniha *On growth and form* D'Arcyho Thompsona vydaná poprvé v roce 1917. Thompson byl synem profesora řečtiny, studoval medicínu a zoologii a sám se stal profesorem biologie. Jeho hlavním přínosem však byla úvaha nad rolí matematiky ve vědě. Jeho východiskem nebylo zavádět matematiku do přírodních věd, tedy do přírodovědného poznání nebo lépe řečeno do přírodních procesů, jeho předpoklad byl zcela opačný: je to matematika, která je odvozena

⁶ [cit. 28. 2. 2011] dostupné z: <http://martin184.webpark.cz/trotrl.html>.

⁷ [cit. 28. 2. 2011] dostupné z: <http://www.aldebaran.cz/astrofyzika/gravitace/otr.html#history>

z přírodních procesů. Pokud jsou matematické principy v přírodě již obsaženy, jak předpokládá Thompson, pak nemohou existovat žádné organické tvary, které by byly v rozporu s fyzikálními a matematickými zákony. Vzniká tak otázka v jakých případech mohou být tvary živých organismů vysvětleny matematicko-fyzikálními úvahami (A. Thompson, 1917). V každém měřítku je tvar organismu dominován jinou fyzikální silou. Zatímco pro člověka je dominantní působení gravitačního pole a povrchové napětí vody pro něj nemá existenciální význam, brouk naopak může bez úhony spadnout z výšky deseti metrů, ale pokud se smočí ve vodě, jeho váha se zdvojnásobí a stává se bezbrannou kořistí. Petr Kůrka z Centra pro teoretická studia Univerzity Karlovy uvádí názorný příklad vztahu mezi velikostí organismu a gravitačním polem. „*Suchozemští obratlovci asi nemohou být, už z čistě mechanických důvodů, větší než deset metrů. Jejich objem V a tedy i váha, roste se třetí mocninou velikosti L , $V \approx L^3$, zatímco pevnost kostí s jejich průřezem, který je úměrný druhé mocnině velikosti $S \approx L^2$* “ (P. Kůrka, 1989: 99). Thompsnův přínos byl tedy především v tom, že dokázal sepsat první dílo, které upozorňovalo na obecné spojitosti mezi tvary organických těl a matematicko-fyzikálními principy a zároveň splňovalo náležitosti odborného vědeckého textu.

Druhým významným dílem v této oblasti je kniha Theodora Schwenka *Sensitive chaos* poprvé vydaná v roce 1962. Jeho studijní a následně i vědecké zaměření je od Thompsonova výrazně odlišné. Schwenk studoval strojírenství, v diplomové práci se věnoval hydrotechnologím a v roce 1959 zakládá soukromý Ústav pro výzkum proudění (T. Schwenk; W. Schwenk; M. Jakobi, 2005). Celá kniha *Sensitive chaos* se věnuje proudění, a to jak vody, tak i vzduchu, které Schwenk studuje společně pod označením „fluids“. Sbírá ohromné množství empirického materiálu z nejrůznějších oblastí, na kterých poukazuje na tvarové podobnosti spojené s prouděním. Hovoří o určitém sebeorganizačním principu proudění, který může být nalézán ve všech proudících médiích bez ohledu na jejich chemické a fyzikální vlastnosti a zároveň bez ohledu na materiál okolního prostředí. Schwenk tak nabízí příklad Golského proudu, který se nepohybuje přímo, ale vlní se jak řeka v nivním údolí. Zaujímá obdobný tvar, ať je obklopena pevným materiálem, nebo pouze vodou jiné teploty. Nabízí souvislost mezi tvarem samotného proudu, tvarem těl organismů žijících v těchto proudících médiích, tvarem jejich pohybu v těchto médiích, ale i tvarem vnitřních orgánů, skrze něž určité médium protéká (T. Schwenk, 1996). Schwenk tak obdobně jako Thompson předpokládá určité strukturální nebo spíše strukturalistické vlastnosti prostředí ovlivňující tvar, zatímco se však Thompson opírá o matematické, popřípadě fyzikální principy, Schwenk hledá strukturu v samoorganizaci proudění, tedy určitou měkčí, procesní nejlépe snad disipativní strukturu, jejíž vliv navíc neomezuje pouze na tvar organických těl.

Třetí významnou knihou je v tomto ohledu český sborník *Geometrie živého*, vydaný v roce 1989 jako soubor přednášek podzimní školy konané v září roku 1988 v Bechyni. Tento sborník se přímo odvolává na D'Arcyho Thompsona, ovšem Teodora Schwenka nezmiňuje ani okrajově. Sborník je souborem textů předních českých filosofů, biologů a matematiků, jenž se snaží vytvořit prostor pro využití pole v biologii, a to pole, které nazývají morfogenetickým. Autoři jsou taktéž ovlivněni především strukturalismem, o jehož širší uplatnění v biologii se chtějí pokusit. S odvoláním na Jeana Piageta tak předpokládají, že je-li struktura vskutku úplnou soustavou samořídících přetváření (disipativní struktura), je organismus pravzorem takové struktury. Neubauer zde navazuje, když píše: „*Tak jako není neomezené množství reakcí a chemických struktur, tak také není neomezené množství morfologických tvarů. [...] Tyto tvary jsou dány existencí omezeného počtu „morfogenetických polí“*“ (Z. Neubauer, 1989: 51).

Použitím pojmu pole nejsou obdobně jako v případě polí magnetického či gravitačního zaváděny nové síly, nýbrž morfologie, směrovost, tvarovost určité úrovně. Neubauer po vzoru nejkratší možné trajektorie pádu v gravitačním poli dále předpokládá, že jednotlivé možnosti

realizace určitého tvaru nejsou v konkrétním prostoru stejně pravděpodobné a rozložení těchto možností nazývá právě morfologií. Výběr z těchto nabídek vede k naplnění jedné z možností, k uskutečnění, povstání určitého tvaru na dané morfologické úrovni. Soubor těchto možností, za jejichž nositele je taktéž, jako v případě magnetismu či gravitace, pokládán samotný prostor, je důsledkem existence určitých hloubkových struktur, které strukturalismus předpokládá. Tyto hloubkové struktury však nejsou dle Neubauera deterministické, tedy neurčují tvar přímo, ale obsahují prvky volnosti, nabízejí určité možnosti, jejichž výběrem se tvar teprve realizuje, vzniká, utváří, naplňuje. Samo otevření určité možnosti je také libovolné. Teprve její naplňování je vymezené a závazné. Právě proto, že tvar vždy vzniká znovu, vždy je znovu řešen, se toto řešení dokáže přizpůsobit okolnostem, tedy aktuálním možnostem pole. Tento vznik tvaru Neubauer označuje pojmem morfogeneze, kde *morfé* znamená tvar a *genesis* vznik či zrod (Z. Neubauer, 1989).

„Model tryskající kašny je označení pro strukturu, která je ve stavu stálého vznikání, jež podléhá stálé výměně mezi silami vnitřními (tvar trysky, tlak vody) na straně jedné, tak vnějšími (tlak ovzduší, vítr)“ (Z. Neubauer, 1989: 67). Obdobně, jak již bylo naznačeno výše, může být takovým příkladem proudící řeka, která je určitým výsledkem vzájemného působení koryta a proudu, něčeho statického a dynamického zároveň, řeka mění svůj tvar ve vzájemnosti usměrňování proudu korytem a udržování a hloubení koryta proudem (A. Goldsworthy, 2004).

Obdobně jako v případě gravitačního pole bylo konstatováno, že prostoročas má svůj vlastní tvar, který je pozorování přístupný prostřednictvím tvarů jednotlivých trajektorií těles, lze v případě morfogenetického pole předpokládat, že tvar prostoru je pozorování přístupný v podobě tvaru organických těl i neorganických útvarů. Geograficky velmi zajímavou asociací může představovat aplikace morfogenetického pole v geomorfologii, tedy předpoklad, že geomorfologické útvary jsou pozorovatelnými vyjádřeními možností morfogenetického pole konkrétního prostoru.

Jiné příklady poli

Zajímavé odkazy k abstraktnějšímu pojetí tvaru a zároveň i prostoru představuje využití pole v nejrůznějších sociálně vědních oborech. Pravděpodobně nejrozšířenější a z historického pohledu taktéž první je využití pole v psychologii. Význačný německo-americký psycholog Kurt Lewin zavedl do psychologie pojem pole v topologickém smyslu a psychologické procesy pak zkoumal v rámci tohoto pole. Pole, resp. psychologické pole, které Lewin taktéž někdy nazývá psychologickým prostorem nebo životním prostorem jedince, chápe jako jedince a jeho aktuální psychologické prostředí, které pro něj v daném okamžiku existuje (K. Lewin, 1951). Zavádí tak novou entitu, a to jedince v jeho aktuálním psychologickém prostředí, překračující subjekt-objektové rozdělení. Jedinec a jeho aktuální životní prostředí tvoří jedno kontinuum, a proto nelze mluvit odděleně o subjektu a jeho prostředí, nýbrž o jediném celkovém životním prostoru jedince, tedy poli. Pole je tak pro Lewina systematickou sítí vztahů, která ovlivňuje vše v poli obsažené a každý jev v poli je zároveň ovlivňován celým polem. Lewin dochází k přesvědčení, že člověk je v každém okamžiku znovu a znovu konstruován jako funkce svého pole, tedy životního prostoru, ve kterém je i on sám obsažen, tedy je jakousi funkcí sama sebe a svého aktuálního prostředí (G. Yontef, 2009). Teorie pole je rámcem, ve kterém lze prozkoumávat události, prožitky, objekty a systémy, lze studovat možnosti jedince a možnosti jeho psychologického prostoru, tedy možnosti určité situační interakce jejich vzájemnosti. Možnosti jedince v psychologickém smyslu lze ve velmi zjednodušené podobě popsat jako zkušenosti, znalosti, kompetence, povahové vlastnosti, konkrétní rozpoložení, náladu a možnosti jeho životního prostředí opět jako určitou situační směřovost prostředí, rozložení možností jednání, existenci psychologických sil či bariér (K.

Lewin, 1951; K. Lewin 1966). Konkrétní chování člověka je tak realizací jeho možností v daném životním prostoru. Tedy pokud bychom uplatnili obdobnou logiku jako v předchozích kapitolách a uvažovali o poněkud abstraktnější představě tvaru chování jedince, mohli bychom říci, že tvar tohoto chování je pozorovatelným vyjádřením možností psychologického pole konkrétní situace.

Obdobným způsobem lze nabídnout příklad z lingvistiky v případě sémantického, nebo ze sociologie v případě sociálního pole. Sémantické pole rozpracovává Vasily Vasilyevič Nalimov, který inspirovaný právě teorií pole Kurta Lewina, jej chápe jako interakci lidského nevědomí s člověkem samým i s okolním světem. Přirovnává ho k poli fyzikálnímu jako určitému médiu tuto interakci umožňující. Každý jednotlivec komunikuje sám se sebou nebo s jinou osobou prostřednictvím slov nebo symbolů. Tento proces komunikace je realizován prostřednictvím generování slov nebo symbolů a prostřednictvím jejich porozumění. Oba tyto aspekty nejsou možné bez kontaktu se sémantickým polem (A. Thompson, 1993). Tato interakce, nebo lépe toto sémantické pole, má dle Nalimova vidění světa pravděpodobnostní charakter, tedy existuje určitá pravděpodobnost, s jakou bude daný pojem spojen s určitým významem. Ivan Havel v této souvislosti nabízí velmi názorný příklad. „*Představme si, že někde dojde k vraždě. Jakmile se to dozvíme, můžeme uvažovat o vrahu, kterého sice neznáme jako jednotlivce, můžeme si ho však nahradit určitým polem podezření, reprezentovaným pravděpodobnostním rozložením. Toto rozložení se vlivem nových poznatků výrazně mění: každá nová situace či událost naše podezření na některé osoby zvýší, na jiné sníží*“ (I. Havel, 1991). Jinými slovy lze prostřednictvím sémantického pole každou událost vyložit jako interakci nových poznatků s dosavadní znalostí. S každým pojmem jako by bylo spojeno souvislé pole jeho možných významů s rozlišenými vahami významů - toto pole lze tedy charakterizovat pravděpodobnostním rozložením, které je navíc apriorní: platí dříve, než je znám konkrétní kontext výrazu. Vedle toho však existuje kontextuální filtr, určující pravděpodobnosti různých kontextů pro daný význam. Apriorní rozložení významu i kontextuální filtry jsou kulturním dědictvím minulosti dané jazykové komunity. V konkrétní řečové události (textu nebo promluvě) dojde k interakci sémantického pole výrazu s kontextem (který může být i mimojazykový) (I. Havel, 1991). Sémantické pole tedy zdůrazňuje, že spojení konkrétního pojmu s významem není ani náhodné, ale ani deterministické a Nalimov pro něj volí vztah pravděpodobností. Vyjádření pravděpodobností těchto sémantických polí může být chápáno i jako možnosti tohoto pole. Pokud pole již má určité možnosti, které nejsou stejně pravděpodobné, má i určité směry a pokud zde existují směry má i průběh přiřazení určitého významu k pojmu i konkrétní tvar. Obdobně lze v duchu s Pierrem Bourdieuem uvažovat jedincovu pozici v rámci sociálního pole či sociálního prostoru (P. Bourdieu, 1998).

Závěr

Jak již bylo avizováno v úvodu, příspěvek si neklade za cíl více než nabídnout určitý snad inspirační podnět k promýšlení povahy prostoru prostřednictvím tvaru. Geomagnetické, gravitační a morfogenetické pole nabízejí příklady působení sil v prostoru, které však opisují směrovost, morfologii či snad tvarovost určitého média. Základním předpokladem, procházejícím celým příspěvkem, je představa, že tímto médiem může být časoprostor sám, tedy, že časoprostor sám má určitou orientaci, strukturu či tvar. Pokud přijmeme tento předpoklad, tedy že prostor má tuto vlastnost, otevírá to příležitost nového pojetí prostoru: prostoru možností, potencialit či snad pravděpodobností. Takový prostor je specifický tím, že v každém místě, v každém okamžiku, v každém časoprostoru existují jiné možnosti, tedy že se v místě a čase proměňuje. Každý prostor (časoprostor) určité možnosti nabízí, určité nikoliv, jinými slovy určitá možnost má v každém prostoru jinou pravděpodobnost realizace.

Pokud se tedy mění možnosti s prostorem, každé místo je specifické svou jedinečnou kombinací v čase proměnlivých možností. Tyto možnosti se skládají v určité tvarovosti prostoru. Tvar prostoru je pozorování přístupný právě prostřednictvím tvarů jednotlivých trajektorií těles, v podobě tvaru organických těl i neorganických útvarů v případě přírodních věd či chování jedince a utváření významů v případě věd sociálních. Tvar určité entity, a v této fázi již tvar ryze abstraktní, není nahodilostí odmyslitelné od jejího umístění v konkrétním poli, situaci, prostředí, prostoru. Takovýto tvar prostoru tak může být mostem propojujícím jak fyzickou a sociální geografii, tak i cestou, jak uvažovat o geografickém prostoru jinak, respektive neuvažovat geografický prostor prázdný, inertní a izomorfní.

„Tvar mají především místa v prostoru; ta ho dodávají tělům, případně prázdnotě. Tvarem nějakého těla je tvar toho místa v prostoru, jež je v daném okamžiku tímto tělem zaplněno. [...] O možných tvarech různých těl rozhoduje prostor, a to tak, že jim poskytuje místa. Chceme-li studovat všechny možné tvary, musíme studovat prostor“ (P. Vopěnka, 1989: 35).

Literatura

- [1] BRÁZDIL, Rudolf. *Úvod do studia planety Země*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 365 s.
- [2] BOURDIEU, Pierre; DVOŘÁKOVÁ, Věra. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 8071845183.
- [3] DESCARTES, René; GLOMBÍČEK, Petr; MARVAN, Tomáš. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2010. 127 s. ISBN 9788072984275.
- [4] DESCARTES, René; MARVAN, Tomáš; GLOMBÍČEK, Petr. *Principy filosofie: výběr doplněný dvěma Descartovými dopisy princezně Alžbětě Falcké: Bilingva*. Praha: Filosofia, 1998. 179 s. ISBN 8070071125.
- [5] EINSTEIN, Albert. *Relativity: The Special and the General Theory*. London: Barnes & Noble, 2004. 144 s. ISBN 9780760759219.
- [6] *Geometrie živého: Matematické modely morfogeneze*: Bechyně, 26.–30. září 1988. Praha: Československá vědeckotechnická společnost při FGÚ ČSAV, 1989. 315 s.
- [7] GOLDSWORTHY, Andy. *Time*. London: Thames & Hudson, 2004. 202 s. ISBN 0500510261.
- [8] HAVEL, Ivan. O jednom metaforickém pohledu na svět. *Vesmír* [online]. 1991, 70, 2, [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.cts.cuni.cz/~havel/work/nalimov.html>>.
- [9] HEBKÝ, Jan. *Gravitace v Minkowského prostoročasu*. Praha: [K+K Humburky], 2008. 173 s. ISBN 9788025434345.
- [10] KŮRKA, Petr. Geometrie organického tvaru. In *Geometrie živého: Matematické modely morfogeneze*. Praha: Československá vědeckotechnická společnost při FGÚ ČSAV, 1989. s. 95-118.
- [11] LEWIN, Kurt. *Principles of topological psychology*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1966. 231 s.
- [12] LEWIN, Kurt; CARTWRIGHT, Dorwin. *Field theory in social science: selected theoretical papers*. New York: Harper Torchbook, 1951. 346 s.
- [13] NAKONEČNÝ, Milan. „teorie pole“. In *Velký sociologický slovník: svazek II*. Praha: Karolinum, 1996. s. 1300-1301. ISBN 8071843105.
- [14] NEUBAUER, Zdeněk. Zachraňte jevy aneb chvála bláznovství. In *Geometrie živého: Matematické modely morfogeneze*. Praha: Československá vědeckotechnická společnost při FGÚ ČSAV, 1989. s. 3-34.

- [15] NEUBAUER, Zdeněk. O strukturalistickém hnutí v biologii. In *Geometrie živého: Matematické modely morfogeneze*. Praha: Československá vědeckotechnická společnost při FGÚ ČSAV, 1989. s. 43-78.
- [16] NEUBAUER, Zdeněk. Pojem morfogenetického pole. In *Geometrie živého: Matematické modely morfogeneze*. Praha: Československá vědeckotechnická společnost při FGÚ ČSAV, 1989. s. 191-234.
- [17] NOVOTNÝ, Jaroslav. Mezi rozprostraněností a významovou orientací. In NOVOTNÝ, Jaroslav, et al. *Člověk mezi rozprostraněností a krajinou: studie k rozmanitosti chápání prostoru*. Praha: Togga, 2008. s. 17-37. ISBN 9788087258040.
- [18] PETŘÍČEK, Miroslav. *Myšlení obrazem*. Praha: Herrmann & synové, 2009. 204 s.
- [19] PRIGOGINE, Ilya; TOFFLER, Alvin; STENGERS, Isabelle. *Řád z chaosu: nový dialog člověka s přírodou*. Praha: Mladá fronta, 2001. 316 s. ISBN 8020409106.
- [20] SCHWENK, Theodor; SCHWENK, Wolfram; JACOBI, Michael. *Tři úvahy o podstatě vody*. Hranice: Fabula, 2005. 70 s. ISBN 808660022X.
- [21] SCHWENK, Theodor. *Sensitive chaos: the creation of flowing forms in water and air*. Forest Row : Rudolf Steiner press, 1996. 144 s.
- [22] ŠMEJKAL, Václav. Krize newtonovsko-karteziánské vědy. *E-LOGOS: Electronic journal for philosophy* [online]. 1997, 4, [cit. 2011-01-09]. Dostupný z WWW: <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/smejkal.htm>>. ISSN 12110442.
- [23] THOMPSON, Angela. Vasily Vasilyevich Nalimov: Russian visionary. *Journal of Humanistic Psychology*. 1993, 33, 3, s. 82-98.
- [24] THOMPSON, D'Arcy Wentworth. *On growth and form*. Cambridge: At the University Press, 1917. 793 s.
- [25] VOPĚNKA, Petr. Neviditelné reálné tvary. In *Geometrie živého: Matematické modely morfogeneze*. Praha: Československá vědeckotechnická společnost při FGÚ ČSAV, 1989. s. 35-41.
- [26] YONTEF, Gary. *Gestaltterapie: uvědomování, dialog a proces: historie a současnost*. Praha: Triton, 2009. 564 s. ISBN 9788073872168.

Shape: the concept of space

This paper presents a discussion of several concepts of the field. The main aim of this paper is to introduce the concept of fields from different disciplines into a mutual relationship. Based on structural similarities (these concepts) may be considered a probabilistic nature of geographic space. Article does not deny others concepts of space, while it discusses the possibility of an alternative approach with them. It offers the concept of space that is always already a space of certain options, with some direction, orientation and shape. It is not considered empty and inert spaces. The space has a structure that determines its potential, potentiality and probability. In every place at every moment, in every space-time there are other options. Each space-time has only certain options. In other words, each option has a different probability of each space-time implementation. These options can be seen through the shape of the trajectory, the shape of organic bodies, human behavior and the formation of meanings. Article offers the opportunity to think about the shape of geographic space through the shaped properties of magnetic, gravity, morphogenetic, psychological and semantic fields.

MOŽNOSTI VIZUALIZACE (PŘINEJMENŠÍM) 4 DRUHŮ PROSTOROVOSTI

Jakub Trojan¹, Jan Trávníček²

¹Laboratoř experimentální a aplikované geografie, Vysoká škola obchodní a hotelová s.r.o., Bosonožská 9, 625 00 Brno

jakub.trojan@gmail.com

²Geografický ústav Přírodovědecké fakulty, Masarykova univerzita, Kotlářská 2, 611 37 Brno

jan.travnicek@mail.muni.cz

Téma prostorovosti otevřeli v české geografii Hynek s Vávrou (2007, také Hynek 2007, 2009a, 2009b, 2009c), kteří diskutují (přinejmenším) čtyři pohledy na prostorovost, čtyři prostorovosti ve vztahu ke studiu krajiny. Diskutují způsoby, jakými může být prostor utvářen, od prostorovosti používané ve fyzické geografii až po poststrukturalistické verze prostorovosti, u kterých autoři hovoří o krajině jako koproduktu, kdy je zároveň konstrukcí i produktem. Příspěvkem na tyto čtyři prostorovosti reagujeme a diskutujeme možnosti a koncepce, které k jejich vizualizaci poskytují současné ICT technologie. Postupujeme od tradičního pojetí prostoru vyhovujícího použití geografických informačních systémů ke způsobům vizualizace, které prostorovost reprezentují, přetvářejí či samy konstituují (např. augmented reality), přičemž často může platit více možností zároveň, nelze je ostře omezit do kategorizace se striktně definovanými hranicemi.

Prostorovost lingvisticky vychází ze slova *prostor*. Prostor představuje pro geografii jednu z ústředních kategorií. Připusťme tedy, že neexistuje jediné správné či univerzální pojetí prostoru. Absolutní pojetí prostoru je založeno na tradici a východiscích Euklidovské geometrie, Newtonovské fyziky a Descartovské filosofie. Pro takové pojetí je charakteristické, že je zde prostor považován za stejnorodý, srovnatelný (na místě nezávislý), jednoznačný, měřitelný a stabilizovaný (není proměnný v čase). Je to prostor zbavený subjektivity, ustanovený matematicky (geometricky). To je výhodné pro jeho reprezentaci, např. prostřednictvím geografických informačních systémů (GIS) pracujících s konkrétním zobrazením – souřadnicovou soustavou. Klasické geometrické pojetí všude stejného a uniformního prostoru (pro všechny směry i měřítka) řeší problém pozice pozorovatele, v takto pojatém prostoru se lze dívat (zkoumat, existovat) de facto „odnikud“. Toto univerzální hledisko se stává terčem kritiky. Abler (in Jensen 2001) řadí posun od absolutního eukleidovského prostoru (trojdimenzionální prostor jako kontejner) k relativnímu prostoru, danému nejprve především časovou vzdáleností či konektivitou (v období geografie jako prostorové vědy) a později pak identifikovaného např. skrze percepci či sociální konstrukci, k nejvýznamnějším posunům v geografii vůbec. Harvey už v roce 1973 nabídl interpretaci prostoru prizmatem vztahů: „*Site has a value, not because of its own isolate existence but because it contains relationships with other sites*“ (Harvey 1973, 13-14). Harvey tak obrací pozornost na způsoby, kterými lidská činnost ovlivňuje rozlišování příslušných konceptualizací prostoru, především však definoval principy relačního prostoru.

Kitchin a Dodge (2002) diskutují roli informačních a komunikačních technologií (ICT) při transformaci vztahů lidí a prostoru. ICT (především inter/intra-netové sítě a mobilní komunikační technologie) svými technologickými možnostmi a vizemi vývojářů podporují vznik/rozšiřování konceptuálního prostoru (kyberprostor). Ten dnes ovlivňuje v sociální, ekonomické i politické rovině prakticky všechna geografická měřítka. Např. tradiční znak komunit v podobě sdílení společného prostoru (lokality) je v kyberprostoru (virtuální komunita) nahrazen sdílením prostoru konstruovaného sociálně - prostřednictvím on-line komunikace, tedy interakcí nezávislou na blízkosti v rámci eukleidovské geometrie.

Kyberprostor je utvářen relacemi. Příklad komunitního chování dokumentuje nevhodnost striktní klasifikace. Členové komunit zpravidla kombinují výhody sociální komunikace s přímou interakcí *face-to-face* s různými formami komunikace v kyberprostoru, závislými na technologickém aditivu (mobilní přístroje, elektronické chaty, videotelefonie atp.). Hranice jednotlivých prostorovostí nejsou striktně solidní a jejich rozhraní je snadné překračovat.

Prostorovost zpřístupňuje možnost uvažovat nejen prostor absolutní (eukleidovský) ale i relativní a relační, a především možnost přistoupit k prostoru variabilně a kreativně, např. dle způsobů jeho utváření. Cloke et al. (2005) považují prostorovost (*spatiality* či v plurále *spatialities*) za sociálně utvářený a prožívaný prostor a téma řadí mezi ústřední v rámci současné humánní geografie. Plurálem (prostorovosti) zdůrazňují, že prostor zde může být konstruován a používán více způsoby. Hynek a Vávra (2007) diskutují na příkladu krajiny čtyři prostorovosti: přírodní, socioekonomickou, percepční (imaginativní) a performativní, které jsou blíže specifikovány v Tab. 1.

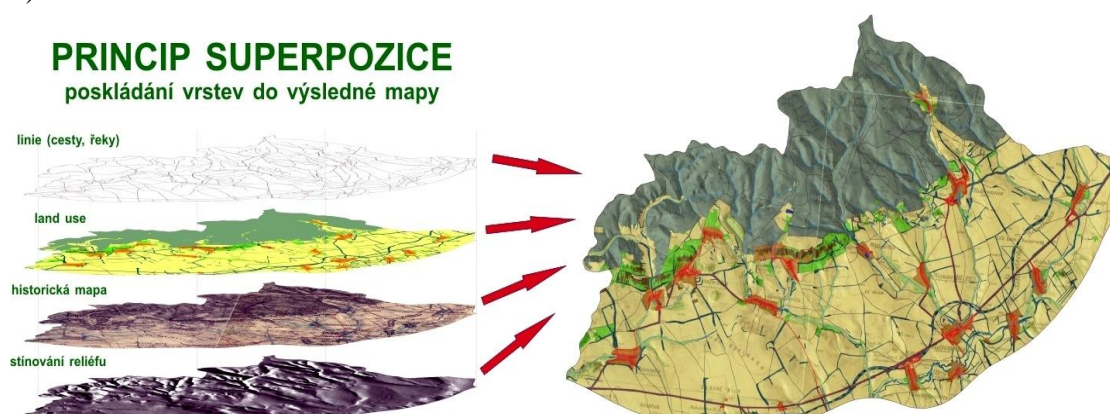
Tab. 1: Čtyři prostorovosti krajiny

1.	Přírodní (přírodně konstitutivní / hybridní)	<p style="text-align: center;">(antropizované) přírodní procesy, technologie, složkové interakce živly, pohromy</p> <p>Přírodní geometrie krajiny. Tvůrcem první prostorovosti jsou přírodní procesy. Má povahu geometrickou – hmatatelný rozměr, prostorové uspořádání (primárně přírodních) polycentricky pojímaných krajinných ekosystémů. Látkově-energeticky působící faktory – teplo, vlhkost a látková úživnost (trofita) – formují určitou prostorovou pravidelnost jejich uspořádání. Často je zdůrazňována role času (klimatologie, pedogeografie).</p>
2.	socioekonomická	<p style="text-align: center;">využívání přírody – zdroje, služby, náklady/užitek prostorová organizace kulturní krajiny nodalita, urbanizace, suburbanizace venkov, gradient využití</p> <p>Je utvářena působením společnosti na přírodní složky krajiny. Příroda je zdrojem statků a služeb poskytovaných a využívaných společností (látky, energie, potenciál pro aktivity např. prostřednictvím turistiky atd.), vzniká tak kulturní krajina. Typická je interakce urbánního a rurálního prostoru a jejich oboustranné přechody. Význam mají komunikační sítě (vč. informačních) s přesahy do dalších prostorovostí (percepční a performativní)</p>
3.	percepční, imaginativní	<p style="text-align: center;">reflexivita, prožitky, odezvy, vzpomínky, představy symboly, ikony, nálepky, sny, naděje toponomie, topofobie (Tuan)</p> <p>Tato prostorovost představuje významy, je současně materiální i symbolická (na místo zažitých binárních polarit/opozit). Interpretativní schéma porozumění prostoru, vypovídající jak o lidské percepci, tak o normativních představách (územní plán, zákony...) formujících předávaný morální rozměr u jednotlivce či v komunitě, který se zároveň stává referencí pro hodnocení stavu (např. krajiny). Třetí prostorovost je vytvářena v procesu sociální konstrukce i jako virtuální svět možného (kyberprostor).</p>

4.	performativní	<p>aktéři/aktanti, asambláže, rhizomy, materiality podílníci, dotčení, rozhodovatelé</p> <p>fyzický kontakt, pohyb</p> <p>moc a odpor (Foucault)</p> <p>Performativní prostorovost se projevuje skrze činy, v jednání aktérů jdoucích v souladu či proti aktantům. Dochází ke generování moci, která přetváří i krajinu, zpravidla za vzniku rezistence (odporu) vůči přímým či zprostředkovaným krokům dominujících členů společnosti, které mají často fatální dopady na krajinné ekosystémy, resp. na životní prostředí.</p>
----	---------------	--

Pramen: podle Hynka a Vávry (2007) a Hynka (2009c), upravil J. Trávníček

Zobrazování první prostorovosti (přírodní) s využitím ICT je zpravidla považováno za neproblematické. Typické je použití geografických informačních systémů (GIS) jako nástroje kartografické produkce mapových děl určitého vymezeného území. GIS zprostředkovávají materiální realitu formou analogových, resp. digitálních map (Slocum, 2005). Vizualizace přírodních složek, jejich interakcí a přírodních procesů (často se snahou vyjádřit proces zobrazením časoprostorových změn) patří mezi typické výstupy GIS. Vzhledem ke geometrické (měřitelné) povaze znázorňovaných jevů umožňují GIS i další analýzy, nejčastěji morfometrického charakteru. Samotné GIS jsou principiálně založeny na složkovitosti. Jednotlivé vrstvy (nejen) přírodních složek/jevů jsou prostřednictvím GIS skládány na sebe do výsledné zobrazované scény. Může tak vznikat přidaná hodnota komplexněji vypovídající o přírodní prostorovosti krajiny (např. Kolejka 2005), zároveň je tu však riziko jejich prostého „součtu“ do klasifikovaných kategorií, které simplifikují komplexitu reálného světa (např. gradienty či mozaiky) a omezují ji na její vizuální reprezentaci. Jestliže geoinformatik s využitím GIS dokáže na podkladě vrstev syntetizovat geografické informace do složitějších celků, je také možný opačný proces analýzy dílčích částí krajinného systému a extrakce informací z komplexnějšího prostoru/prostorovosti do funkčních jednotek, nad nimiž lze dělat dílčí analýzy (Trojan, Trávníček, 2010). Takto vnímaná prostorovost umožňuje s využitím GIS zachycovat také přírodní procesy, které je možné vizualizovat např. dynamickými mapami nebo mapami zobrazujícími interaktivní změny využití krajiny (Trávníček, Trojan, 2010).

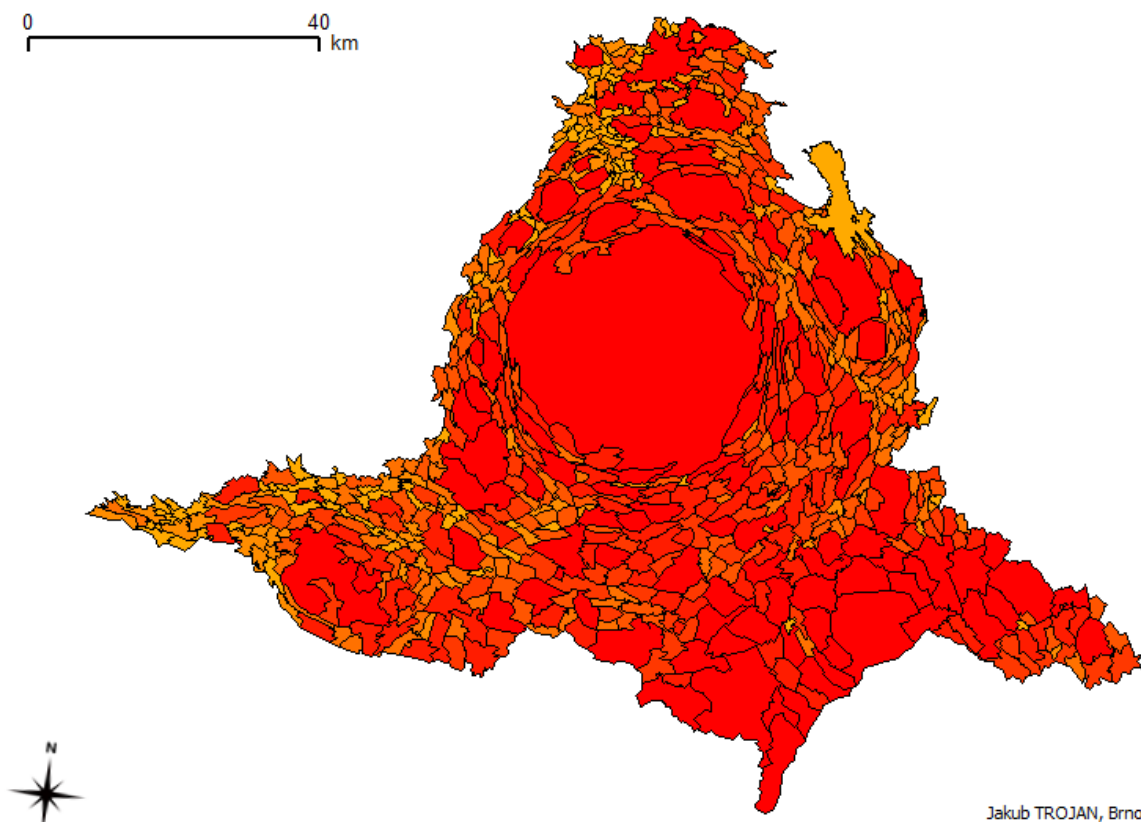
Obr. 1: Využití GIS při vizualizaci přírodní a socioekonomické prostorovosti; kombinace vrstev/složek do výsledné mapové reprezentace

Zdroj: J. Trávníček

Vizualizace přírodní prostorovosti s použitím ICT je zpravidla založena na primárním (terénním) sběru dat (později upravovaném uživateli GIS, např. i v geovědních disciplínách) s

využitím globálních navigačních satelitních systémů (GNSS). Nejběžnějšími podmožinami GNSS jsou geolokační čipy fungující na bázi GPS či GLONASS. Aktuálně diskutovanou záležitostí je také budoucí využití GNSS Galileo (Sanderson, 2009). Mobilní mapování s využitím GNSS zaznamenává body na zemském povrchu, které následně v prostředí GIS utvářejí geometricky relativně přesný obraz mapované krajiny.

Socioekonomickou prostorovost utvářejí antropogenní procesy, které jsou v současnosti dominantní při přetváření a využívání přírodních statků a služeb. I tento typ prostorovosti je zpravidla zobrazitelný s využitím geografických informačních systémů. Socioekonomická prostorovost je přístupnější alternativním formám zobrazení (např. anamorfované mapy jsou ve fyzické geografii používány zcela výjimečně). Častěji jsou statické vizualizace a modelované procesy zobrazovány s využitím 3D technologií (tedy trojdimenzionálního prostoru). *Spatial modeling* v GIS umožňuje z nasbíraných informací dopočítávat interpolačními mechanismy neznámé hodnoty povrchu, což s využitím vhodného modelu přispívá k lepší prostorové vizualizaci socioekonomických procesů/jevů, které jsou tradičními metodami hůře graficky zobrazitelné. V souvislosti se socioekonomickými procesy se mnozí autoři uchylují k využívání anamorfovaných map (např. Kraft 2009), v anglosaské literatuře známých jako *cartograms* (Slocum, 2005). U socioekonomických dat se více projevují limity geometrické struktury GIS, např. při zobrazování kategorií, o kterých mnohdy lépe vypovídají relační vztahy (např. rodina, sousedství, teritorialita) než prostorová lokalizace v podobě umístěných bodů, linií či ploch. Určitým východiskem může být *fuzzy logic*, která je v prostředí GIS rozpracovávána např. W. Kainzem (2008). I zde se však modeluje na základě matematických algoritmů, které (z pohledu kartografa) deformují karteziánské souřadnice prvků mapy.

Jakub TROJAN, Brno, 2011

Obr. 2: Prostorové modelování s využitím GIS – anamorfovaná mapa Jihomoravského kraje podle počtu obyvatel dle posledního Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001

Zdroj: J. Trojan

Výše prezentovaná zobrazení socioekonomické prostorovosti jsou využívána především v akademické a profesní sféře. Trojdimenzionální nahlížení na socioekonomickou prostorovost (využívání krajiny, zasahování lidské činnosti do vývoje/plánování území, interakce urbánního a rurálního prostoru) je však zájmem i běžných uživatelů ICT, kteří pracují např. s programem Google Earth. Ten umožňuje „virtuální procházky“ po libovolném místě na (nejen) zemském tělese, přičemž jako podklad slouží satelitní (lokálně také letecké) snímky pořízené v různých časových intervalech (což nabízí i možnost srovnání). Komplexnější pohled na místa či regiony umožňují prostorové 3D vizualizace selektivně vybraných *landmarks* (Lynch 1960), čili významných orientačních bodů v krajině. Ještě dále zachází služba StreetView, která umožňuje s využitím 3D brýlí virtuální procházky vybranými sídly planety obohacené o trojrozměrnou dimenzi. Průmyslové využití takto chápané prostorovosti vyvíjí ve spolupráci s Vysokým učením technickým v Brně firma GEODIS v rámci tvorby Komplexního mapovacího systému (Michovský, 2010). Jak zobrazovaným prostředím, tak zobrazovací technologií, výslednou vizualizací a přístupem uživatelů k těmto „koproduktům“ se tyto formy ocitají na rozhraní mezi socioekonomickou a „třetí“ a „čtvrtou“ prostorovostí. Zájem veřejnosti a tím i potenciál ke komerčnímu využití je u socioekonomické prostorovosti výrazně vyšší než u prostorovosti přírodní, což dokumentuje i zájem soukromých společností o rozpracovávání konceptu s využitím nových technologií.

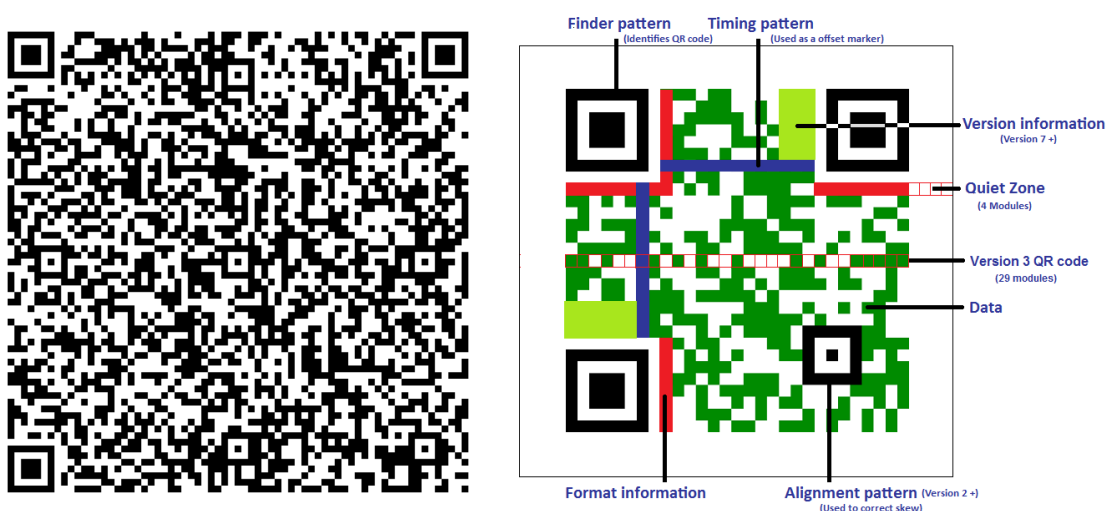

Obr. 3: Širší prostorovost místa s využitím 3D modelace *landmark* brněnského výstaviště na podkladu satelitního snímku a promítnutí socioekonomické prostorovosti ve StreetView – okolí ÚAN Zvonařka

Zdroj: vyhotoveno v programu Google Earth 6.0 beta, upravil J. Trojan

Zobrazování percepční a imaginativní prostorovosti s pomocí informačních a komunikačních technologií může být nazíráno více úhly pohledu. Často se hovoří o *kyberprostoru*. Má svoji unikátní geografii, která je většinou spjatá s internetovým/intranetovým prostředím (Kitchin, 1998). Virtuální realita do značné míry vytváří imaginativní prostorovost tak, jak ji máme vidět nebo jak ji chceme vidět. Dynamicky ji rozvíjí herní průmysl, aplikace lze najít např. i v architektuře. Pokud vezmeme v úvahu premisu, že současný existující prostor (místo, lokalita, objekt) je virtualizován do 3D pohledu na základě skutečných propozic, nemůže se jednat o virtuální realitu, která je od skutečného světa odtržena. V geografii a jí příbuzných vědách je virtuální realita využívána často jen jako modelace prostoru, který ještě neexistuje. Určitým přechodem mezi virtuální realitou (lze si představit jako populární hru *Second Life* – <http://secondlife.com/>) a skutečnou realitou reprezentovanou modelem (lze si představit jako 3D procházku městem aplikace StreetView, viz obr. 3) je tzv. rozšířená realita (*augmented reality* – AR). AR umožňuje v reálném prostředí využívat virtuálních prvků coby nadstavby prvků reálných (Aaltonen a Lehtikoinen, 2006). Velký důraz se přitom klade na samotnou

symboliku tak, aby byla podobná svému reálnému vzoru. Rozšířená realita je reprezentována mnoha výstupy – využití percepční prostorovosti na bázi kódovaných znaků představuje např. Tzv. QR kódování (QR – zkratka sousloví *Quick Response*). Jedná se o způsob, který je blízký klasickým EAN kódům (EAN – zkratka sousloví *European Article Number*) známým z maloobchodního prostředí. Do tzv. QR kódů je možné ukrýt libovolnou informaci odkazující buď na textovou sekvenci (příklad na Obr. 4), telefonní číslo či webovou (URL) adresu umístěnou v kyberprostoru. S využitím čtečky QR kódů je tak možné přenášet kódované informace o prostoru. Rozlišení znaků z QR kódu umožňují aplikace, které jsou v současnosti portované na všechny mobilní operační systémy (Android, Symbian, BlackBerry, Windows Mobile, iOS) a lze je provozovat i v prostředí JAVA (např. Kaywa reader, i-nigma, Barcode Scanner a další). S využitím sekvencí QR kódů tak hypoteticky lze provázet osobu kódovaně reálným prostorem s informacemi uloženými v kyberprostoru.

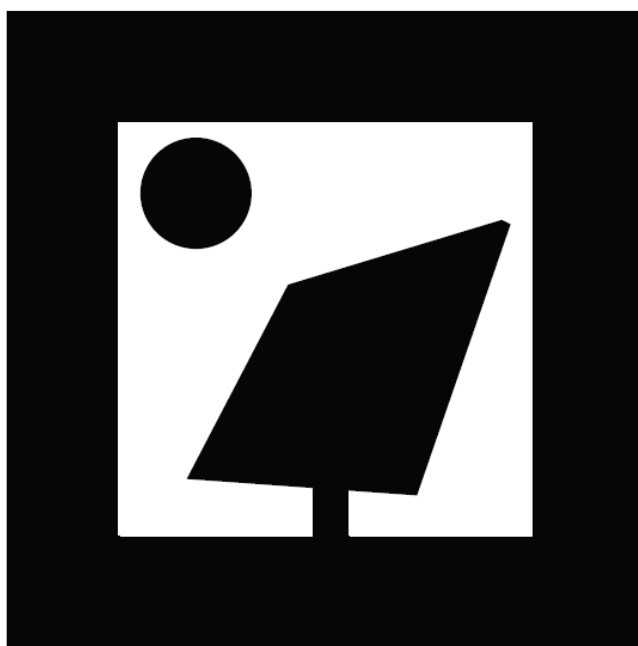

Obr. 4: Augmented reality v praxi – QR kód se sdělením krátkého textu

Zdroj: J. Trojan a popis „mapy“ QR kódu; <http://www.qrme.co.uk/qr-code-resources/understanding-a-qr-code.html>). QR kód lze přečíst v příslušné aplikaci a/nebo zhlédnout krátké video na <http://www.youtube.com/watch?v=zNxu36aVdNU>.

Rozšířená realita je často spojována s dodatečnými technologiemi, které kromě reálného a virtuálního prostoru kombinují také vztah uživatele k těmto dvěma prostorům a kladou důraz na jeho relaci v něm. Relační prostor je tak využíván opět nejčastěji v herním průmyslu (např. Technologie Microsoft Kinect), testování v reálném prostředí je zatím využíváno s tzv. Head mounting systémy (HMS – blíže např. Maad, 2010). Tyto HMS slouží jako snímače pohybů lidského těla v reálném světě, přičemž relace mezi uživatelem-reality je doplněna odezvou z virtuálního prostředí, čímž vzniká unikátní propojení kyberprostoru, reality a člověka jako spojovatele mezi nimi. Zatímco HMS vyžadují ke kombinaci kyberprostoru a reality další přídavná zařízení (na relační snímání prostorovosti), jednodušší AR aplikace operují „jen“ s analogovými diagramy znázorněnými potiskem v dvojdimenzionálním prostoru. Takovýto diagram na první pohled představuje (obdobně jako QR kód) jen kódovanou mapu. V prostředí Adobe flash obohaceného o AR kód však z těchto 2D kódů vznikají trojrozměrné objekty, které mohou mít dynamický charakter (např. se pohybují) a mohou reagovat na podněty uživatele i bez nutnosti HMS. Příkladem může být vizualizaci větrné elektrárny, která reaguje na uživatelské podněty (Obr. 5). Ukázkou připravila společnost GE a stačí diagram na Obr. 5 nasměrovat na webové stránce <http://ge.ecomagination.com/smartgrid/> ke flashové aplikaci prostřednictvím webové kamery, která diagram sejme. Následně se mezi

uživatelé a monitorem PC vytvoří dynamický objekt reagující na podněty uživatele, ovšem ne zcela monitorující jeho chování (nelze tedy hovořit o relačním prostoru).

Obr. 5: Augmented reality – kódování do 2D diagramů čitelných prostřednictvím webové kamery

Zdroj: http://ge.ecomagination.com/smartgrid/#/augmented_reality

S augmented reality je spojena i performativní prostorovost, v níž hrají dominantní roli aktéři a aktanti (k Actor-network theory blíže Latour 2005) a především otázka dominance, resp. moci (foucaultovská provázanost power-knowledge). Příkladem je využití AR pro ovlivnění vnímání a hodnot, které uživatel přisuzuje reálným objektům (vč. aktantů). AR je přechod mezi realitou a ryzí virtualitou (využívá obojího) používaný takto v mobilních aplikacích při geolokační identifikaci. Příkladem je aplikace, která prostřednictvím fotoaparátu mobilního telefonu (či jiného mobilního zařízení – PDA, iPad atp.) snímá obraz reálného světa, který s využitím internetu v kyberprostoru analyzuje a z virtuálního prostředí stáhne k zobrazeným reálným objektům relevantní (ve smyslu jejich lokalizace) výběrové (dle cílů poskytovatele) informace. Typickými příklady těchto aplikací jsou programy Wikitude World, Layar nebo Google Goggles (běžící na hlavních mobilních platformách – Android, iOS nebo Symbian), které obsahují různé internetové databáze s informacemi přiřaditelnými k místům. Právě způsob informování uživatele je výsostně závislý na autorovi databáze, z níž se informace k reálnému objektu zobrazují. Role aktérů – tvůrců databází (stejně tak např. mobilních operátorů, kteří mohou obsah jako zprostředkovatelé datového toku nepřímo ovlivňovat) je zde klíčová. Totéž platí o selekci zobrazovaných objektů – aktantů. Jejich vizuální zanesení do databáze rovněž podléhá vůli zpracovatele nezávisle na pozici uživatele – příjemce informace. Performativní prostor tak může být nejvíce zneužitelný. Uživatelé jej stále více preferují vzhledem k efektivnímu poskytování přidané (informační) hodnoty a tyto aplikace dnes patří mezi nejpoužívanější rozšíření mobilních telefonů s operačními systémy.

Obr. 6: Ukázka fungování augmented reality v mobilním telefonu s využitím aplikace Wikitude. Vlevo snímáný objekt integrovanou kamerou, vpravo vyvolané informace o snímaném objektu.
Zdroj: J. Trojan, úprava J. Trávníček

Vizualizace prostorovosti s využitím ICT je technologicky náročnější ve shodě se stoupající poslovností jednotlivých prostorovostí dle dělení Hynka a Vávry (2007), směrem k post-structuralistickým verzím prostorovosti. Vizualizace prostorovostí se stoupající hierarchií stále více využívá možnosti kyberprostoru (ať už reprezentovaného AR či virtuálními světy) a přináší nové možnosti/nástroje pro mocenské ovlivnění sociálně konstruované prostorovosti a pro dominantní verze prostoru, které zároveň slouží k potlačení či vyloučení verzí jiných. ICT technologie také posilují další hledisko poststructuralistického pohledu na prostor – stávají se součástí permanentního utváření prostoru skrze procesy, které v něm probíhají (Murdoch 2006).

Typickým znakem současného kyberprostoru je jeho mobilita napříč technologickými platformami. Původní modelace kyberprostoru byla omezena na desktopová řešení. Dnes se stává snadno přístupným uživatelům přenosných přístrojů a v mobilních telefonech proniká do každodenní sociální reality, ovlivňuje naše rozhodnutí i jednání. Autoři Mitra a Schwartz dokonce hovoří o posunu ke kybernetickému (syntetickému) prostoru, do něž zahrnují právě interakce se sociální realitou. Percepční (imaginativní) i performativní prostorovost sice nevznikly s kyberprostorem a nejsou vázány pouze na něj, ale jsou jeho přítomností a přístupností výrazně modifikovány, resp. k jejich (re)produkci jsou přístupné nové nástroje. Možnosti vizualizace těchto prostorovostí prostřednictvím současných ICT tak zpětně ovlivňují proces sociální konstrukce prostoru; jsou zároveň produktem i konstruktem.

Literatura

- [1] AALTONEN, A., LEHIKONEN, J. (2006): Exploring augmented reality visualizations. In AVI '06 Proceedings of the working conference on Advanced visual interfaces. New York : ACM. p. 453–456. ISBN 1-59593-353-0.
- [2] HYNEK A. (2009a): Prostorovosti: místa, krajiny, regiony. Acta Geographica Universitatis Comenianae No. 53, 2009, s. 79-90. Univerzita Komenského v Bratislave
- [3] HYNEK, A. (2009b): Studium kulturní krajiny. In. Herber, V. (ed.): Fyzická geografie a krajinná ekologie: příspěvky z 26. výroční konference Fyzickogeografické sekce České geografické společnosti konané 10. a 11. února 2009 v Brně. Brno: Masarykova univerzita, s. 16-23.
- [4] HYNEK, A. (2009c): The Politics of Landscape on Regional and Local Levels. GeoScape. Vol. 4, N. 1, s. 10-27.

- [5] HYNEK, A. (2007): Humánní geografie ve studiu krajiny. In: Herber, V. (ed.): Fyzickogeografický sborník 4: Fyzická geografie teorie a aplikace. Brno: Masarykova universita. s. 7–13.
- [6] HYNEK A., VÁVRA J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Fyzickogeografický sborník 5 z 24. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 13. a 14. února 2007 v Brně. Fyzická geografie- výzkum, vzdělávání, aplikace, ed.V.Herber, MU Brno, 2007, s. 7-14
- [7] KAINZ W. (2008): Theory and Practice of Fuzzy Sets in GIS. In: Schiewe J., Michel U. (eds.), Geoinformatics paves the Highway to Digital Earth. On the occasion of the 60th birthday of Professor Manfred Ehlers, pp. 49–54.
- [8] KITCHIN, R. (1998): Towards geographies of cyberspace. Progress in Human Geography. London: 1998. Vol. 22, Iss. 3; p. 385. ISSN 0309-1325
- [9] KITCHIN, R., DODGE, M. (2002): The emerging geographies of cyberspace. In Johnston, R. J. et al. (eds): Geographies of global change: remapping the world. 2nd edition. Blackwell Publishing, Malden, p. 340-354.
- [10] KOLEJKA, J. (2005): Digitální model krajiny – nástroj při realizaci výzkumných a aplikačních studií. Geografie–Sborník ČGS. Vol. 110, N. 4, s. 286-299.
- [11] KRAFT, S. (2009): Doprava, rychlost a časoprostorová komprese. In Poštolka V. et al. (eds): Geodny Liberec 2008 - Sborník příspěvků. Liberec, 2009. 9 s. ISBN 978-80-7372-443-6.
- [12] LATOUR B. (2005): Reassembling the social an introduction to actor-network-theory. Oxford: Clarendon. 328 p.
- [13] LYNCH, K. (1960): The image of the city. Cambridge, Mass.: MIT Press, 194 s. ISBN 0262120046.
- [14] MAAD, S. eds .(2010): Augmented Reality. InTech : 2010. 230 p. ISBN 978-953-7619-69-5.
- [15] MICHOVSKÝ, P. (2009): KOMAS vzniká v Geodisu. GeoBusiness, 07+08, 2010, s. 11. Praha: Springwinter, s.r.o., ISSN 1802-4521.
- [16] MITRA, A., SCHWARTZ, R. L. (2001): From Cyber Space to Cybernetic Space: Rethinking the Relationship between Real and Virtual Spaces. Journal of Computer-Mediated Communication, Vol. 7, Iss. 1.
- [17] MURDOCH, J. (2006): Post-structuralist Geography: A Relational Guide to space. London: Sage Publications. 220 p. ISBN 9780761974246
- [18] SANDERSON, K. (2009). Europe's Galileo project gains ground. Nature, Vol. 461, Iss. 7267, p. 1039. ISSN 0028-0836
- [19] SLOCUM, T. (2005). Thematic cartography and geographic visualization. 2nd ed. Upper Saddle River, N. J.: Pearson Prentice Hall, 2005. x, 518 p., ISBN 0-13-035123-7
- [20] TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J. (2010): Changing Landscape in GIS Dynamization in Practice: Using Old Maps at Educational Project for Secondary School in South Moravia, Czech Republic. In Proceedings of the 5th International Workshop on Digital Approaches in Cartographic Heritage. Vienna: Vienna University of Technology, 2010. od s. 565-575, 10 s.
- [21] TROJAN, J., TRÁVNÍČEK, J. (2010): Spatiality of functional units in rural landscape in the greater Brno area: Lipůvka-Lažany-Újezd. GeoScape, Vol. 5, Iss. 2. Ústí nad Labem: Jan Evangelista Purkyně University. ISSN 1802-1115. V tisku.

Possibilities of visualization (at least) four kinds of spatiality

The paper deals with options of visualization of spatialities using information and communication technologies (ICT). Four types of spatialities described according to Hynek and Vávra (2007) have been selected and tested for current ICT methods. The natural and socioeconomic spatialities could be easily visualized by geographical information systems (GIS) with addition to 3D modeling. Whereas the natural spatiality is clearly connected to standard GIS visualization using typical layers combining, socioeconomic spatiality uses for expression of causalities cartograms and other advanced tools such as virtual tours etc. Imaginative or performative spatialities work more with other types of visualization, mostly based on advanced computer graphic and cyber/cybernetic space. Typical example is use of augmented reality technologies incorporated into mobile devices and mass delivered in ordinary use. Paper deals with the examples of visualization in each of the spatiality, critically discusses the potential and risks of computer-based tools used in visualization and proposes the suitable implementation in geographical sciences as well as possible transition among defined spatialities.

TERITORIÁLNÍ A AKVATORIÁLNÍ PROSTOR OSTROVA ČEČEŇ

Břetislav Svozil

Geografický ústav Přírodovědecké fakulty MU,

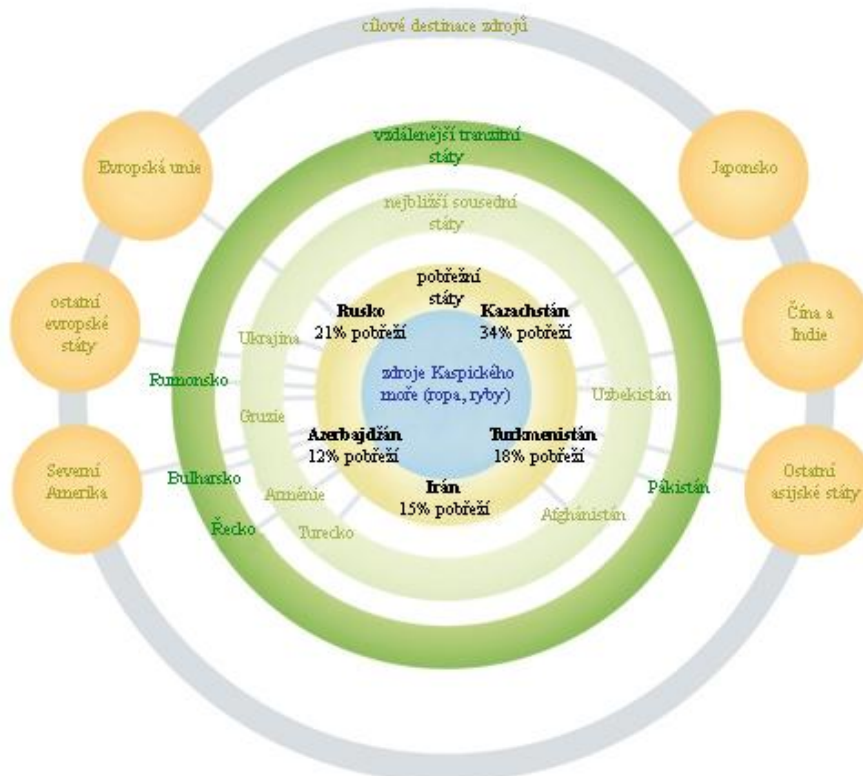
Kotlářská 2, Brno, 611 37, Česká republika

breta.svozil@seznam.cz

Úvod

Ostrov Čečeň se nachází v severozápadní části Kaspického moře, od Agrachánského poloostrova ho odděluje malý průliv. Je součástí nejnižší republiky Ruské federace Dagestánu – přesněji patří do Kirovského rajónu města Machačkaly. Prochází jím dohodnutá hranice oddělující od sebe severní a střední část Kaspického moře: ostrov Čečeň na západním pobřeží – mys Tub-Karagan (Kazachstán) na východním pobřeží. Dohodnutá hranice je zároveň 'hranicí ledu' – zhruba k této hranici obvykle zamrzá severní část Kaspického moře po dobu 2-3 měsíců.

Ostrov Čečeň má vzrůstající geopolitický význam jako strategický hraniční vojenský bod. V širším kontextu bychom ho mohli zařadit do neklidného 'Kaspicko-Kavkazského' regionu – nárazníkového pásma, ve kterém se střetávají zájmy regionálních i nadregionálních mocností. Je v něm lokalizována řada aktivních, anebo latentních konfliktů. V posledních desetiletích tento region stoupá na významu zejména pro své uhlovodíkové zdroje, biologické zdroje a z důvodu tranzitního. Podle UNEP/GRID-Arendal (2007) tyto relativně nové podmínky mohou pro lokální obyvatelé znamenat zvyšující se blahobyt, ale také mohou vést k tlaku, který způsobí zánik lokálních komunit respektive jejich tradičního života a tradičního prostředí.

Obr. 1: Aktéři kaspického prostoru

Zdroj: UNEP/GRID-Arendal 2007; upraveno

Co je to ostrov?

Na zdánlivě jednoduchou otázku existuje mnoho rozmanitých odpovědí. Neexistuje jediná všemi akceptovaná definice ostrovů. Např. v roce 1920 Jean Brunhes identifikoval čtyři typy ostrovů: ostrov v moři, ostrov v poušti (oázy), a ostrovní osídlení oáz velkých boreálních nebo ekvatoriálních lesů a nakonec ostrovní vysočiny, uzavřená horská údolí (Hache 1998: 36–37 in Olausson 2007). Také autoři Begon, Harper a Townsend (1997) upozorňují na to, že termínem ostrov nemusí být vždy označována pevnina obklopená mořem. Jak uvádějí, například jezera jsou ostrovy v “moři země“, vrcholky hor jsou výškové ostrovy v “oceánu nízké nadmořské výšky“, mezery v lesním korunovém krytu vzniklé pádem stromu jsou ostrovy v “moři stromů“. Autoři také zmiňují, že ostrovy mohou být prostory stejného geologického, půdního nebo vegetačního typu, obklopené jiným typem horniny, půdy nebo vegetace.

V roce 1982 na: United Nations Convention on the Law of the Sea byl ostrov, jak zmiňuje Olausson (2007), definován jako „*přírodně utvářené území pevniny obklopené vodou, které vyčnívá nad její hladinu i při vysokém přílivu*“. Kopp a kol. konstatují (2006, s. 7), že Konvence OSN o mořském právu z roku 1982 (zmiňovaná výše) také uvádí další dva paragrafy:

§2 Kromě výjimky uvedené v §3 jsou teritoriální vody, kontaktní zóna, exkluzivní ekonomická zóna a kontinentální šelf ostrova určovaný ve shodě s pravidly této Konvence aplikovanými na ostatní území pevniny.

§3 Skály bez trvalého osídlení nebo ekonomického využití nemají vymezenou exkluzivní ekonomickou zónu nebo kontinentální šelf.

Existují ale i účelové definice ostrovů, které slouží především pro potřeby různých institucí např. European Small Islands Network - Youth Network Semina (2003) používá k definici ostrovů kritéria vycházejících z Eurostatu (Evropský statistický úřad), ostrovem je území:

- které má přinejmenším jeden čtvereční kilometr,
- vzdálené přinejmenším jeden kilometr od pevniny,
- mající stálé místní obyvatelstvo (trvale žijící) přinejmenším 50 lidí,
- které nemá žádné stálé/permanentní spojení s pevninou, a
- které nemá významné hlavní město v rámci EU.

Jak uvádí Lewis (2003) nebo Island Vulnerability (2004) mnoho autorů pro definici ostrovů používá kritéria jako: populační velikost, výměra půdy (výměra orné půdy), hrubý národní produkt nebo podmínku, že ostrovem je část pevniny, která nevytváří svoje vlastní klima či z hlediska humánní geografie je to místo, kde žijí unikátní lidé obklopeni jedinečnou kulturou apod. Royle (2001) varuje před praktickými problémy, které způsobují striktní definice ostrovů a vybízí podobně jako Lewis (2003) pro používání spíše intuitivního pojetí. Jako např. že ostrovy jsou relativně izolovaná místa s nedostatečným dopravním propojením s pevninou. V postmoderní a poststrukturalistické literatuře, se ale stále častěji prosazuje zcela jiný přístup, který upřednostňuje definice ostrovů vycházející z individuálních konstrukcí jednotlivých aktérů. Royle (2001) také upozorňuje na to, že ostrov jinak konstruuje umělecká, vědecká nebo populární literatura. Sociální konstrukci ostrovnosti a ostrovní identity se věnují také autoři jako Péron (2004) anebo Hay (2006).

Mocenské aspekty prostorovosti

Další části příspěvku bude v různých souvislostech akcentovat moc, která je pro ostrovní komunitu klíčová. Prostorovost vytváří, modifikují aktéři, kteří mají moc/přístup k informacím. V stejném okamžiku musíme mluvit ale i o rezistenci, reakci těch, kteří jsou z nějakého důvodu v relativním ‘područí moci’. Z pohledu aktérů žijících na ostrově či v jeho

blízkém okolí je toto rozdělení velice zavádějící. Ostrované nemají z mnoha důvodů přístup k viditelné moci, nemohou se spolupodílet na utváření území, ve kterém žijí. Na druhou stranu se velice dobře adaptovali na dané podmínky, pohybují se ve svém prostoru, vytvářejí skrytou prostorovost.

Abychom mohli, alespoň částečně, pochopit ostrovní souvislosti, musíme nastínit několik základních komunitních proměn. V období ostrovní prosperity byla lokální komunita relativně stabilní v čase a prostoru, ale mocenská pole pronikala i mimo komunitní území. Komunity zvláště ty ostrovní si jsou dobře vědomy své křehké existence, která může být téměř kdykoliv ohrožena zvenku. Jednotliví členové, pokud se chtějí opravdu prosazovat mimo obývané území, mění svůj komunitní status. Je důležité si uvědomit, že v každém území – tedy i na ostrově Čečeň – existují formální, ale i neformální sítě, které slouží k uspokojování individuálních/komunitních potřeb. S tím souvisí produkce informací, zboží a služeb především při využívání vlastních zdrojů.

Do 60. let 20. století žili na ostrově Čečeň 'jen' Rusové, kteří se živili především rybolovem. Žili v téměř národnostně homogenním historicky podmíněném území. Pamětníci vzpomínají jak se mezi 40. a 60. léty 20. století nacházelo mezi Machačkalou a Lopatinem 99 závodů na zpracování ryb, které nepřetržitě pracovaly na trojsměnný provoz. Právě intenzivní rybolov způsobil úbytek ryb a jejich následné uzavírání. Po jejich zavření anebo silném omezení provozu začali lidé odcházet zpět do Ruska nebo do vnitrozemí Dagestánu, kde bylo vybudováno několik umělých nádrží a připravovány nové zemědělské plochy. „*Lidé, kteří mohli, tak odešli, alespoň do blízkého vnitrozemí. Zůstali pouze ožralové bez peněz a staří lidé!*“ – jak říká jeden z posledních starousedlíků. V tomto období přišel, podle vzpomínek významné aktérky, první „Kavkazák“ (obyvatel Kavkazu), který se zde natrvalo usadil. „*Bylo to v roce 1961. V roce 1964 jich přišlo již hodně. Dříve jsme tady byli jenom Rusové, když sem někdo přišel z hor, tak jsme utíkali. Báli jsme se. Nikoho podobného jsme nikdy neviděli!*“ Později byly na denním pořádku konflikty my versus oni. V tomto nejistém období se začala utvářet dnešní komunita, která má řadu specifíků. Do nově vzniklých oblastí nepřesídlily celé rodiny, ale pouze několik členů. Většina dnešních rybářů nezdědila své povolání (generační návaznost), ale učili se ho až po příchodu k moři. Mají své kořeny v podhůří Kavkazu, kde bylo tradičním povoláním pastevectví. Přejít z jedné lokality do druhé byl poměrně komplikovaný proces, který zřetelně ukázal, že zkušenosti jsou situační. Jejich obsah ani význam nelze jednoduše vzít a přenést z jedné lokality do jiné. Muselo nejprve dojít k jejich nezbytné transformaci, aby mohly být v pozměněné podobě použity v nové lokalitě. Někteří z příchozích se stali také nedobrovolnou součástí přesídlování za sovětského režimu. Přišli odjinud, a to je podle posledních ruských pamětníků příčina, že jich mnoho umírá na moři. „*Neznají Bohy, patrony moře, tak jako my. Přišli z hor! Jen málo z nich cítí opravdový respekt k moři!*“ Setkávající se kultury (i přes zjevný odpor dominantní ruské) se začaly prolínat, vytvářet 'mozaiku', ve které se zprvu otupovaly třecí plochy – do určité míry docházelo i ke sblížení rozdílných kulturních systémů. Ale postupně měla stupňující migrace za následek pnutí, vyvolávající řadu konfliktů. Generačně předávané kulturní dědictví majoritní ruské komunity: ideje, artefakty, pravidla, vzorce jednání atd. začalo být pod vzrůstajícím tlakem. Od druhé poloviny 80. let 20. století dochází k prolomení pomyslného jazýčku na vahách - 'kavkazská' kultura dominuje, vytlačila ruské kulturní pojetí. Prosazování často protikladných idejí, chápání a pojmání kultury vedlo k hádkám, ostrým výměnám názorů, rvačkám a v pozdějších letech až po ničení aktantů neboli objektů, které byly nositeli ruské kultury respektive všeho, co ruské období připomínalo. V dagestánském kontextu tedy i v kontextu ostrova Čečeň šlo o animozitu dočasnou nikoliv trvalou související s rozpadem Sovětského svazu a situace potom nastalé. Vzrůstala nevráživost vytvářející se podle etnického klíče. Lidé se např. často netitulovali svými jmény, ale etnickou příslušností. V této vypjaté době docházelo k znovuoživení/obrození islámu, ale

také k zesílení tradičního společenského uspořádání vycházejícího z klanové struktury. Dnes je situace ale podstatně klidnější, k výraznějším rozporům mezi obyvateli trvale žijícími na ostrově Čečeň nedochází. Objevují se ale indicie, které naznačují možnou změnu – opětovné přeskupování obyvatel. Ostrov Čečeň se stává střeženým hraničním prostorem, zintenzivňuje se boj s ilegálním rybolovem a ubývá ryb, což s sebou přináší různé omezující režimy, které narušují kompaktnost komunity. Jednotlivci/komunita, kteří jsou ekonomicky závislí na rybolovu, se mohou dostat do existenčních problémů. To by mohlo mít za následek jejich odchod. Na rozdíl od starousedlíků se lidé, kteří přicházeli v několika migračních vlnách od 60. let 20. století, mají kam vrátet. Ke svým rodinám zejména v podhůří Kavkazu. Znamenalo by to další ránu stabilizující se komunitě ostrova

Tab. 1.: Vztahy starousedlíků a nově příchozích od 60. let 20. století po současnost

50. léta 20. století Starousedlíci určují chod komunity/ostrova Čečeň
60. léta 20. století Starousedlíci stále určují chod komunity/ostrova Čečeň – začínají migrační vlny
70. léta – počátek 80. let 20. století Starousedlíci jsou 'ochromeni' odchodem členů komunity a příchodem nových přistěhovalců. Mění se mocenská postavení na ostrově Čečeň.
Polovina 80. let 20. století Můžeme mluvit o prolínání dvou komunit/dvou kultur/dvou mentalit... - 'Rusové versus Kavkazané'
Konec 80. let – druhá polovina 90. let 20. století Všeobecná nestabilita. Gradující problémy nejen ve vztazích 'Rusové versus Kavkazané', ale také uvnitř „Kavkazské komunity“ – mezi Darginy x Avary x Nogajci apod.
Konec 90. let 20. století – počátek 21. století Stabilizace vztahů – starousedlíci vyklidili své pozice

Zdroj: autor

Poznámka: Jednotlivé komunitní cykly do značné míry korespondují s cykly, které probíhaly/probíhají v bývalé sovětské a současné ruské společnosti.

Poměrně běžně se stává, že v určité lokalitě existují současně různé, navzájem si odporující řády. Tak tomu je i na ostrově Čečeň. Od 60. let 20. století se mezi sebou konfrontovaly řády reprezentované Rusy (starousedlíky) a 'Kavkazany' (nově příchozími obyvateli) a regionální administrací. Od 80. let 20. století řád reprezentovaný 'Kavkazany' převládl nad řádem Rusů a řád reprezentovaný regionální administrací byl ve stejném časovém rámci utlumen. Nejen 'Kavkazané' se naučili řád, reprezentovaný regionální administrací, obházet a porušovat, popřípadě ve skrytých režimech ho korigovat tak, aby se všichni zúčastnění dohodli, a tím tak vědomě narušovali legitimitu řádu ležícího ještě o úroveň výše. Na ostrově Čečeň začaly platit navzájem se vylučující řády, mezi kterými se lokální obyvatelé dokázali a dokážou plynule pohybovat tak, že náhodní anebo méně zainteresovaní lidé tyto nuance nejsou schopni odhalit.

Prostorovost x typy jednání

Komunitní postavení umožňuje určitý typ jednání, do určitého typu je jedinec připuštěn. Jakmile se jedinec stává plnohodnotným členem komunity/aktérem, rozšiřuje se mu prostorovost.

Komunitní postavení	Zpřístupněný typ jednání/prostor
cizinec/úplný pozorovatel – bez pozice	významná redukce, přísně omezený přístup
úplný účastník – komunitní pozice	přístup do skrytých režimů, 'max.' zpřístupnění
dočasně příchozí – bez pozice	významná redukce, přísně omezený přístup
administrace, restriktivní složky	významná redukce, přísně omezený přístup

Jednání na ostrově Čečeň bychom mohli podle výzkumníka rozlišit do několika typů:

Typ 1 – jednání probíhající v podmínkách explorativního výzkumu. V této počáteční fázi byl výzkumník cizinec/úplný pozorovatel, což významně redukovalo zpřístupněné typy jednání, které byly zaměřeny na každodenní život jednotlivců v komunitě – vzájemné interakce. Ústředními motivy jednání byla práce a rodina a to pouze ze všeobecného pohledu. Produkované jednání proto plnilo pouze 'běžné' vzorce, které prezentovaly ostrov Čečeň jako klidné místo pro život.

Typ 2 v průběhu dlouhodobých výzkumných cyklů došlo k přeměně role cizince/úplného pozorovatele na roli úplného účastníka, kdy výzkumník získal osobní úzké vazby se členy komunity. Díky tomu byly výzkumníkovi zpřístupněny další typy jednání. Významné pro výzkum se ukázaly zejména ty, které probíhaly ve skrytém režimu. Nelze to ale vnímat tak, že by komunita znenadání odtajnila svoji další vrstvu. Byl to spíše dlouhodobý plynulý proces (jednání a interakce v čase), který vyvrcholil začleněním do komunity. Tento pomyslný krok s sebou sice opravdu nese daleko větší možnosti ve smyslu pronikání do hlubších vrstev komunity a jejího hierarchického uspořádání, ale také daleko větší zodpovědnost vůči komunitě, která s sebou nese výrazný etický kodex.

Typ 2a – typ jednání: komunita x dočasně příchozí. Tento typ jednání se týká především příbuzných trvale žijících obyvatel, sezónních rybářů a nájemných dělníků-rybářů z Ázerbajdžánu. Při komunikaci se sezónními rybáři a nájemnými dělníky-rybáři dodržují jednotlivci komunitní nepsaná pravidla, která v sobě zahrnují ostražitost i nadřazenost s jasně danými postoji. Motivem k takovému jednání je snaha neohrozit komunitu včetně komunitního bohatství/prosperity. Veškerá jednání musí směřovat k ochraně rybolovných míst, v případě nutnosti i za použití násilí jako donucovacího obranného 'existenčního' prostředku. Jednání s příbuznými má specifickou formu vycházející z kavkazských zvyků, kdy se příbuzným nebo osobám, které rodina přijala 'pod svou střechu', dává vše. Mnohdy se tak stává, že příbuzní a přijaté osoby jsou nepřetržitě hoštěni až do doby svého odjezdu (aniž by museli cokoli dělat). A až po odjezdu, kdy se rodina vzpomene z často finanční újmy ('Kavkazané' to tak ale nevnímají – je to pro ně přirozené) se dostává do obvyklých kolejí.

Typ 2b – typ jednání: komunita x administrace, restriktivní složky. Zdánlivě přesná pravidla jsou porušována z obou zainteresovaných stran. Komunitní jednání vychází z několika desítek let vytvářených postupů, které mají za cíl osobní zbohatnutí, osobní ochranu a s tím související mechanismy, které to do určité míry zabezpečují. Zjednodušeně, na příkladu ilegálního rybolovu na ostrově Čečeň, to vypadá následovně – ukázka několika možných situací:

Jednotlivec/komunita ilegálně uloví ryby – které dál prodává anebo je sám spotřebovává. Aby si zachoval beztrestnost, v pravidelných intervalech odevzdává finanční částku anebo adekvátní množství ryb restriktivním složkám. Čím 'lepší' lovec tím větší částku odevzdává.

Tato část je pro obě zainteresované strany daná. Jednání probíhající ve skrytých režimech vypadají přibližně takto: „Jestliže chci odvádět méně peněz, musím být horší rybář.“ To samozřejmě platí ve velkých uvozovkách. Je to spíše myšleno následovně: „Jestliže chci odvádět méně peněz, musím být dobrý/úspěšný rybář, ale také chytrý rybář.“ A právě tady existuje několik možností řešení: a) musím se vyhybat všem restriktivním složkám – musí mě spatřit, co nejméně na moři a už vůbec mě nesmí spatřit při zpracovávání ryb; b) musím mít dostatek skrytých míst, kam budu provizorně ukládat ryby tak, aby v době, kdy hrozí setkání s restriktivními složkami u mě nic nenašli anebo pouze ty ryby, které je legálně možné lovit.

Restriktivní složky, ale mají také své mechanismy, jak tomuto zabránit: a) většími kontrolami na moři; b) identifikací skrytých míst; c) při domněnce, že jednotlivci/komunita nedodržují daná pravidla zvýšit 'výpalnou' částku; d) zapojit další restriktivní složky, které tvrdším přístupem přinutí jednotlivce/komunitu ke spolupráci např. raziemi v domech. Ty byly relativně časté v polovině 90. let 20. století. Ozbrojená komanda s kuklami na hlavách vtrhla na ostrov Čečeň a její příslušníci začali nekompromisně řídit. Hledali zbraně, ilegální jikru atd. Toto řádění, které se většinou dotklo lidí bez viny anebo lidí bez jiné existenční možnosti než se živit ilegálním rybolovem trvalo až do té doby, než se komunita zmobilizovala a 'vetřelce' vyhnala. Dalším z donucovacích činů restriktivních složek je odcizování motorových člunů některým členům komunity. Ti si je za úplatu mohou zpět odkoupit. Například brzy ráno jednoho dne v červenci roku 2007 příslušníci pohraniční složky z Kaspíjska vylomili zámky u třech člunů, nastartovali je nožem a odjeli. Pro mnohé bylo štěstí, že si toho komunitní aktéři všimli pozdě, jinak by došlo k neodvratnému střetu; e) zapojení nově přichozících příslušníků restriktivních složek, kteří o žádných 'korupčních úmluvách' neví, a tak se musí vytvořit nová pravidla.

Typ 2c – typ jednání: komunita x další restriktivní složky. V posledních letech se ostrov Čečeň stal opětovně významným strategickým geopolitickým vojenským bodem, což ovlivňuje rozložení mocenských sil. Do jednání vstoupil další výrazný aktér v podobě pohraniční stráže (vojska), který má pověst neuplatitelného. Tím se nabourávají pravidla zmíněná, viz rámeček výše. Jednotlivci/komunita se mají více na pozoru zvláště od doby, kdy na ostrově začala trvale působit malá vojenská posádka, která monitoruje okolí. Od té doby se šíří zvěsti o tvrdých postizích ilegálního rybolovu. Stejně tak se musí mít na pozoru příslušníci původních restriktivních složek, kteří do nedávné minulosti žili s jednotlivci/komunitou v jakési 'symbióze'. Pokud budou přichyceni při ilegálním obchodování, mohou přijít o práci, dostanou vysokou pokutu a navíc mohou být exemplárně potrestáni – podobně jak to bylo několikrát uděláno širším členům komunity. Současná kritika předurčuje změnu – formování nového diskursivního jednání.

Rozhovory s duchovní autoritou ostrova Čečeň naznačily možné změny diskursivní podstaty veškerého jednání, které by směřovalo k jeho trvalé udržitelnosti a bezpečnosti. Zvláště proto, že duchovní autorita v podobě imáma stoupá na úctě a respektu. Imám proklamuje, že ilegální lov je přípustný, ale pouze v případě, že slouží pro akutní osobní potřebu (bez jiného východiska) a ne pro zbohatnutí a hromadění majetku. Změny diskursu vyvolané kritikou ukáže čas. Ty, které opravdu nastanou ale i ty, které mohly nastat, a přesto nenastaly, nestaly se součástí každodenní praxe.

Mocenská pole na ostrově Čečeň

Malá ostrovní velikost a relativní ostrovní izolovanost způsobovala vždy malý vliv vycházející ze samotného ostrova. Ostrov je v postavení podřízenosti na moci z venku. Není zde jednoznačná autorita, která by měla přirozenou anebo určenou moc. Je to způsobeno už několikrát zmíněnou obměnou obyvatelstva, ale také politicky motivovanými změnami.

Politická rozhodnutí podněcují a usměrňují společenské/komunitní změny v dané lokalitě i mimo ni.

U obyvatel žijících dále na ostrově Ččeň se přirozeně vyvíjí sklon k vytváření pravidel a norem pro řízení a regulování využívaného mořského prostředí – jeho dostupných zdrojů. Ostrovní subjekty ale nejsou samostatnými entitami, které by mohly bez omezení tyto pravidla určovat. O limitované zdroje projevuje zájem stále více aktérů, proto je třeba vnímat toto území jako mocenské pole – potenciální konfliktní zónu, ve kterém se střetávají zájmy soupeřících jedinců/komunit. 'Soutěž' o zdroje existuje jako samozřejmá součást života i v rámci komunity. Na ostrově Ččeň se tak střetávají odlišné přístupy, chápání a modely využívání území, což vede k občasným konfliktům.

Obr. 2: Základní mocenská pole na ostrově Ččeň

Podkladový zdroj: TerraMetrics (2009): Google Earth, based on NASA; upraveno

Obr. 2 znázorňuje objekty, které mají vliv na fungování ostrova Ččeň, které se snaží svůj vliv prosazovat a tím zamezit, anebo alespoň omezit činnost jednotlivců/komunity. Komunitní pravidla se ale z mnoha příčin neshodují s pravidly udávanými politickou mocí, pod kterou bychom mohli zařadit jak vojenské tak kontrolní a administrativní objekty. Co se týče duchovního objektu/mešity (duchovní autority – imáma), tak ten v současné době nijak výrazně nevstupuje do přirozeného mocenského 'boje'. Leží zdánlivě mimo, ale lidé se na něj stále častěji upínají. V imámovi se rýsuje hlavní hybatel mající vliv na chod komunity – duchovní autorita. Lze tedy předpokládat, že zástupci politické moci nebudou mít vzrůstající vliv na ostrov Ččeň. Ti jsou naopak často vnímáni jako nutné zlo, se kterým je nutno žít. Přirozená charismatická stabilní komunitní autorita chybí hlavně z důvodu toho, že na ostrov nepřišly celé vesnice, rodiny, ale pouze někteří a to převážně mladší členové. To ve své podstatě nahrává individualitám, které se ale nemohou opřít o širší podporu. Přirozený respekt mají starší lidé, především ti, kteří se zde narodili a mají zde i širší rodinné zázemí. Částečně budí respekt státní úředníci (zákonná autorita). Jedná se ale o respekt omezený a dočasný – jedinci/komunita se s nevolí podřizují neosobnímu, někým nařízenému systému pravidel.

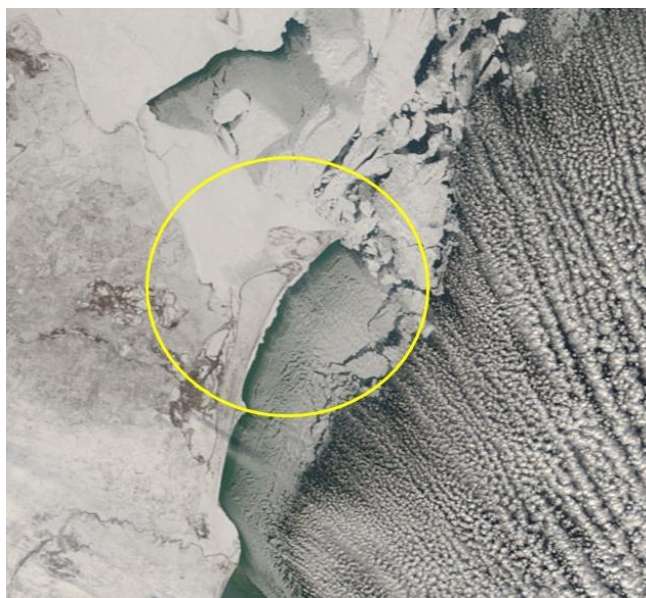
Prostorovost x způsob obživy

Vizuální znázornění prezentují hlavní způsoby obživy tří rodin trvale žijících ve zkoumaném území. Reprezentují rozmanitost zkoumaného území a mohou proto být vnímány jako základní charakteristické typy. Pro tvorbu časových schémat tří rodin bylo využito informací získaných v průběhu jednotlivých výzkumných cyklů. Jednotlivá schémata se soustředí na jednotlivce a jeho každodenní aktivity. Vychází z přístupu geografie času. Vzhledem k dodržení etického kodexu nejsou uváděny jména nýbrž národnosti. Každá z rodin se snaží udržet si co nejvyšší životní standard vycházející z historického kontextu a komunitního a individuálního hodnotového způsobu života. Institucionální podmíněnost je velice rozporuplná. Na způsoby obživy má významný vliv doba žití ve zkoumaném území. S délkou pobytu souvisí ustálenost pravidel obživy. Obecně platí, že ten, kdo na ostrov přijíždí pouze jako dočasný rybář anebo ten, kdo ve zkoumaném území žije krátce či se právě přistěhoval a není rozhodnut, zda zůstane natrvalo, více riskuje (např. nebezpečné rybolovné cesty do teritoriálních vod Kazachstánu) a snaží se co nejrychleji akumulovat co nejvyšší zisk. Tento způsob negativně ovlivňuje komunitu, která se brání buď vytlačováním 'vetřelců' (ne místních rybářů) 'ze svých' lovišť anebo přistoupením na jejich pravidla, což má katastrofický dopad na rybné zdroje – trvalou udržitelnost zkoumaného území. Existuje ještě jeden mechanismus, který je úspěšně funkční a v některých případech může znamenat pro komunitu pomoc, ale také pokřivení stávajících mechanismů. Některé restriktivní složky anebo jejich části také nemají rádi dočasné rybáře anebo ty, co na ostrov Čeceň nově přichází – nejsou pod kontrolou. Nebo-li nejsou seznámeni s místními korupčními pravidly. Jsou vystaveni tvrdšímu pronásledování – někdy na ně sami členové komunity upozorňují. Pokud se nepodvolí, tak jsou z území vytlačeni. Ale pokud přistoupí na pravidla, které určují některé restriktivní složky anebo jejich části, mohou na ostrově Čeceň rybařit a tím pádem konkurovat komunitě. Pokřívají se tak pravidla mezi některými restriktivními složkami anebo jejich částmi a komunitou. Aby zde mohli individuální 'vetřelci' rybařit, jsou často vystaveni důraznějšímu nátlaku než relativně kompaktnější komunita, což vede ke zvýšení odvodů korupčním složkám. Tento proces znamená pro komunitu často přetransformování stávajících mechanismů. „Chcete tady nemít 'vetřelce', odevzdejte minimálně stejné odvody. Budete mít klid jednak od nich a jednak od nás...“ Pro jednotlivé členy komunity, kteří se jako hlavnímu způsobu obživy věnují rybolovu, je proto často výhodnější najímat námezdní rybáře (v poslední době především z Ázerbajdžánu, protože jsou lacinější a mohou nabídnout také vlastní vybavení a metody rybolovu), kteří dostávají pouze podíl z nalovených ryb. Vyšší počet rybářů v zázemí ostrova Čeceň vede k tomu, že případní 'vetřelci' se pohybují již mimo toto území anebo po jeho okrajích a přitom se dohodnuté vztahy mezi členy komunity a zkorumpovanými složkami nemění anebo pouze nepatrně.

Členové komunity žijící na ostrově Čeceň jsou převážně: rybáři, rybáři a občasní lovci, rybáři a pastevcí, pastevcí a občasní rybáři.

Obr. 4 znázorňuje Avara, pro kterého je hlavní zdroj příjmu rybolov. Přistěhoval se do pobřežního zázemí ostrova Čeceň na konci 80. let 20. století. Je muslim a jak je patrné ze schématu, ženy mají omezený pohyb a jejich hlavní starostí je práce okolo domu. Syn podle schématu nenásleduje svého otce při rybářských cestách. Je to netypické a je to způsobeno změnou, která nastala na přelomu roku 2006–2007. Do té doby syn rybařil s otcem. Podle vyjádření otce se situace začíná dramatizovat, proto je vhodnější, aby se syn věnoval něčemu bezpečnějšímu a stabilnějšímu. Rozdíl mezi znázorněním léta a zimy spočívá ve vhodnosti míst k rybolovu. Zatímco v létě se možnosti rybolovu rozšiřují (vhodné klimatické podmínky) zejména o místa v okolí ostrova a otevřeného moře v severovýchodním směru, tak v zimě probíhá rybolov zejména v tzv. rákosovém carství. Ostrov je část zimy obklopen ledy, což zamezuje možnost lodního spojení mezi ostrovem a pevninou. Ostrov je obvykle obklopen

ledem od ledna do března a většinou nepřesahuje linii ostrov Čečeň – poloostrov Mangyšlak (viz Obr. 3).

Obr. 3: Ostrov Čečeň pokrytý ledem 10. ledna 2008

Podkladový zdroj: NASA's Earth Observatory Web site, MODIS Rapid Response Team, Goddard Space Flight Center; upraveno

Poznámka: žlutá barva znázorňuje ostrov Čečeň

Původem Rus – státní zaměstnanec se na ostrově narodil a celý život na ostrově žije. Obr. 5 znázorňuje změnu mezi obdobím léta a zimy. Zatímco otec a matka na ostrově žijí po celou dobu roku, syn pouze v létě. Studuje v Machačkale a svůj současný ostrovní pobyt vnímá jako něco dočasného, nedovede si představit svoji budoucnost na ostrově. Protože je otec státní zaměstnanec, tak nikdy nepoznali kritickou nouzi o jakékoliv produkty, i když podle jeho vyjádření byl život dříve daleko pohodlnější a příznivější. Ze své pozice neměl nikdy velkou potřebu doplňovat chybějící prostředky ilegálním rybolovem. Mohl by ohrozit svoji 'kariéru' a také by se vystavil možnému exemplárnímu postihu, který by posloužil jako výstraha všem ostatním.

Jiným obyvatelem je Darginec, jehož hlavním zdrojem příjmu je pastevectví. Znázorňuje to Obr. 6. Přistěhoval se v 80. letech 20. století v dřívější migrační vlně než tomu bylo u Avara. Proto má na ostrově Čečeň vybudovanou rozsáhlou síť příbuzných, o kterou se může kdykoliv opřít a zároveň příbuzní jsou velice klíčovými prostředníky při obchodování. Je sice muslim, ale velmi volným (neortodoxním), což je patrné v každodenních činnostech: např. při stolování a diskusích. Schéma 4 znázorňuje omezený pohyb matky, dcery i syna, ale to je způsobené zejména tím, že děti jsou ještě malé a matka se musí kromě domácnosti také usilovně starat o ně. Darginec, jak znázorňuje schéma, se sice věnuje i rybolovu, ale spíše jen okrajově. Protože je znám jako chovatel ovcí, tak nebývá pod drobnohledem restričních složek, a to mu umožňuje naložení dostatečného množství ryb, aniž by se musel strachovat o své bezpečí. Pastevectví anebo chov dobytka se stává populární alternativou rybolovu. Obyvatelé si stále intenzivněji uvědomují, že diverzifikace příjmů je nezbytná, a že spoléhání se pouze na rybolov může mít tragický dopad pro celou rodinu. Čistá specializace na rybolov znamená život na vahách přežívání a relativně obrovského bohatství. Obě tyto formy se mohou udržovat po dlouhou dobu, ale také se rychle střídají, což je případ posledních let, kdy ryb – zejména těch jeseterových, které znamenají bohatství, významně ubylo a přitvrdila se restriční opatření. Diverzifikace je proto spíše nezbytnou/vynucenou alternativou.

Obr. 4: Avar – hlavní zdroj příjmu rybolov (léto – zima)

Podkladový zdroj: TerraMetrics (2009): Google Earth, based on NASA; upraveno

Obr. 5: Rus – státní zaměstnanec (léto – zima)

Podkladový zdroj: TerraMetrics (2009): Google Earth, based on NASA; upraveno

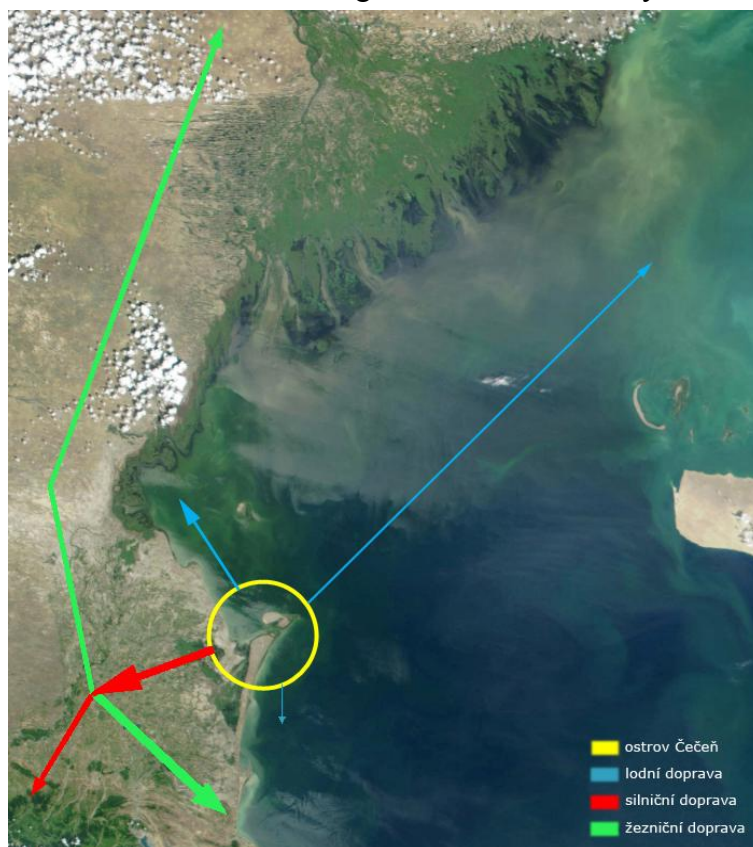
Obr. 6: Darginec – hlavní zdroj příjmu pasterectví (léto – zima)
 Podkladový zdroj: TerraMetrics (2009): Google Earth, based on NASA; upraveno

Pohyb na ostrově Čečeň

Sociálně utvářený prostor významně překračuje samotný ostrov. Obr. 7 znázorňuje základní směry pohybu obyvatel a jejich intenzitu. Čím jsou šipky tlustější, tím je pohyb intenzivnější. Žlutá barva přibližně znázorňuje ostrov Čečeň – území odkud pohyb vychází. Modré šipky zobrazují pohyb obyvatel mimo ostrov Čečeň za využití rybářských loďek. Nejdelší šipka severovýchodním směrem zobrazuje pohyb do kazachstánských lovišť. V současnosti se tímto směrem plaví rybáři především mladší či ve středních letech, kteří touží po bohatém úlovku. Snaží se při tom nevnímat vzrůstající nebezpečí střetu jak s ruskými tak kazachstánskými pohraničními složkami. Kazachstánské pohraniční složky navíc stále častěji využívají v boji s ilegálními rybáři vrtulníky, kterým rybářské loďky ani se silnými motory nemohou uniknout. Pokud se rybáři nepodřídí, může to skončit i jejich smrtí, jak ukázalo krátké video na mobilním telefonu jednoho z členů ostrovní komunity v létě 2007. Modrá šipka severozápadního směru zobrazuje pohyb do Kizljarského zálivu a šipka jižního směru k nové deltě řeky Terek, kde se nacházejí další rybolovná místa.

Červené šipky znázorňují pohyb vykonávaný prostřednictvím automobilu či autobusu. Zatímco šipka vycházející z ostrova Čečeň znamená pohyb do dopravního uzlu – města Kizljar (trh, nemocnice, školy atd.), tak na ni navazující šipka směřuje do podhůří Kavkazu, odkud pochází převážná část dnešní populace ostrova Čečeň.

Zelené šipky znázorňují pohyb vykonávaný převážně prostřednictvím vlakové dopravy. Šipka směřující severním směrem zobrazuje pohyb do ruského města Astrachaň, zatímco šipka jihovýchodního směru do hlavního města Dagestánu do Machačkaly.

Obr. 7: Převládající směry pohybu z ostrova Čečeň

Podkladový zdroj: TerraMetrics (2009): Google Earth, based on NASA; upraveno

Závěr

Dlouhodobý kvalitativně orientovaný výzkum vedl k porozumění komunitě – procesům, které ji utvářejí, transformují a zároveň udržují při životě, identifikování klíčových aktérů/aktantů, režimů a řady dalších mechanismů, ve kterých funguje ostrov Čečeň. Příspěvek akcentuje moc v různých souvislostech s ohledem na komunitní procesy.

Zdroje:

- [1] (ed.): Fyzická geografie – výzkum, vzdělávání, aplikace. Masarykova univerzita v Brně,
- [2] BEGON, M., HARPER, J., TOWNSEND, C. (1997): Ekologie. Jedinci, populace, společenstva. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc. 949 s.
- [3] Brno, s. 7–14.
- [4] CLOKE, P., COOK, I., CRANG, P., GOODWIN, M., PAINTER, J., PHILO, C. (2004): Practising Human Geography. Sage Publications, London. 416 s.
- [5] EUROPEAN SMALL ISLANDS NETWORK - YOUTH NETWORK SEMINA. [on-line]. 2003, Department of Community Rural and Gaeltacht Affairs, [cit. 3. dubna 2006] Dostupný na WWW: <http://www.pobail.ie/ie/raidinanAiri/2003/MeanFomhair/htmltext,3803,ie.html>.
- [6] FOUCAULT, M. (1994): Diskurs, Autor, Genealogie. Nakladatelství Svoboda, Praha. 115s.
- [7] GEERTZ, C. (1973): The interpretation of cultures: selected essays. New York: Basic Books. 470 p.
- [8] HAY, P. (2006): A Phenomenology of Islands. *Island Studies Journal*, Vol. 1, No. 1, pp. 19-42.
- [9] HYNEK, A., HYNEK, N. (2006): Interdisciplinární výzvy pro studium regionů aneb 21 podob regionální geografie. *Acta geographica Universitatis Comenianae*, 47, 1, s. 67-76.
- [10] HYNEK, A., VÁVRA, J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Herber, V.
- [11] KOPP, J. et al. (2006): Geografie ostrovů. ZČU v Plzni, Plzeň. 191 s.
- [12] OLAUSSON, P. M. (2007): Autonomy and Islands. A Global Study of the Factors that determine Island Autonomy. Åbo: Åbo Akademi University Press. 275 p.
- [13] PÉRON, F. (2004): The Contemporary Lure of the Island. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. Vol. 95, No. 3, pp. 326-339.
- [14] ROYLE, S. A. (2001): A Geography of Islands: Small island insularity. Routledge, London. 237 p.
- [15] SUWA, J. (2007): The Space of Shima. *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures*. Vol. 1 No. 1, pp. 6-14.
- [16] UNEP/GRID-Arendal, [on-line] 2007, [cit. 12. prosince 2009] Dostupný na WWW: <http://grida.no/products.aspx?m=23&amid=69>.

Summary

The Island Chechen is situated in the NW part of the Caspian Sea. It is also a part of the southernmost republic of Russian federation-Dagestan. At present there are inhabitants of four nationalities: Russians, Avars, Dargins, Nogays, and two religions, Orthodoxy and Islam, on the island. Qualitative field research, which had a strong ethnographic orientation in the sense of “thick description“ by Geertz (1987), is applied. Based on participative observation of everyday practices preferred the concept of deeper data portraying studied reality rather

different than surface data (Cloke et al., 2004). This type of methodology is directed to interdisciplinary cooperation with ethnography, anthropology, sociology and e.g. psychology. Perception, mental maps and the geographical imagination of the island community tended towards sustainability and security. The main island problems and issues were identified and they are solved, especially those with direct influence on the living experience of the island population.

Prostorovosti: místa, území, krajiny, regiony, globiony

Sborník příspěvků z konference

Vydavatel: GaREP, spol. s r.o., nám. 28. října 3, 602 00 Brno

Editor: Hana Svobodová

Náklad: 35 ks

Počet stran: 142

ISBN 978-80-904308-7-7